

Het beruchte bataljon

*Een analyse van extreem geweld tijdens de inzet van het 3e
Bataljon 9e Regiment Infanterie in Indonesië*

Bas Smeets

S1705113

bas.smeets@live.nl

+31 6 37 02 86 01

18.106 woorden

27-03-2021

Dr. T.W. Brocades Zaalberg

MA Scriptie

20 ECTS

Inhoudsopgave

Inleiding	3
1. Drie jaar Indië in vogelvlucht	15
1.1 'Drentse boertjes' op naar de Oost	15
1.2 Een heus oorlogsgebied	20
1.3 Slijtageslag	26
1.4 Nog even een ' <i>rottijd</i> ' en dan naar huis	32
1.5 Conclusie	35
2. Een gewelddadig bataljon?	37
2.1 Vormen van geweld	37
2.2 Omvang van geweld	45
2.3 Oorzaken voor geweld	47
2.4 Aard van geweld	50
2.5 Conclusie	51
3. Het bataljon in vergelijking met andere eenheden	53
3.1 Vormen van geweld	53
3.2 Omvang van geweld	55
3.3 Conclusie	58
Conclusie	60
Archieven, collecties en databases	63
Bibliografie	66
Websites	68
Annex	70

Inleiding

Op woensdag 14 september 2011 stelde de rechtbank Den Haag de Nederlandse staat aansprakelijk voor de massa-executie van Indonesiërs die plaatsvond op 9 december 1947 in Rawagede, een kampong in West-Java die tegenwoordig Balongsari heet.¹ De gebeurtenissen in Rawagede vonden plaats tijdens de koloniale oorlog tussen Nederland en Indonesië. Nadat Soekarno op 17 augustus 1945 de onafhankelijke Republiek Indonesië had uitgeroepen, wilde de Nederlandse staat, die tijdens de Tweede Wereldoorlog haar voormalige kolonie aan Japan verloren had, maar al te graag 'zijn' kostbare Indonesië opnieuw inlijven. In december 1949 zou Nederland uiteindelijk onder grote internationale druk de soevereiniteit van de Republiek Indonesië erkennen. Het duurde echter nog decennia voordat de Nederlandse staat toegaf dat de krijgsmacht op momenten in de archipel 'extreem geweld' had gebruikt.²

De uitspraak van de Rawagede-rechtszaak speelde een belangrijke rol in de erkenning van dit extreme geweld. Dit was namelijk de eerste keer dat de Nederlandse staat wettelijk aansprakelijk werd gesteld voor misstanden tijdens de oorlog met Indonesië.³ Het baande daarmee de weg voor claims van andere gevallen van extreem geweld uit diezelfde periode, zoals die met betrekking tot de acties van kapitein Westerling in Zuid-Sulawesi.⁴ Uiteindelijk zou op 9 december 2011 de Nederlandse ambassadeur in Jakarta, Tjeerd de Zwaan, namens de Nederlandse regering excuses aanbieden voor de executies in Rawagede.⁵ De politiek nam daarmee precies vierenzestig jaar na dato haar verantwoordelijkheid voor wat er in Rawagede gebeurd was.

---

¹ Rechtbank 's Gravenhage, *Uitspraak Rawagede*, <https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RBSGR:2011:BS8793&keyword=rawagedeh> (laatst geconsulteerd op 9 oktober 2020).

² De Nederlandse overheid erkende voor het eerst dat Nederlandse militairen oorlogsmisdaden hadden gepleegd in 1969 met de Excessennota. Deze scriptie gebruikt bewust de term 'extreem geweld' in plaats 'excessief geweld' of 'oorlogsmisdaden'. De reden hiervoor is dat de geschiedschrijving over dit onderwerp de afgelopen jaren hetzelfde begrip gebruikt. De term 'extreem geweld' is daarnaast neutraler dan de andere twee termen. Het maakt nog steeds de ernst van het onderwerp duidelijk, zonder aan de hand van de definitie te oordelen over de aard of juridische betekenis. Op momenten is er in het kader van de leesbaarheid voor gekozen om ook termen als 'grensoverschrijdend geweld' of 'geweldsontsporingen' te gebruiken.

³ N.L. Immler, "Hoe Koloniaal Onrecht Te Erkennen? De Rawagede-Zaak Laat de Kansen En Grenzen van (Rechts)Herstel Zien", *Bijdragen En Mededelingen Betreffende de Geschiedenis Der Nederlanden* 133 (2018) 58-60.

⁴ B. Luttikhuis, "Juridisch Afgedwongen Excuses. Rawagedeh, Zuid-Celebes en de Nederlandse Terughoudendheid", *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* 129 4 (2014) 93.

⁵ Toespraak ambassadeur De Zwaan, Jakarta, 12 september 2013, <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/toespraken/2013/09/12/toespraak-van-ambassadeur-tjeerd-de-zwaan-jakarta-erasmushuis.html> (15 mei 2014) (link functioneert niet meer) in; Luttikhuis, "Juridisch Afgedwongen Excuses" 93.

Met de rechtszaak en de excuses van de Nederlandse politiek was de zaak Rawagede in het publieke debat beklonken. De militairen van de verantwoordelijke eenheid, het 3^e Bataljon 9^e Regiment Infanterie (3-9 RI) van de Koninklijke Landmacht (KL), gingen volgens de veteranen van deze eenheid de geschiedenisboeken in als moordenaars.⁶ Wat er echter precies in Rawagede gebeurd is, is nog steeds onduidelijk. De meest uitvoerige onderzoeken naar de gebeurtenissen in het dorp zijn gedaan door Harm Scholtens, in zijn doctoraalscriptie in 2007, en door Rémy Limpach, in zijn bekende boek *De brandende kampongs van Generaal Spoor* uit 2016. Uit deze onderzoeken blijkt dat, afhankelijk van welke Nederlandse of Indonesische bron men aanhaalt, de 3e compagnie van 3-9 RI op de desbetreffende dag tussen de 150 en 433 slachtoffers maakte.⁷ Van dit aantal zouden er tussen de 20 en 120 zijn geëxecuteerd.⁸ Vrouwen en kinderen werden door de eenheid gespaard.⁹ De omvang van deze verschrikkelijke daad, hoe moeilijk ook precies vast te stellen, heeft eraan bijgedragen dat ‘het bloedbad van Rawagede’ één van de meest bekende gevallen van Nederlands extreem geweld in Indonesië geworden is.¹⁰

Deze bekendheid maakte 3-9 RI in één klap berucht. Fokke Dijkstra, voormalig sergeant van 3-9 RI, was indirect betrokken bij de actie tegen Rawagede en kan zich nog steeds niet voorstellen dat het bloedbad in het dorp op deze manier voltrokken is. In een interview met Hylke Speerstra in 2015 vertelt hij: “Het bestaat gewoon niet dat die jongens, die ik zo goed heb gekend en die nu dood zijn, zo’n grote slachting hebben aangericht onder onschuldige kampongbewoners! Ik heb die jongens in de ogen gezien, in gedachten kijk ik ze nu nóg recht in de ogen. Het waren trouwe, oppassende, dienstplichtige jongens uit Friesland, Groningen, Drenthe, de Achterhoek. Eerlijke, gewone boerenjongens. Deze jongens kunnen het niet op hun geweten hebben.”¹¹ Dijkstra’s herinnering aan de mannen van 3-9 RI, hoewel ongetwijfeld gekleurd, verschilt daarmee sterk van hoe wij ons vandaag de dag koelbloedige moordenaars inbeelden.

---

⁶ D. Schaap, “‘Dodental Rawagede strookt niet met werkelijkheid’: Interview met oud-sergeant Fokke Dijkstra van 3-9 RI”, *Checkpoint* 13-8 (2012) 20-22.

⁷ H. Scholtens, *Rawahgedeh, 9 december 1947. Een nieuwe Nederlandse versie?* (Groningen, 2007) 81; R. Limpach, *De brandende kampongs van generaal Spoor* (Amsterdam 2016) 323-324.

⁸ Scholtens, *Rawahgedeh* 55.

⁹ Limpach, *De brandende kampongs van generaal Spoor* 331.

¹⁰ ‘Het bloedbad van Rawagede’ is de benaming waaronder de gebeurtenissen in Rawagede op 9 december 1947 in de media bekend staan. Zie voor voorbeelden de bibliografie; NOS, NRC Volkskrant, en Trouw.

¹¹ H. Speerstra, *Op klompen door de dessa: Indiëgangsters vertellen* (Amsterdam 2015) 151,152.

Door de relatieve bekendheid van de zaak Rawagede, zowel in het publieke als in het academische debat, valt te verwachten dat 3-9 RI als uitvoerende eenheid veelvuldig het onderwerp is geweest van academisch onderzoek.¹² Dit is echter niet het geval. Voordat de casus Rawagede nationale bekendheid had verkregen, bestudeerde Robert Cribb aan het einde van de jaren '80 de eenheid voor het eerst.¹³ Cribb deed onderzoek naar verschillende Indonesische milities die verspreid over Java verschenen na de onafhankelijkheidsverklaring. Deze milities, ofwel *lasykars*, bestonden vaak uit georganiseerde criminele bendes. Zij sloten zich met enige regelmaat aan bij de Nederlandse krijgsmacht.¹⁴ Eén van de groepen die dat deed was de *Lasykar Rakyat* van Hadji Pandji, die zich door tweede luitenant Koert Bavinck liet verleiden om als hulptroepen in dienst van 3-9 RI te treden. Bavinck hernoemde de georganiseerde Indonesische strijders tot Hare Majesteits Ongeregelde Troepen (HAMOT).¹⁵ Door gebruik te maken van militair archiefmateriaal en een interview met Bavinck zelf, richt Cribb zich in zijn onderzoeken vooral op hoe de HAMOT's opereerden onder het gezag van de jonge inlichtingenluitenant. De HAMOT's verlieten echter aan het einde van het jaar 1947 alweer de Nederlandse dienst, waardoor Cribb 3-9 RI slechts over een korte tijdsperiode bestudeert. Daarnaast richt Cribb zich uitsluitend op de integratie en het functioneren van de Indonesische militairen. Cribb geeft daardoor in beperkte mate inzicht in het functioneren van de Nederlandse eenheid.

Enkele jaren na het publiceren van Cribbs *Gangsters and Revolutionaries*, doken in Nederland de eerste berichten over de executies in Rawagede op. In 1994 verspreidde een anonieme schrijver het 'Pamflet van Wamel', dat een jaar later werd opgevolgd door de RTL-documentaire 'De Excessen van Rawagedeh' van Alfred Edelstein en Karin van

---

¹² Meest recentelijk nog in; N.L. Immler & S. Scagliola, "Voorbij een nationale geschiedschrijving: De massaexecutie in Rawagede verteld als vervlochten geschiedenis", *Tijdschrift Voor Geschiedenis* 133 (2) (2020) 169-203.

¹³ R. Cribb, "De HAMOTs van luitenant Koert Bavinck. Het bendewezen van Djakarta in dienst van het Nederlands gezag 1947-1949", *Mededelingen van de Sectie Militaire Geschiedenis van de Landmachtstaf*, Vol. 12 (1989) 68-78; R. Cribb, *Gangsters and Revolutionaries: The Jakarta People's Militia and the Indonesian Revolution 1945-1949*, (Honolulu 1991) 139-153.

¹⁴ Een ander voorbeeld is Groep Spier van 6 RVA onder luitenant Tivadar Spier, zie; B. Bouman, *Succes in een verloren oorlog: het 6e Regiment Veldartillerie en zijn Speciale Troepen in de onafhankelijkheidsstrijd van de Republiek Indonesië, 1946-1949* (Nijmegen 2015) 35-39.

¹⁵ Cribb, *Gangsters and Revolutionaries* 142.

Coeverden.¹⁶ Sindsdien heeft academisch onderzoek naar 3-9 RI zich uitsluitend op de massa-executie gericht.

Harm Scholtens heeft in zijn masterscriptie in 2007 baanbrekend onderzoek gedaan naar wat er precies in Rawagede gebeurd is. Om deze gebeurtenissen in een context te kunnen plaatsen maakte Scholtens ook een analyse van de militaire activiteit van 3-9 RI en de omstandigheden waarin de eenheid opereerde.¹⁷ Scholtens' analyse is echter zowel in tijd als in ruimte op Rawagede en de daarbij behorende Krawang-provincie gericht. Hij focust zich daardoor voornamelijk op de tijdsperiode van april 1947 tot aan het einde van datzelfde jaar.

Voor het in kaart brengen van de militaire activiteit van 3-9 RI in deze periode maakt Scholtens uitsluitend gebruik van officieel militair archiefmateriaal. Hierdoor is de militaire activiteit slechts feitelijk beschreven en doet Scholtens geen directe uitspraak over het functioneren van het bataljon. Hij suggereert wel een aantal factoren die het extreme geweld van 3-9 RI in Rawagede zouden kunnen verklaren. Deze factoren kunnen ook helpen om het functioneren van de eenheid in deze korte periode beter te begrijpen. Zo zou een gevoel van wrok tegen de zware weerstand, die het bataljon in de voorafgaande maanden had ondervonden, een rol kunnen spelen. Ook was het militaire doel van de acties in november en december 1947 gericht op het vernietigen van vijandelijke troepen, wat de eenheid mogelijkerwijs tot het extreme zou hebben uitgevoerd. Daarbij zou ook onvrede over het niet behalen van de gestelde doelen tot toegenomen frustratie kunnen hebben geleid. Tot slot suggereert Scholtens dat ook de leidend officier, majoor Fons Wijnen, een belangrijke rol zou hebben gespeeld.¹⁸

Rémy Limpach is de laatste auteur die 3-9 RI, wederom in relatie tot de casus Rawagede, heeft onderzocht.¹⁹ Aan de hand van militair archiefmateriaal richt Limpach zich op de gebeurtenissen in Rawagede en de doofpot die daarop volgde. Limpach doet daarnaast, in tegenstelling tot Scholtens, wel stellige uitspraken over het functioneren van de eenheid. Allereerst stelt Limpach dat Wijnen een centrale rol speelde in het bloedbad van Rawagede, dat volgens hem voornamelijk het strategisch doel van

---

¹⁶ Anoniem, *Pamflet van Wamel*, <https://www.rawahgedeh-feiten.nl/pamflet-van-wamel/> (laatst geconsulteerd op 14-11-2020); A. Edelstein & K. van Coeverden, *De Excessen van Rawagedeh*, <http://in.beeldengeluid.nl/collectie/details/expressie/70749/false/true> (laatst geconsulteerd op 14-11-2020).

¹⁷ Scholtens, *Rawahgedeh* 31-44.

¹⁸ Scholtens, *Rawahgedeh* 79-81.

¹⁹ Limpach, *De brandende kampongs* 323-336.

afschrikking diende.²⁰ Daarnaast stelt Limpach dat Rawagede voor 3-9 RI geen uitzondering was. Hij verwijst naar een tweetal passages uit Dijkstra's dagboek die plaatsvonden in dezelfde maand als het bloedbad. Hier maakte 3-9 RI zich schuldig aan het doden van negen gevangenen en het in brand steken van kampongs.²¹ Verder onderzoek naar het bataljon buiten de decembermaand doet Limpach niet.

Dit alles roept de nodige vragen op. Is de gewelddadige maand december het topje van de ijsberg voor 3-9 RI? In al deze onderzoeken ontbreken bijvoorbeeld het najaar van 1948 en het voorjaar van 1949 nog, twee periodes waarin het Nederlands geweld duidelijk toenam.²² Of bevond de eenheid zich in december 1947 in een uitzonderlijke conflictsituatie? Scholtens onderzoek heeft namelijk laten zien dat deze maand een gewelddadige en frustrerende periode was voor de Nederlandse militairen van de eenheid.²³ Daarom staat in dit onderzoek de vraag centraal: In hoeverre maakt extreem geweld – los van de casus Rawagede – deel uit van het militair optreden van het 3^e Bataljon 9^e Regiment Infanterie ten tijde van de Indonesische Onafhankelijkheidsoorlog?

Dit onderzoek richt zich met deze vraag juist niet op wat er gebeurd is in Rawagede, maar probeert het optreden van de eenheid buiten de casus Rawagede in kaart te brengen. De scriptie maakt gebruik van Limpachs definitie van extreem geweld om geweldsontsporingen te identificeren. Volgens Limpach is extreem geweld "*het gebruik van [(non-)]fysiek geweld dat overwegend buiten directe reguliere gevechtssituaties werd toegepast tegen non-combattanten (burgers) of tegen combattanten (militairen of strijders) die na hun gevangenneming of overgave werden ontwapend.*"²⁴ Met '3-9 RI' doelt deze scriptie alleen op de Nederlandse militairen en dus niet op de Indonesische hulptroepen. Het bataljon is daarnaast als groep een geschikte onderzoekseenheid. De samenstelling van de groep bleef namelijk voor een groot gedeelte hetzelfde, hoewel zij door versterkingen en gesneuvelden ook aan veranderingen onderhevig was. Ook de militaire saamhorigheid, die blijkt uit het meermaals organiseren van reünies en het bezoeken van begrafenissongen nog decennia na de uitzending, laat zien dat het bataljon wel degelijk als coherente eenheid beschouwd

---

²⁰ Idem 336.

²¹ Idem 332-333.

²² J. Bank, *De excessennota: nota betreffende het archiefonderzoek naar de gegevens omtrent excessen in Indonesië begaan door Nederlandse militairen in de periode 1945-1950* (Den Haag 1995) 8.

²³ Scholtens, *Rawahgedeh* 80.

²⁴ Limpach, *De brandende kampongs* 45; Limpachs definitie bestudeert alleen 'fysiek geweld'. Voor dit onderzoek is 'fysiek' naar '(non-)fysiek' veranderd.

mag worden.²⁵ De tijdsafbakening loopt vanaf het moment dat de militairen van 3-9 RI in oktober 1946 voet aan wal zetten tot aan het verlaten van Indonesië in oktober 1949.²⁶

3-9 RI is een interessante casus, omdat de eenheid – ongeacht welk slachtofferaantal wordt gehanteerd – verantwoordelijk is voor één van de omvangrijkste tot dusver bekende oorlogsmisdaden van Nederland tijdens de Onafhankelijkheidsoorlog. Daarbij bestond de eenheid grotendeels uit dienstplichtigen. Dit waren dus geen oorlogsvrijwilligers, maar jongemannen afkomstig uit alle hoeken van de samenleving die verplicht aan het conflict deelnamen. Het doel van deze scriptie is niet om de militairen in een simplistisch kader van ‘goed’ of ‘fout’ te plaatsen. Het doel is het beter begrijpen en verklaren van geweldsontsporingen door een gedetailleerde casestudy. Met deze casestudy voldoet dit onderzoek tevens aan de vraag van Rémy Limpach naar meer onderzoek naar kleinere eenheden in het Nederlands-Indonesisch conflict.²⁷ Tot slot kan dit onderzoek ook bijdragen aan een beter begrip van extreem oorlogsgeweld in recentere conflicten, zoals in Afghanistan en Irak.

Het eerste hoofdstuk onderzoekt het optreden van 3-9 RI gedurende de Onafhankelijkheidsoorlog en koppelt dit aan de grotere politiek-militaire ontwikkelingen in het conflict om een beeld te krijgen van de context waarin de eenheid opereerde. Het legt daarmee de basis voor het toekennen van interne en externe verklarende factoren bij het bespreken van extreem geweld in het volgende hoofdstuk. Met interne factoren doelt deze scriptie op factoren die onderdeel uitmaken van de eenheid zelf. Denk daarbij aan de geweldscultuur binnen de eenheid, de fysieke of morele staat van de troepen en het leiderschap van de commandanten. Externe factoren zijn factoren die buiten de eenheid staan en betreffen bijvoorbeeld de ervaren druk van de vijand of de houding van de plaatselijke bevolking tegenover de troepen. Aangezien de uitzending van 3-9 RI nog nooit in zijn geheel is bestudeerd, betekent dit dat het eerste hoofdstuk enigszins beschrijvend van aard is.

---

²⁵ NV 563 Interview met KL veteraan, dhr. H.G. van der Kolff, in *Nederlands-Indië uitgezonden als Oorlogsvrijwilliger Koninklijke Landmacht, sectiecommandant op Tangerang* 2:11:00; NV 1082 Interview met KL veteraan, dhr. L. Bromlewe, in *Nederlands-Indië uitgezonden als oorlogsvrijwilliger Koninklijke Landmacht, Pelotonscommandant, Compagniescommandant op diverse plaatsen in West-Java* 49:00, 1:01:00 en 1:30:00; NV 1121 Interview met KL veteraan, dhr. D. van der Sluis, in *Nederlands-Indië uitgezonden als Dienstplicht Koninklijke Landmacht, Radioman, commandant carrier in carrierpeloton op Gebied rond Tangerang, Tjikampek, Linggadjati* 40:00.

²⁶ 24 oktober 1946 aankomst, 12 oktober 1949 vertrek, zie; Nationaal Archief 2.13.132 2280, *Oorlogsdagboek 3-9 Regiment Infanterie 1946-1949* 3, 181.

²⁷ Limpach, *De brandende kampongs* 781.

Het tweede hoofdstuk behandelt het grensoverschrijdend geweld dat 3-9 RI tijdens de Onafhankelijkheidsoorlog inzette. Om hiervan een gedegen analyse te kunnen maken, analyseert dit hoofdstuk vier facetten. Het kijkt naar de gepleegde vormen, de omvang, de oorzaken en de aard.²⁸ Vormen van extreem geweld zijn bijvoorbeeld moord, doodslag, executie, mishandeling, verkrachting, brandstichting en plundering.²⁹ Met omvang doelt deze scriptie op de schaal, frequentie en periodisering van deze geweldsontsporingen. De oorzaken omvatten de structuren en motieven die aan dit geweld ten grondslag liggen. De aard reflecteert tenslotte een belangrijk aspect uit het historiografisch debat. Is dit grensoverschrijdend gedrag als incidenteel, structureel of systematisch te bestempelen?

Het derde hoofdstuk vergelijkt uiteindelijk het gewelddadig optreden van 3-9 RI met dat van andere eenheden die in Indonesië actief waren. Het bestudeert alleen de gepleegde vormen en de omvang. Informatie over de oorzaken en aard is bij andere eenheden niet voorhanden. Dit komt doordat andere eenheden nog niet op deze wijze zijn onderzocht. Voor het vergelijken van de oorzaken en aard zijn dus ook specifieke casestudy's naar die eenheden benodigd.

Het is vervolgens interessant om de bevindingen uit dit onderzoek te koppelen aan het grotere debat over Nederlandse geweldsontsporingen in Indonesië. Dit debat wordt gedomineerd door twee vragen: wat was de aard van het Nederlands extreem geweld in Indonesië? En wat zijn de verklaringen voor datzelfde geweld?

Het debat over de aard is sinds de publicatie van Limpachs *De brandende kampongs* weer sterk opgelaaid. De discussie richt op de vraag of het Nederlands extreem geweld in Indonesië uitzonderlijk, structureel of systematisch van aard was. Dit debat kent een uitgebreide geschiedenis die begon met het spraakmakende interview van Joop Hueting in een aflevering van 'Achter het Nieuws' in 1969. Hueting was de eerste die op nationale televisie over Nederlandse oorlogsmisdaden in Indonesië uit de school klapte.³⁰ Na het interview zette het Kabinet-De Jong ambtelijke onderzoeken op die de

---

²⁸ Extreem geweld analytisch opdelen in deze vier facetten komt uit; T. Brocades Zaalberg & B. Luttikhuis, "Beyond the League Table of Barbarity: Comparing Extreme Violence during the Wars of Decolonization, 1945-1962" in: T. Brocades Zaalberg & B. Luttikhuis (red.), *The Violent End of Empire. Comparing Dutch, British and French Wars of Decolonization, 1945-1962* (Ithaca 2022) 1-31.

²⁹ G. Oostindie, *Soldaat in Indonesië, 1945-1950: getuigenissen van een oorlog aan de verkeerde kant van de geschiedenis* (Amsterdam 2015) 313.

³⁰ 'Achter het nieuws' was een actualiteitenprogramma van de VARA. Voor het interview zie: NPO, *Achter het nieuws*, VARA, 1969, https://www.npostart.nl/interview-joop-hueting/22-10-2015/WO_VPRO_2344733 (laatst geconsulteerd 10-10-2020).

geweldsontsporingen van de Nederlandse krijgsmacht gingen onderzoeken.³¹ De uitkomst van deze onderzoeken was de Excessennota van 1970. Met deze Excessennota bestempelde de Nederlandse overheid het extreem militair geweld als uitzonderlijk, een standpunt dat de Nederlandse regering vandaag de dag nog steeds aanhoudt.³²

Al een jaar na de Excessennota kwamen Jacques van Doorn en Wim Hendrix naar buiten met hun boek *Ontsporing van geweld*. Als oud-Indiëgangsters concludeerden zij dat er in Indonesië sprake was geweest van een patroon van geweld dat van bovenaf was opgelegd.³³ Decennia later toonde Limpach in zijn baanbrekende boek *De brandende kampongs* wederom aan dat Nederlands extreem geweld niet excessief van aard was. Limpach onderzocht uitgebreid een zevental casestudy's, waar ook Rawagede onderdeel van uitmaakt.³⁴ De Nederlandse krijgsmacht maakte zich volgens hem structureel schuldig aan extreem geweld.³⁵ Limpach ontkent dat er sprake was van een systeem dat deze geweldsontsporingen oplegde.

Ook Gert Oostindie, die een jaar eerder het Nederlands geweld in Indonesië aan de hand van egodocumenten bestudeerde, komt tot dezelfde conclusies. Er was geen sprake van systematisch extreem geweld, maar de krijgsmacht maakte zich te frequent schuldig aan deze geweldplegingen om te stellen dat het uitzonderlijk was.³⁶ Thijs Brocades Zaalberg en Bart Luttikhuis schreven ten slotte in 2020 in de inleiding van hun comparatieve studie naar dekolonisatieoorlogen: "Aan deze onderzoeken dragen wij allereerst bij dat het volgens ons de hoogste tijd is definitief de discussie af te sluiten over de vraag of extreem geweld in deze oorlogen incidentele 'excessen' of een structureel verschijnsel was. Het feit dat geweld in al deze oorlogen op soortgelijke manieren, zij het niet altijd met dezelfde intensiteit, escaleerde, laat duidelijk zien dat hier structurele factoren moeten spelen."³⁷

Het debat over de oorzaken van Nederlands extreem geweld is daarnaast diverser van aard. Limpach identificeerde met zijn uitgebreide studie zeventien

---

³¹ Limpach, *De brandende kampongs* 29.

³² Voor meer uitleg excessennota, zie; Bank, *De excessennota*.

³³ J.A.A. van Doorn & W.J. Hendrix, *Het Nederlands/Indonesisch conflict. Ontsporing van geweld* (Amsterdam 1985) 274 in; S. Scagliola, *Last van de oorlog. De Nederlandse oorlogsmisdaden in Indonesië en hun verwerking* (Amsterdam 2002) 173.

³⁴ Limpach, *De brandende kampongs* 247-388.

³⁵ Limpach, *De brandende kampongs* 737-739.

³⁶ Oostindie, *Soldaat in Indonesië* 176-178.

³⁷ T. Brocades Zaalberg & B. Luttikhuis, "Extreem geweld tijdens dekolonisatieoorlogen in vergelijkend perspectief, 1945-1962", *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* 135, 2 (2020) 50.

geweldbevorderende factoren die eraan bijdroegen dat Nederlandse militairen over de schreef gingen. Limpach verdeelt deze factoren in een aantal categorieën. Zo schrijft hij over geweldbevorderende belangenconstellaties bij autoriteiten, geweldbevorderende factoren binnen de krijgsmacht en persoonsgebonden factoren voor de escalatie van geweld. Een aantal voorbeelden hiervan zijn: inconsequent personeelsbeleid van de legerleiding, een chronisch troepentekort, een koloniale traditie van geweld, gebrek aan discipline bij de troepen en emotioneel handelen van individuele militairen. Voor een compleet overzicht van de factoren verwijst deze scriptie naar Limpachs studie.³⁸

Brocades Zaalberg en Luttikhuis voegden hier recentelijk met hun comparatieve studie aan toe dat straffeloosheid een cruciale rol speelt in het verklaren van grensoverschrijdend gewelddadig gedrag.³⁹ Volgens hen is "straffeloosheid [...] de spin die een groot aantal van de [...] factoren in het oorzakelijke web verbindt."⁴⁰ Door zowel de aard als de oorzaken van het gewelddadig optreden van 3-9 RI te bestuderen, draagt deze scriptie bij aan het debat over deze twee onderwerpen.

Om de onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden maakt deze scriptie gebruik van een diverse doch beperkte hoeveelheid bronnen. De keuze voor deze bronnen is een keuze uit beperking. Deze bronnen zijn op het moment namelijk de enige beschikbare bronnen over de eenheid. Het onderzoek maakt gebruik van officieel militair archiefmateriaal en egodocumenten uit het Nationaal Archief (NA) en het archief van het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH). Ook interviews met veteranen van het bataljon, die digitaal zijn opgeslagen door het Nederlands Veteraneninstituut, vormen een belangrijke bron. Voor het comparatieve gedeelte raadpleegt het derde hoofdstuk de dagboekendatabase van het NIMH. Ondanks hun beperkingen zijn deze bronnen wel degelijk geschikt voor dit onderzoek. Zij vormen samen namelijk een combinatie van contemporaine, hedendaagse, persoonlijke en onpersoonlijke bronnen.

De oorlogsdagboeken stellen dit onderzoek allereerst in staat om de ervaringen van de eenheid in grote lijnen waar te nemen. Oorlogsdagboeken zijn namelijk handgeschreven of getypte boeken die een verantwoordelijke onderofficier dagelijks of wekelijks bijhield. Het oorlogsdagboek van 3-9 RI is van belang voor dit onderzoek omdat het de enige contemporaine bron is die de activiteiten van de gehele eenheid bijhoudt.

---

³⁸ Limpach, *De brandende kampongs* 671-747.

³⁹ T. Brocades Zaalberg & B. Luttikhuis, "Extreem geweld tijdens dekolonisatieoorlogen" 46.

⁴⁰ Idem 50.

Daarnaast plaatst de schrijver de activiteiten van de eenheid frequent in een regionale context, wat het begrijpen van deze context vergemakkelijkt. Belangrijk om op te merken is dat de oorlogsdagboeken zijn opgeschreven met de insteek te dienen als “grondslag voor de geschiedschrijving.”⁴¹ Dit zou kunnen betekenen dat zaken zijn achtergehouden of verbloemd door de schrijver. Daarnaast zijn de bronnen opgeschreven door één onderofficier. In het geval van 3-9 RI was dit adjudant-onderofficier C.W. van Bijsterveld.⁴² Het is niet bekend hoe Van Bijsterveld de informatie verkreeg die hij in het oorlogsdagboek heeft genoteerd. De adjudant kan niet alle beschreven activiteiten in eerste persoon hebben meegemaakt, omdat een groot gedeelte van de militaire activiteiten tijdens patrouilles van kleinere detachementen plaatsvond.

De egodocumenten en persoonlijke stukken van F. Dijkstra en H.J. Evers vormen het tweede type bron. Deze stukken bieden een persoonlijk en contemporain luik naar de Indië-tijd van 3-9 RI, die de onpersoonlijke oorlogsdagboeken niet kunnen bieden. Het is echter niet bekend met welke motivatie deze persoonlijke stukken zijn opgeschreven. De dagboeken en persoonlijke stukken zijn nooit gepubliceerd, maar in de handgeschreven vorm overgeleverd. Daarbij zijn Dijkstra en Evers geen belangrijke individuen in de groot-politieke of groot-militaire ontwikkelingen. Dijkstra was uiteindelijk sergeant en Evers soldaat. Een egodocument is wel slechts een subjectieve kijk op het verleden, die niet onderhevig is aan sociale controle. Hierdoor loopt de schrijver het risico situaties of gebeurtenissen verkeerd te interpreteren.

Als derde bron bestudeert deze scriptie de interviews van het Veteraneninstituut met L. Bromlewe, D. van der Sluis, H.G. van der Kolff en W.F. Hendriksen.⁴³ Alle vier de heren maakten onderdeel uit van 3-9 RI en vertelden tussen 2008 en 2011 over hun Indië-tijd. De interviews zijn een bron van toegevoegde waarde omdat de veteranen op latere leeftijd terugkijken op hun ervaringen in Indonesië en zich niet meer, zoals in de andere bronnen die gebruikt zijn, in de waan van de dag bevinden. Een nadeel van deze interviews is dat er ongeveer zestig jaar verstreken is sinds de mannen hun ervaringen

---

⁴¹ NIMH 509 947 *Oorlogsdagboek afkomstig van de IIe Infanteriebrigadegroep, ingedeeld bij de C-Divisie '7 December' (1e Divisie) onder bevel van kolonel J.A.W. Uylenberg o.a. betreffende de politionele actie te Krawang en Cheribon op Midden-Java.*

⁴² NIMH 509 1292-1295 *Dagboek van adjudant-onderofficier C.W. Bijsterveld, ingedeeld bij het 3^e bataljon 9^e regiment infanterie, o.a. betreffende de Eerste Politionele Actie nabij Krawang Tangerang, Tjikampek, Linggadjati en de aanval op Rawahgedeh.*

⁴³ NV 563 *Van der Kolff*; NV 1082 *Bromlewe*; NV 1121 *Van der Sluis*; NV 1397 *Interview met KL veteraan, dhr. W.F. Hendriksen, in Nederlands-Indië uitgezonden als Dienstplicht Koninklijke Landmacht, soldaat op Meester Cornelis, eerste 2 weken na aankomst.*

meemaakten. Hierdoor zijn de heren op het moment van interviewen tussen de 85 en 86 jaar. Het geheugen in algemene zin en de lange tijd die zich tussen de gebeurtenissen en het moment van interviewen bevindt, hebben een beperkend effect op de bruikbaarheid van de informatie.

Het tweede hoofdstuk maakt voor de analyse van extreem geweld door 3-9 RI gebruik van de drie bovengenoemde bronnen. De vraag in hoeverre de ervaringen van Van Bijsterveld, Dijkstra, Bromlewe, Van der Sluis, Hendriksen en Van der Kolff representatief zijn voor het gehele bataljon is moeilijk te beantwoorden. Deze zes mannen zijn maar een kleine greep uit de in totaal 750 bataljonsleden. Voordeel is wel dat de militairen uit drie verschillende compagnies komen.⁴⁴ Daarbij is er voldoende variëteit aan rangen, wat hun representativiteit in de hand werkt.⁴⁵ Met de gebruikte voorbeelden probeert het hoofdstuk, zo goed als het kan, een afspiegeling te geven van alle gevonden resultaten. Een totaaloverzicht is te vinden in de bijlage. Alsnog is het mogelijk dat niet alle 750 militairen zich met de beschreven voorbeelden van geweld kunnen vereenzelvigen. Hiervan is de auteur zich bewust.

De laatste bron, die deze scriptie gebruikt voor het comparatieve deel, is de dagboekendatabase van het NIMH. De dagboekendatabase van het NIMH bevat 88 dagboeken. In deze dagboeken komen 72 eenheden of ongespecificeerde groepen aan bod. Hoewel dit een omvangrijk bronnencorpus is, zijn de verwerkte dagboeken natuurlijk niet volledig representatief voor de ervaringen van alle Nederlandse militairen in Indonesië. Deze tientallen ervaringen vallen namelijk in het niet bij de ruim 200.000 Nederlanders die in Indonesië gediend hebben.⁴⁶ Daarbij is het aannemelijk dat de mannen die een dagboek bijhielden waarschijnlijk geen afspiegeling waren van de gemiddelde 'Jan Soldaat'.⁴⁷ Daarnaast valt op dat de beschreven eenheden voornamelijk

---

⁴⁴ Dijkstra, Van der Sluis en Van der Kolff zaten bij de ondersteuningscompagnie. Alle drie de heren waren onderdeel van het carrierpeloton, echter bevonden ze zich wel in verschillende secties. Bromlewe was onderdeel van de 2e compagnie en Hendriksen van de 3e.

⁴⁵ Bij aankomst waren Hendriksen en Van der Sluis soldaat 1^e klasse, Dijkstra was korporaal, Van der Kolff Sergeant en Bromlewe vaandrig. Het bronnenmateriaal heeft tevens aangetoond dat op zijn minst twee van de vijf mannen bevorderd worden gedurende hun uitzending: Dijkstra van korporaal naar sergeant in; NIMH 3895 *Dijkstra* kaften dagboeken twee en drie; Hendriksen van soldaat 1^e klasse naar korporaal in; NV 1397 *Hendriksen* 1:28:00.

⁴⁶ Oostindie, *Soldaat in Indonesië* 177.

⁴⁷ 'Jan Soldaat' staat voor de gemiddelde Nederlandse militair. Zie bijvoorbeeld; H. Salleveldt, *Het woordenboek van Jan Soldaat in Indonesië* (Alphen aan de Rijn 1980) titel.

landmachteenheden zijn.⁴⁸ Het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (KNIL) is daardoor in deze database ondervertegenwoordigd. Dit maakt de vergelijking met 3-9 RI overigens gemakkelijker. Andere landmachteenheden komen qua opleiding en taken het meest met het bataljon overeen.

Tot slot is één van de grote beperkingen van dit onderzoek dat het alleen Nederlandstalige bronnen bestudeert. Dit is te wijten aan het feit dat de auteur geen Maleis of Bahasa Indonesia machtig is. De gebruikte bronnen hanteren de oud-Nederlandse spelling van Indonesische benamingen en in het kader van consistentie heeft de auteur ervoor gekozen diezelfde spelling te gebruiken. In citaten uit geschreven bronnen is in het kader van controleerbaarheid de spelling niet aangepast.⁴⁹

---

⁴⁸ 46 van de 72 eenheden waren landmachteenheden, ervan uitgaand dat men het KNIL, Mariniers en Militaire Politie (MP) niet meerekent. Wanneer men deze wel meerekent, zijn 54 van de 72 eenheden landmachteenheden. Een aantal van de overige eenheden zijn ongespecificeerde eenheden, zoals de Koninklijke Marine (KM). Het gros van de resterende eenheden zijn ten slotte luchtmachteenheden, zie; NIMH-database. "De Nederlandse krijgsmacht in Indonesië bestond in de aflopende orde van grootte hoofdzakelijk uit de Koninklijke Landmacht (KL) het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (KNIL) en de Koninklijke Marine (KM)." In; Oostindie, *Soldaat in Indonesië* 311.

⁴⁹ Werken met archiefmateriaal uit de koloniale periode leert namelijk dat veel Nederlanders frequent spelfouten maakten in de Indonesische benamingen, ook in de oud-Nederlandse spelling.

1. Drie jaar Indië in vogelvlucht

Voor de ruim 200.000 uitgezonden Nederlanders verschilden onderling de ervaringen in Indonesië sterk. Oostindie stelt bijvoorbeeld dat slechts een kwart van de uitgezonden militairen direct betrokken was bij gevechtshandelingen.⁵⁰ Om extreem geweld van 3-9 RI te kunnen begrijpen en verklaren, dient deze scriptie eerst te onderzoeken wat de eenheid in Indonesië in meer dan drie jaar in grote lijnen heeft meegemaakt en aan militaire activiteiten heeft ontplooid. Met militaire activiteit doelt deze scriptie onder andere op patrouilles, militaire acties en andere gevechtsconfrontaties met Indonesische strijders. Daarnaast kijkt dit hoofdstuk naar situationele factoren die samenhang hebben met de militaire activiteit en die mogelijk een invloed hebben gehad op het handelen van de militairen. Denk hierbij aan de fysieke en materiële staat van de troep, de houding van de bevolking en het moreel van de manschappen. Tot slot koppelt dit hoofdstuk de ervaringen van 3-9 RI aan de groot-politieke en groot-militaire ontwikkelingen in het conflict.

1.1 'Drentse boertjes' op naar de Oost

Al ten tijde van de Tweede Wereldoorlog liet de Nederlandse regering plannen optekenen voor een grootschalige legermacht, die zowel de Europese als de Aziatische delen van het Koninkrijk diende te heroveren.⁵¹ Deze divisie, destijds nog bekend onder de naam Expeditionaire Macht (EM), zou gaan bestaan uit 20.000 militairen.⁵² Door de bevrijding van Nederland daalde het enthousiasme onder de Nederlandse bevolking om zich als oorlogsvrijwilliger aan te melden, waardoor de regering het besluit nam dat de Expeditionaire Macht uit dienstplichtigen zou gaan bestaan.⁵³

Het uitroepen van de Indonesische onafhankelijkheid door Soekarno op 17 augustus 1945 maakte een militaire aanwezigheid in Indonesië voor de Nederlandse regering een noodzaak. Doordat de opleiding van een gedeelte van het kader nog niet was afgerond en een groot aantal Nederlandse kazernes door oorlogsschade buiten gebruik was gesteld, zou het echter tot april 1946 duren voordat de dienstplichtige infanteristen

---

⁵⁰ Oostindie, *Soldaat in Indonesië* 177.

⁵¹ C.M. Schulten, H.L. Zwitter & J. Hoffenaar, *1 divisie "7 december"* (Amsterdam 1986) 7-12; M. Elands, R. van Gils & B. Schoenmaker, *De geschiedenis van 1 Divisie "7 December" 1946-1996* (Den Haag 1996) 11-12.

⁵² A. van Sprang, *Wij werden geroepen: de geschiedenis van de 7 December Divisie, met zweten en zwoegen geschreven door twintigduizend Nederlandse mannen* ('s-Gravenhage 1949) 5, 11-13.

⁵³ Elands, Van Gils & Schoenmaker, *1 Divisie "7 December"* 23.

hun oproep ontvingen.⁵⁴ In mei van datzelfde jaar startte de opleiding van de Nederlandse militairen, die ruim vier maanden zou gaan duren. Op voorstel van de minister van Overzeese Gebiedsdelen, J.A. Jonkman, doopte de legerleiding de Expeditionaire Macht op 20 september 1946 om tot de 1^e Divisie '7 December', beter bekend als de 7 December Divisie.⁵⁵ In de weken die daarop volgden, maakten de 20.000 militairen van de divisie de oversteek naar 'de Oost'.⁵⁶ Het 3e Bataljon 9^e Regiment Infanterie was een infanteriebataljon dat onderdeel uitmaakte van deze 7 December Divisie. Bij vertrek bevatte de divisie in totaal drie infanteriebrigades, die ieder bestonden uit drie infanteriebataljons en een tiental ondersteunende eenheden. 3-9 RI viel onder de 2^e Infanteriebrigadegroep.⁵⁷

De omvang van een bataljon, en dus ook van 3-9 RI, besloeg ongeveer 800 infanteristen. Een infanteriebataljon bestond vervolgens uit een handvol compagnies. 3-9 RI was onderverdeeld in een stafcompagnie, vier infanteriecompagnies en een ondersteuningscompagnie. Bij een infanteriebataljon was de stafcompagnie verantwoordelijk voor de logistieke ondersteuning van de bataljonsstaf. De infanteriecompagnies waren de compagnies met reguliere voetsoldaten, bewapend met een *Lee Enfield*-geweer, een *stengun* pistoolmitrailleur of de zware *brengun*. De ondersteuningscompagnie was tot slot verantwoordelijk voor het ondersteunen van de infanteriecompagnies met zwaardere bewapening. Zij waren bewapend met mortieren, hadden beschikking over *Bren Gun Carriers* en voerden tevens genietaken uit.⁵⁸ Een infanteriecompagnie had doorgaans een omvang van 110 militairen.⁵⁹ De ondersteuningscompagnie waar Van der Kolff, Dijkstra en Van der Sluis deel van uitmaakten, was circa 200 man sterk.⁶⁰

De compagnies waren weer opgedeeld in pelotons. Bromlewe memoreert in zijn interview dat zijn peloton, het 3^e peloton van de 2^e infanteriecompagnie, 37 man telde. Een peloton is daarnaast nog onder te verdelen in verscheidene secties.⁶¹ Het

---

⁵⁴ Het 'kader' zijn de officieren en onderofficieren van een eenheid; Elands, Van Gils & Schoenmaker, *1 Divisie "7 December"* 23.

⁵⁵ Idem 29-31.

⁵⁶ Van Doorn & Hendrix, *Het Nederlands/Indonesisch conflict* 172. Voor een overzicht zie aldaar, 174-175 in; Scholtens, *Rawahgedeh* 30.

⁵⁷ Elands, Van Gils & Schoenmaker, *1 Divisie "7 December"* 31, 50, 52, 55.

⁵⁸ NV 563 *Van der Kolff* 37:00-39:00; NV 1121 *Van der Sluis* 7:00.

⁵⁹ Van Doorn & Hendrix, *Het Nederlands/Indonesisch conflict* 174.

⁶⁰ NV 563 *Van der Kolff* 50:00.

⁶¹ C.H.C. Harinck & J. Verwey, *Wie kwamen, wie zagen, wie schreven? Een analyse van de troepensterkte van het Nederlandse leger in Indonesië in de periode 1945-1950 en wat dit in potentie betekent voor het meemaken*

carrierpeloton van de ondersteuningscompagnie had bijvoorbeeld vier secties. In de carriersectie waar Van der Kolff als sergeant de leiding over had, zaten twaalf militairen.⁶²

In mei 1946 gaven de toekomstige bataljonsleden gehoor aan hun oproep en kwam het gros van de jongemannen aan in Steenwijk.⁶³ Het feit dat de eenheid bijna uitsluitend uit dienstplichtigen bestond, betekende veel voor het karakter van de gemiddelde militair uit het bataljon. Zo stelt Brocades Zaalberg: “Tussen oorlogsvrijwilligers en dienstplichtigen bestonden wat betreft motivatie en levenservaring grote verschillen. De dienstplichtig soldaten van de lichtung '45 die vanaf november 1946 in Indië binnenstroomden, waren jonger en minder gedreven door idealen of politieke overtuiging dan de oorlogsvrijwilligers.”⁶⁴ Dit leek ook te gelden voor de mannen van 3-9 RI. Op de vraag of zijn bataljonsleden enig idee hadden waaraan ze begonnen, antwoordt Van der Kolff namelijk resoluut: “Nee ik denk het niet. We kregen praatjes over wat voor goed werk we daar zouden doen, maar ze hadden geen benul van de omstandigheden en de hele andere wereld.”⁶⁵

Het bronnenmateriaal bevestigt daarnaast het beeld dat Dijkstra over de herkomst van de dienstplichtigen in Steenwijk al schetste. Zo stelt Bromlewe: “3-9 [RI] bestond eigenlijk voornamelijk uit jongens uit het oosten van het land: Overijssel, Gelderland, Achterhoek, Groningen en Friesland.”⁶⁶ Ook Van der Sluis, die soldaat 1^e klasse was, confirmeert: “Het waren jongens uit de Achterhoek, Twente en Groningen.”⁶⁷ Gedenkboeken, die deel uitmaken van de egodocumentendatabase van het KITLV/NIMH, onderschrijven tevens deze bevindingen.⁶⁸ Onder de negentien gesneuvelden, wier namenlijst in de archiefstukken van legerpredikant K.L. Talsma te vinden zijn, is slechts

---

van oorlogsgeweld en het optekenen van persoonlijke ervaringen, KITLV 2015, <https://www.kitlv.nl/wp-content/uploads/2015/10/C.H.C.-Harinck-J.-Verwey-Wie-kwamen-wie-zagen-wie-schreven-voor-de-KITLV-website.pdf> (laatst geconsulteerd op 21-01-2021).

⁶² NV 563 *Van der Kolff* 1:01:00.

⁶³ NA 2280 1.

⁶⁴ T. Brocades Zaalberg, “In de Oost 1946-1950” in: B. Schoenmaker (red.), *200 jaar Koninklijke Landmacht, 1814-2014* (Amsterdam 2014) 142.

⁶⁵ NV 563 *Van der Kolff* 40:00; Bromlewe bevestigt dit beeld ook in; NV 1082 *Bromlewe* 27:00.

⁶⁶ NV 1082 *Bromlewe* 26:00.

⁶⁷ NV 1121 *Van der Sluis* 40:00.

⁶⁸ Eiso Hagenouw kwam uit Paterswolde, Jan Bonte uit Staphorst, Bernard Somsen uit Slagharen en Jan Hendrik Ekkelenkamp, Herman B.J. van Emmen, A.J. Grootenhuis, Arnold Grotenhuis, B. Hekman, Johannes Antonius Hilgenkamp en J.G. Holterman uit Dalfsen in; W. Rutgers, *Elder jongens in Indië (1945-1950)* (1950) 45; J. Huisman, *Staphorster Militairen in de Tropen* (2005) 242; D.J. Telman, *Tempo Doeloe. Harderbergers en Indië* (1998) 23; B. Kloosterman, *Gedenkboek oud-Indiëgangsters gemeente Dalfsen 1945-1950* (1999).

één slachtoffer niet afkomstig uit één van de eerdergenoemde provincies of streken.⁶⁹ Van der Kolff, die na de oorlog zou gaan studeren in Leiden, zegt gekscherend over de manschappen van de eenheid: “Dat waren Drentse boertjes.” Over hun karakter voegde hij eraan toe: “Het waren leuke jongens, enthousiaste jongens, afgezien van een paar die niet mee wilden (...).”⁷⁰

Na hun aankomst te Steenwijk mochten deze enthousiaste jongens de eerste vijf weken de zogeheten *primary training* verduren, gericht op exercitie en conditietraining.⁷¹ Op dit punt waren er nog geen militaire vaardigheden aan te pas gekomen. Na de eerste vijf weken volgde divisiebreed de gerichte opleiding per dienstvak. Hier kwamen de eerste militaire vaardigheden en lessen over Indonesië aan bod.⁷² Deze gerichte opleiding zou ongeveer drie maanden in beslag nemen. Er was echter te weinig materiaal voorhanden om deze opleiding soepel te laten verlopen. Zo waren er te weinig vuurwapens om iedereen tot getraind schutter op te leiden en te weinig voertuigen om men hun rijbewijs te laten halen. Hierdoor ontbrak het de troepen kort voor de uitzending aan tal van vaardigheden die in Indonesië benodigd waren.⁷³ De zogeheten graad van geoefendheid van de gehele divisie lag daags voor vertrek op 55 procent.⁷⁴

De veteranen van het bataljon bevestigen dat hun opleiding overeenkwam met die van andere eenheden uit de 7 December Divisie. Op de vraag hoe de opwerkfase eruitzag, reageerde Bromlewe kortaf: “Dat was heel summier hoor.”⁷⁵ Van der Sluis voegt daaraan toe: “Het was niet dat wij goed getraind weggingen. Wij hebben de hele militaire opleiding één keer geschoten, op de Harskamp.”⁷⁶ Hendriksen, die onderdeel was van de 3e compagnie, deelt eenzelfde ervaring: “(...) Ik heb twee keer geloof ik geschoten. (...) Verder was het marcheeropleiding, een half uur woorden leren van Indonesië en al die poppenkast meer. Maar het stelde niks voor, je kon er niks mee doen. Nee, dat leek nergens op.”⁷⁷

---

⁶⁹ NIMH 509 1290 *Telegrammen, circulaires, affiche en lijst vermoedelijk afkomstig van legerpredikant ds. K.L. Talsma, ingedeeld bij het 3e bataljon 9e Regiment Infanterie, betreffende de Eerste Politionele Actie en de gesneuvelden van de eenheid.*

⁷⁰ NV 563 *Van der Kolff* 39:00.

⁷¹ Elands, Van Gils & Schoenmaker, *1 Divisie “7 December”* 27.

⁷² NV 1121 *Van der Sluis* 18:00; Schulten, Zwitzer & Hoffenaar, *1 divisie “7 december”* 23.

⁷³ Elands, Van Gils & Schoenmaker, *1 Divisie “7 December”* 27, 28.

⁷⁴ *Idem* 29.

⁷⁵ NV 1082 *Bromlewe* 26:00.

⁷⁶ NV 1121 *Van der Sluis* 18:00-20:00.

⁷⁷ NV 1397 *Hendriksen* 18:00.

Op 14 september ging de troep op inschepingsverlof en bij terugkomst in Steenwijk een week later ontbraken er 167 militairen. Tot aan het vertrek uit Steenwijk op 3 oktober, voegden 110 achterblijvers zich weer bij het bataljon.⁷⁸ Het niet op komen dagen van 57 bataljonsleden lijkt niet op iets uitzonderlijks te wijzen. Het 6^e Regiment Veldartillerie (6 RVA), dat tegelijk opkwam en ook uit dienstplichtigen bestond, had onder 673 manschappen 44 achterblijvers.⁷⁹ Aan boord van de Tegelberg maakt 3-9 RI tezamen met de staf van de 2^e Infanteriebrigadegroep, 6 RVA, het 3^e Bataljon Garde Regiment Grenadiers (3 GRG) en een handvol pelotons van andere eenheden de oversteek naar de Oost.⁸⁰

De matige vooropleiding deed niks af aan de stemming van het bataljon. Deze staat zowel bij vertrek als tijdens de verscheping door Van Bijsterveld in het oorlogsdagboek als “zeer goed” beschreven.⁸¹ Na een tussenstop in Sabang landde 3-9 RI op 29 oktober op het eiland Java ten westen van Batavia, het huidige Jakarta.

Eenmaal aangekomen in Indonesië verplaatsten de compagnies van de eenheid begin november naar hun eerste officiële posten. Deze waren gelegen tientallen kilometers ten westen van Batavia, rondom Tangerang.⁸² De tijd in Tangerang, die tot maart 1947 zou duren, kenmerkte zich door betrekkelijke rust. De eenheid diende voornamelijk garnizoenstaken uit te voeren.⁸³ Dit had alles te maken met de fragiele wapenstilstand die Nederland en de Republiek overeen waren gekomen in aanloop naar de onderhandelingen van Linggadjati midden november 1946.⁸⁴ Deze wapenstilstand zou officieel tot aan de eerste omvangrijke militaire actie in juli 1947 duren.

In Tangerang gebeurde weinig. Zo stelt Van der Kolff dat er nog geen sprake was van Indonesische aanvallen.⁸⁵ Bromlewe omschrijft het als een “relaxte tijd.”⁸⁶ Het schaarse contact dat 3-9 RI incidenteel had met de Indonesische krijgsmacht, ofwel de

---

⁷⁸ NA 2280 1, 2.

⁷⁹ Bouman, *Succes in een verloren oorlog* 22.

⁸⁰ NA 2280 2; NA 2.13.132 2275 *Oorlogsdagboek 2e Infanteriebrigadegroep 1946-1949* 3 oktober 1946; Bouman, *Succes in een verloren oorlog* 22-23.

⁸¹ NA 2280.

⁸² Voor coördinaten zie 2280 3, voor weerspiegelen van die coördinaten op oude kaarten zie; Universiteit Leiden, *Dutch Colonial Maps*, <https://ubl.webattach.nl/apps/s7?lang=1> (laatst geconsulteerd 22-01-2021).

⁸³ Cribb, *Gangsters and Revolutionaries* 140.

⁸⁴ P. Hagen, *Koloniale oorlogen in Indonesië: vijf eeuwen verzet tegen vreemde overheersing* (Amsterdam 2018) 716-718.

⁸⁵ *Tentara Republik Indonesia* was de Indonesische krijgsmacht. Kort voor de Eerste Politieke Actie veranderde de naam naar *Tentara Nasional Indonesia* (TNI); NV 563 *Van der Kolff* 46:00.

⁸⁶ NV 1082 *Bromlewe* 32:00.

Tentara Republik Indonesia (TRI), kenmerkt hij als volgt: “Die lui zag je ook gewoon lopen. Kwamen gewoon een sigaretje halen.”⁸⁷ Het oorlogsdagboek maakt eveneens amper vermeldingen van geweldsincidenten.⁸⁸ Op andere plekken in de Indonesische archipel had de Nederlandse krijgsmacht wel harde confrontaties met Indonesische strijdkrachten.⁸⁹

Tijdens de periode Tangerang maakte de eenheid gebruik van de rust om bekwaam te raken in haar taak.⁹⁰ Zo laten Van der Kolff en Hendriksen weten dat zij met hun compagnies hoofdzakelijk oefenden met materieel, contact maakten met de bevolking en de taal probeerden te leren.⁹¹ Deze eerste vormen van praktijkervaring zorgden al snel voor vooruitgang bij de relatief ongeoefende militairen van 3-9 RI. Na de beëdiging van een drietal officieren eind december 1946, schrijft Van Bijsterveld: “Het geheel maakte een goede indruk.”⁹² De eenheid zou uiteindelijk tot maart 1947 in Tangerang blijven om haar militaire vaardigheden te verbeteren. De ‘betrekkelijke rust’ kwam echter al snel te vervallen toen het bataljon haar huidige standplaats verliet.⁹³

1.2 Een heus oorlogsgebied

Met zijn verplaatsing kwam 3-9 RI tientallen kilometers ten oosten van Batavia te liggen, rondom Klender.⁹⁴ In Klender raakte het bataljon voor het eerst slaags met wat Cribb omschrijft als “het beruchte bendewezen van de Djakartaanse ommelanden.”⁹⁵ Klender lag in het ‘regentschap’ Meester Cornelis en was een twintigtal kilometers van de westgrens van het district Krawang, dat onderdeel uitmaakte van een regentschap met dezelfde naam, verwijderd.⁹⁶ Krawang stond destijds bekend als ‘de rijstschuur’ van Indonesië. Het zou in latere geschiedschrijving vooral bekend komen te staan om de

---

⁸⁷ Idem 24:00.

⁸⁸ In de ruim vier maanden dat het bataljon zich rondom Tangerang bevindt, is er bataljonsbreed sprake van twee beschoten patrouilles, vijftientig arrestaties, nog geen handvol Indonesische slachtoffers en één Nederlandse dode door een ongeluk in; NA 2280 11-21.

⁸⁹ Het gaat hier om conflictsituaties in Surabaya, Palembang en Zuid-Sulawesi in; P.M.H. Groen, *Marsroutes en dwaalsporen: het Nederlands militair-strategisch beleid in Indonesië 1945-1950* ('s-Gravenhage 1991) 77-91.

⁹⁰ Scholtens, *Rawahgedeh* 31.

⁹¹ NV 563 *Van der Kolff* 45:00; NV 1397 *Hendriksen* 30:00.

⁹² De drie officieren zijn: Roosenburg, Verhagen en Evers in; NA 2280 11.

⁹³ NA 2280 19.

⁹⁴ Ibidem.

⁹⁵ Cribb, “De HAMOTs van luitenant Koert Bavinck” 68.

⁹⁶ West-Java had 5 residenties, die ieder opgedeeld waren in regentschappen. Regentschappen waren vervolgens weer opgedeeld in districten in; Van Sprang, *Wij werden geroepen* kaft.

hevige strijd die Nederlandse en Indonesische militairen en lokale strijdgroepen hier met elkaar voerden.⁹⁷

Krawang was al sinds het begin van de onafhankelijkheidsstrijd een bron van onrust, wat grotendeels te wijten was aan het grote aantal bendes dat in de regio actief was.⁹⁸ Eén van deze bendes was de eerdergenoemde *Lasykar Rakyat* van Hadji Pandji, een voormalig veroordeeld crimineel. Pandji was in januari 1947 met zijn driehonderd man sterke strijdgroep de demarcatielijn overgetrokken naar Klender. De onrust die Pandji veroorzaakte, leidde tot het besluit 3-9 RI in maart naar Klender te verplaatsen.⁹⁹

Als gevolg van Linggadjati was kort voor de komst van het bataljon een staakt-het-vuren afgesproken.¹⁰⁰ Bij aankomst in Klender omschrijft het oorlogsdagboek de omgeving echter als “verre van rustig.”¹⁰¹ Pandji teisterde de bevolking. Frequente vermeldingen van afpersing, diefstal, brandstichting, intimidatie en zelfs moord kenmerken deze periode.¹⁰² Hendriksen herinnert zich uit deze tijd: “De *lasykars* deden niks anders dan roven en roven en roven.”¹⁰³ Van der Kolff voegt daaraan toe: “Dat waren woeste jongens hoor. (...) De lokale bevolking was doodsbenauwd voor ze.”¹⁰⁴ 3-9 RI startte met een tactiek van intensief patrouilleren om de onrust te bestrijden.¹⁰⁵ Mede door waarschuwingssystemen van de Indonesische bevolking en de *hit-and-run*-tactieken van de *lasykars*, kwamen directe confrontaties met Pandji’s bende amper voor.¹⁰⁶

Als respons ontwikkelden de militairen van 3-9 RI een contraguerrillatactiek. Door dorpswachten aan te wijzen, gewapend met knuppels en messen, creëerden de bataljonsleden een waarschuwingssysteem. Verspreid door de ommelanden van Klender

---

⁹⁷ Limpach, *De brandende kampongs* 324-325.

⁹⁸ “*Pa Matjem* (Vader Tijger) en *Haji Darip*, de *Angkatan Laoet Repoeblik Indonesia* (Zee strijdkrachten van de Republiek Indonesië, ALRI), de lokale *Barisan Banteng*, de *Barisan Rakjat* (Troepen van het Volk) en de lokale *Hizboellah*”, maar ook “Volksmilitie van Groter Jakarta (*Lasykar Rakyat Jakarta Raya*, LRJR) in; Scholltens, *Raw* 29; Cribb, *Gangsters and Revolutionaries* xii.

⁹⁹ Cribb, “De HAMOTs van luitenant Koert Bavinck” 73; Cribb, *Gangsters and Revolutionaries* 139-141; NA 2280 18-24; Cribb, “De HAMOTs van luitenant Koert Bavinck” 71; NIMH 947 1 maart 1947.

¹⁰⁰ NIMH 947 15 februari 1947; er waren nog wel verspreid over Java confrontaties tussen de Republikeinse en Nederlandse troepen, maar niet in het bataljonsvak van 3-9 RI, zie; Hagen verwijst naar een aantal kleinschalige gebeurtenissen eind 1946 en het bombardement van Palembang januari 1947 in; Hagen, *Koloniale oorlogen in Indonesië* 718-719.

¹⁰¹ NA 2280 20.

¹⁰² Cribb, *Gangsters and Revolutionaries* 140; NA 2280 20-24.

¹⁰³ NV 1397 *Hendriksen* 46:00.

¹⁰⁴ NV 563 *Van der Kolff* 1:31:00; NA 2280 21.

¹⁰⁵ NV 1082 *Bromlewe* 44:00.

¹⁰⁶ Cribb, “De HAMOTs van luitenant Koert Bavinck” 72.

bevonden zich kleine concentraties Nederlandse militairen in groepen van acht tot tien. Deze groepen dienden als de bliksem te reageren op gegeven waarschuwingen en zo snel mogelijk met *lasykars* in vuurcontact te komen. Dit gaf grotere eenheden van 3-9 RI vervolgens genoeg tijd om zich bij het vuurgevecht te voegen en de *lasykars* met overmacht op de knieën te dwingen.¹⁰⁷ Deze tactiek bleek succesvol. In de eerste twee maanden dat 3-9 RI zich in Klender bevond, arresteerde de eenheid tientallen leden van Pandji's bende.¹⁰⁸ Uiteindelijk meldde Pandji zich, na eerdere onderhandelingen over een overgave, op 8 mei in het kampement van het bataljon in Klender.¹⁰⁹ De driehonderd Indonesische strijders die zonder leider achterbleven, werden door Bavinck bij 3-9 RI als Hare Majesteits Ongeregeld Troepen (HAMOT) ingelijfd.

Als gevolg van het ontmantelen van Pandji's bende, heerste er in mei 1947 "in het gehele bataljonsvak orde en rust."¹¹⁰ Al binnen een maand vonden echter de eerste infiltraties plaats door *lasykars* uit Republikeins gebied, waardoor de onrust weer oplaaide. Ook de HAMOT's bleken door hun omvangrijke grootte van driehonderd man, daarmee gelijkstaand aan twee infanteriecompagnies van 3-9 RI, niet goed controleerbaar. De Nederlandse legerleiding besloot daarom het aantal HAMOT's te reduceren en van een Nederlandse opleiding te voorzien. Uiteindelijk namen ongeveer honderdtwintig *lasykars* als hulptroepen deel aan operatie Product.¹¹¹

Het eerdergenoemde akkoord van Linggadjati en de daarbij behorende wapenstilstand was tijdens de activiteiten van 3-9 RI in Klender nog steeds van kracht. Na maanden van wederzijdse schendingen en politieke onwil greep luitenant-gouverneur-generaal Huib van Mook op 20 juli 1947 naar een militaire oplossing.¹¹² Operatie Product, voornamelijk bekend onder het eufemisme 'de Eerste Politionele Actie', ving vervolgens aan. Nederland bezette met deze operatie het grootste gedeelte van West-Java, met uitzondering van de meest westelijke residentie Bantam.¹¹³ De actie werd, voornamelijk onder internationale druk, beëindigd in de nacht van 4 op 5 augustus.¹¹⁴

---

¹⁰⁷ Scholtens, *Rawahgedeh* 31; Cribb, *Gangsters and Revolutionaries* 141.

¹⁰⁸ NA 2280 20-26.

¹⁰⁹ Cribb, "De HAMOTs van luitenant Koert Bavinck" 72; Cribb, *Gangsters and Revolutionaries* 142; NA 2280 24, 25.

¹¹⁰ NA 2280 27.

¹¹¹ Cribb, "De HAMOTs van luitenant Koert Bavinck" 75.

¹¹² Cribb, *Gangsters and Revolutionaries* 146; Hagen, *Koloniale oorlogen in Indonesië* 718, 730.

¹¹³ Elands, Van Gils & Schoenmaker, *1 Divisie "7 December"* 63.

¹¹⁴ Groen, *Marsroutes en dwaalsporen* 106; Hagen, *Koloniale oorlogen in Indonesië* 736-737.

De militairen van 3-9 RI maakten zich met operatie Product op voor hun eerste grootschalige confrontatie.¹¹⁵ De 2^e Infanteriebrigadegroep, waar 3-9 RI deel van uitmaakte, had als doel om vanuit hun legering over de demarcatielijn naar het oosten te trekken. Het uiteindelijke doel was Cheribon, een stad nabij de oostgrens van West-Java, ongeveer tweehonderd kilometer ten oosten van Klender.¹¹⁶ Het doel van 3-9 RI was om in de eerste dagen een aantal belangrijke bruggen in te nemen en vervolgens door te stoten in zuidoostelijke richting, via de plaats Krawang naar Tjikampek.¹¹⁷ De HAMOT's, onder leiding van Bavinck, gingen in de strijd voorop.¹¹⁸ Van der Sluis, die met zijn carrierpeloton de opmars van Bavinck nauw volgde, herinnert zich van de actie: "Het ging allemaal vrij vlot, weinig tegenvuur."¹¹⁹

Alhoewel de 2^e Infanteriebrigadegroep nog verder oostelijk stootte, vestigde de bataljonsstaf van 3-9 RI zich vanaf 24 juli in Tjikampek. Tjikampek bevindt zich ongeveer zestig kilometer ten oosten van Klender en is gelegen in het eerdergenoemde regentschap Krawang.¹²⁰ De overige compagnies verspreidden zich over omliggende nederzettingen, zoals Tjilamaja, Walahar en de plaats Krawang.¹²¹ 3-9 RI diende in Krawang een veel groter gebied te controleren dan voorheen. De afstand tussen Tjilamaja en de plaats Krawang is hemelsbreed bijvoorbeeld meer dan dertig kilometer.¹²² Deze omgeving zou tot december 1948 bijna anderhalf jaar lang het operatiegebied van de eenheid blijven.¹²³

Enkele dagen na het beëindigen van het offensief kreeg de eenheid al met guerrilla-activiteit te maken. Dit gold tevens voor het gros van de overige eenheden die aan operatie Product deelnamen.¹²⁴ De Indonesische strijders probeerden de infrastructuur te ontregelen door treinsporen te saboteren, telefoonlijnen door te snijden, mijnen op wegen te leggen en bruggen op te blazen. Ook zetten ze de inwoners van Krawang onder druk door ze te bedreigen, Nederlandsgezinde Indonesiërs te

---

¹¹⁵ Groen, *Marsroutes en dwaalsporen* 94-100.

¹¹⁶ Schulten, Zwitter & Hoffenaar, *1 divisie "7 december"* 64-71.

¹¹⁷ Idem 64.

¹¹⁸ 2274 pagina 8-9; Dijkstra 28 juli 1947.

¹¹⁹ NV 1121 *Van der Sluis* 42:00.

¹²⁰ Van Sprang, *Wij werden geroepen* kaft.

¹²¹ NA 2280 46-47.

¹²² Opzoeken Krawang (5186) en Tjilamaja (8492) in Universiteit Leiden, *Dutch Colonial Maps*.

¹²³ Schulten, Zwitter & Hoffenaar, *1 divisie "7 december"* 90.

¹²⁴ Elands, Van Gils & Schoenmaker, *1 Divisie "7 December"* 73-79.

ontvoeren of liquideren en rijstpellerijen te verbranden. Tot slot ontvingen ook de militairen van 3-9 RI tijdens hun patrouilles regelmatig geweer- en mortiervuur.¹²⁵

Aanvankelijk trad het bataljon op met een strategie van “patrouille lopen, eindeloos patrouille lopen.”¹²⁶ Al snel zou blijken dat 3-9 RI ook met deze nieuwe orders niet in staat was om de “orde en rust” in het bataljonsvak te kunnen handhaven.¹²⁷ Direct vuurcontact met Indonesische strijdkrachten hadden de Nederlandse militairen namelijk nauwelijks en voor het voorkomen van sabotagehandelingen kwamen ze veelal te laat.¹²⁸ Zo herinnert Van der Sluis zich: “Als er ‘s nachts geschoten werd, gingen we met de carrier eruit. We kregen nooit vuur terug, terwijl ze tien minuten ervoor nog hadden geschoten.”¹²⁹ De bewoners verschaften de patrouilles daarnaast minder inlichtingen dan voorheen. Hierdoor hadden de mannen van 3-9 RI de grootste moeite om hun opponenten te identificeren. Het feit dat de strijdende Indonesiërs onderdeel uitmaakten van verschillende groeperingen en geen herkenbare kleding droegen, maakte dit nog moeilijker.¹³⁰ Dit alles tot de nodige frustratie van Nederlandse militairen. Uniek was dit niet, want dit beeld komt in grote lijnen overeen met de ervaringen van andere eenheden uit de drie Infanteriebrigadegroepen.¹³¹

De guerrilla-activiteit intensiverde in de maanden na het eerste grote offensief. Er was een piek van geweld tussen eind oktober en begin december. Dit had volgens Scholtens alles te maken met de Republikeinse troepen die op grote schaal in het gebied verschenen.¹³² Het Republikeinse leger, nu *Tentara Nasional Indonesia* (TNI) geheten, had zich na operatie Product uit Krawang teruggetrokken. In de tussentijd had de Republiek een groot deel van de *lasykars* van West-Java “in ere hersteld.”¹³³ De terugkomst van de TNI in Krawang leidde volgens Scholtens tot “een explosie van

---

¹²⁵ Tal van voorbeelden van bovengenoemde geweldplegingen staan vermeld in; NA 2280 50-75; Van der Kolff legt de nadruk op sabotagehandelingen en brandstichtingen, in; NV 563 *Van der Kolff* 1:00:00.

¹²⁶ NV 563 *Van der Kolff* 55:00.

¹²⁷ “De derde compagnie van 3-9 RI, ongeveer 110 man, was bijvoorbeeld in haar eentje verantwoordelijk voor de rust en orde in een gebied van circa 1000 vierkante kilometer.” In; Limpach, *De brandende kampongs* 324-325.

¹²⁸ Scholtens, *Rawahgedeh* 40.

¹²⁹ NV 1121 *Van der Sluis* 1:02:00.

¹³⁰ Aantal voorbeelden van actieve groeperingen waren de eerdergenoemde: *Pa Matjem* (Vader Tijger) en *Haji Darip*, de *Angkatan Laoet Repoeblik Indonesia* (Zeevrijdkrachten van de Republiek Indonesië, ALRI), de lokale *Barisan Banteng*, de *Barisan Rakjat* (Troepen van het Volk) en de lokale *Hizboellah*” in; Scholtens, *Rawahgedeh* 29.

¹³¹ Elands, Van Gils & Schoenmaker, *1 Divisie “7 December”* 75-87; Brocades Zaalberg, “In de Oost 1946-1950” 147-151.

¹³² Scholtens, *Rawahgedeh* 42.

¹³³ Hagen, *Koloniale oorlogen in Indonesië* 736.

incidenten.”¹³⁴ Lokale groepen voegden zich bij de Republikeinse strijdmacht of verstevigden zelfstandig hun aanwezigheid in de regio. Cribb en Scholtens, die beiden uitvoerig onderzoek doen naar deze periode, zijn over de situatie eensgezind. Krawang was aan het einde van 1947 een uitzonderlijk gevaarlijke streek.¹³⁵ Ook Limpach, die meer conflicten dan alleen in Krawang bestudeert, stelt dat de rijtschuur destijds een uiterst onveilig gebied was.¹³⁶ Als gevolg daarvan vluchtte een groot deel van de bevolking eind oktober uit het gebied en waren tal van kampongs verlaten.¹³⁷

De geweldsintensiveringen hadden ook een effect op 3-9 RI. In een tijdsbestek van minder dan twee maanden vielen er binnen de eenheid vier doden. Dat is een kwart van het totaal aantal militairen dat het bataljon tijdens haar ruim drie jaar durende uitzending verloor.¹³⁸ Dit alles maakt het aannemelijk dat de situatie in Krawang aan het eind van 1947 uitzonderlijk gevaarlijk was.

Als reactie op de onrust besloot de eenheid sterker op te treden. Versterkt met zeventig paratroepen ging het bataljon begin december over op gerichtere en agressievere counterguerrilla-tactieken.¹³⁹ Het bataljon vormde kleine mobiele eenheden en ondernam langeafstandpatrouilles.¹⁴⁰ Als gevolg nam het aantal vuurcontacten sterk toe. Daarnaast ‘zuiverde’ het bataljon in samenwerking met de versterkingen regelmatig kampongs gedurende deze patrouilles.¹⁴¹ Het bloedbad van Rawagede vond tevens tijdens deze periode plaats.

Met deze aanpak lijkt 3-9 RI succes te boeken. Aan het einde van de maand december was het aantal gewelddadige confrontaties sterk gedaald.¹⁴² 3-9 RI bleef vervolgens intensief patrouilleren om de zware onrust te bestrijden. Op dat moment was er namelijk nog steeds een groot aantal Republikeinse troepen en criminele bendes in Krawang aanwezig. Dat bleek ook toen halverwege januari 1948 Nederland en de Republiek de Renville-overeenkomst ondertekenden. Ten gevolge van deze

---

¹³⁴ Scholtens, *Rawahgedeh* 42.

¹³⁵ Idem 35; Cribb, *Gangsters and Revolutionaries* 157-162 in; Scholtens, *Rawahgedeh* 33.

¹³⁶ Limpach, *De brandende kampongs* 324.

¹³⁷ Idem 34, 43; NV 1082 *Bromlewe* 43:00.

¹³⁸ NIMH 1290.

¹³⁹ Cribb, *Gangsters and Revolutionaries* 149-151; J.A. de Moor, *Westerling's oorlog* (Leiden 1999) 183, 238; “Report of the Rawahgedeh Observation Team”, pagina 4, in: NL-HaNA, Strijdkrachten Nederlands-Indië, 2.13.132, inv.nr. 590” in; Scholtens, *Rawahgedeh* 33.

¹⁴⁰ Limpach, *De brandende kampongs* 325.

¹⁴¹ ‘Zuiveren’ verwijst naar zuiveringsacties. Letterlijke betekenis: Het ontdoen van vijandelijke elementen uit een bepaald gebied, zie; Idem 430.

¹⁴² Scholtens, *Rawahgedeh* 58.

wapenstilstand trok de Republiek ongeveer 30.000 militairen uit Nederlands gebied terug.¹⁴³ Ook uit Krawang en omstreken trokken grote aantallen TNI-militairen richting Republikeins gebied de Van Mook-lijn over.¹⁴⁴ Met het samenvallen van de counterguerrilla-tactieken en de Renville-overeenkomst leken de gemoederen in de rijstschuur eindelijk te bedaren.

Deze maanden hadden ook haar weerslag op de staat van het bataljon. Naast de vier verliezen was het aantal zieken verdubbeld tot 38 man. De vermoeidheid beïnvloedde bovendien het moreel van de manschappen.¹⁴⁵ Zo beschreef het oorlogsdagboek op 5 februari 1948: “De reactie op een ingespannen periode van twee maanden onafgebroken patrouillediensten en ondernomen acties doet zich thans in ernstige mate voelen.”¹⁴⁶ Dit gold ook voor andere eenheden die in de voorste linie actief waren.¹⁴⁷ Dat de slijtage bij 3-9 RI heviger was dan bij andere eenheden uit de divisie, kan dit onderzoek niet stellen.

De Renville-overeenkomst creëert desalniettemin een zeer welkome adempauze voor de mannen van 3-9 RI. Sinds het bataljon de relatief veilige contreien van Tangerang had verlaten, had het naarmate de tijd vorderde steeds meer geweld moeten verduren. Niettemin zou al snel blijken dat de onrust in Krawang nog niet voorbij was.

1.3 Slijtageslag

Hoewel de TNI zich na de Renville-overeenkomst massaal terugtrok naar Republikeins gebied, bleef het onrustig in Krawang.¹⁴⁸ Een groot deel van de *lasykars*, maar ook de Hizboellah en andere losse bendes bleven namelijk in Krawang achter.¹⁴⁹ Deze bendes wisten volgens Scholtens en Cribb goed hoe ze het de Nederlandse troepen moeilijk moesten maken.¹⁵⁰

Dit is tevens het laatste wat Scholtens en Cribb inhoudelijk over de Indië-tijd van 3-9 RI beschrijven. Vanaf hier houdt de literatuur over het bataljon definitief op. De

---

¹⁴³ Hagen, *Koloniale oorlogen in Indonesië* 737-739; Elands, Van Gils & Schoenmaker, *1 Divisie “7 December”* 89.

¹⁴⁴ NA 2280.

¹⁴⁵ NA 2280 5 februari 1948; Scholtens, *Rawahgedeh* 41, 58.

¹⁴⁶ NA 2280 97.

¹⁴⁷ Brocades Zaalberg, “In de Oost 1946-1950” 151-155.

¹⁴⁸ Elands, Van Gils & Schoenmaker, *1 Divisie “7 December”* 89-90.

¹⁴⁹ De Hizboellah was een strijdgroep die bestond uit Islamitische strijders; Cribb, *Gangsters and Revolutionaries* 165-166; De Moor, *Westerling’s Oorlog* 238, 246; Van Doorn & Hendrix, *Het Nederlands/Indonesisch conflict* 123 alle drie in; Scholtens, *Rawahgedeh* 61.

¹⁵⁰ Cribb, *Gangsters and Revolutionaries* 171; Scholtens, *Rawahgedeh* 61.

divisie en brigade waar 3-9 RI deel van uitmaakte, komen nog wel in geschiedenisboeken van de 7 December Divisie aan bod. Wat echter opvalt, is dat ook daar de periode van de Renville-overeenkomst tot aan de tweede actie in december 1948 summier is beschreven. Deze studie zal dit hiaat, door de beperkte hoeveelheid bronnen, maar ten dele kunnen vullen. Hierdoor zijn de komende paragrafen nog meer gericht op de ervaringen van het bataljon en de brigade.

In de eerste maanden van 1948 spreekt het oorlogsdagboek met name over acties van “bendes” en Hizboellah.¹⁵¹ Ook Dijkstra, die in zijn dagboek op de situatie in het bataljonsvak begin februari reflecteert, schrijft: “Ondanks dat er zich een 10.000 gemeld hebben blijven de gevaren voor ons even groot. Hizboellah vecht door en verschillende nieuwe guerrillabenden hebben zich gevormd.”¹⁵² Het archiefmateriaal lijkt er wel op te wijzen dat het voorjaar van 1948 minder gewelddadig was dan de piekperiode aan het eind van 1947. Het aantal wekelijkse incidenten ligt namelijk lager en ook het oorlogsdagboek schrijft over een tijd “minder gewelddadig dan voorheen.”¹⁵³ De guerrilla-activiteit bleef echter, dan weliswaar in mindere mate, aanhouden.¹⁵⁴ De oorlogsdagboeken van de brigade en het bataljon schrijven over incidenten van brandstichting, ontvoering en moord. Ook vond de eenheid rond deze tijd voor het eerst op grote schaal propagandamateriaal en liggen de uitgezonden patrouilles meermaals onder vuur.¹⁵⁵

Als reactie hierop intensiverde de eenheid haar patrouillegang. In haar huidige staat was dat echter niet mogelijk. Als oplossing kreeg 3-9 RI eind februari versterkingen van het 3^e Bataljon 10^e Regiment Infanterie (3-10 RI) en ontvingen ze begin maart een peloton mitrailleurs.¹⁵⁶ Rond de maand mei lijkt het bataljon de situatie in de regio enigszins onder controle te hebben. Openlijk vuurcontact tussen bataljonsleden en Indonesische strijdkrachten kwam nog amper voor. De eenheid arresteerde slechts enkele individuen en volgens het oorlogsdagboek maakte ze in een periode van weken geen enkel dodelijk slachtoffer.¹⁵⁷ Dat betekent niet dat het voor de eenheid rustig was.

---

¹⁵¹ NA 2280; NIMH 947.

¹⁵² NIMH 057 3895 *Dagboeken van sergeant F.H. Dijkstra betreffende zijn dienstitijd van het 3e bataljon van het 9e Regiment Infanterie (3-9 RI) gelegerd te West-Java* 10 februari 1948.

¹⁵³ NA 2280 13 mei 1948.

¹⁵⁴ NIMH 947 14 februari 1947.

¹⁵⁵ NIMH 947; NA 2280.

¹⁵⁶ NA 2280; NIMH 947 3 maart 1948.

¹⁵⁷ NA 2280.

Het oorlogsdagboek maakt nog steeds frequent vermeldingen van rampokkende bendes en ondergrondse activiteiten. Ook de intensieve patrouillegang vond gestaag doorgang.¹⁵⁸ In een brief naar Nederland omschrijft Brandenburg de situatie als volgt: “Rustig is het hier niet, er wordt wel veel geschoten.”¹⁵⁹

Vanaf juni ontspoorde vervolgens de situatie. Alhoewel historicus Kees Schulten de periode juni-oktober voor de brigade kenmerkt als “vrij rustig” en “bevredigend”, lijkt dit voor 3-9 RI niet de juiste omschrijving. Een aantal sabotages aan het spoor tussen Tjikampek en Poerwakarta leidde uiteindelijk op 24 juni tot een ongeval met vijf doden en acht gewonden.¹⁶⁰ Een intensievere patrouillegang diende de verantwoordelijke *lasykars* “op te ruimen”, waardoor ook de ondersteuningscompagnie moest patrouilleren. Zij was niet op die taak berekend en al snel ontstond bij een groot deel van de compagnie voetklachten.¹⁶¹ Om de *lasykars* beter te kunnen bestrijden, kreeg het bataljon wederom versterkingen. Ditmaal voegden tweehonderd man van het 1^e Bataljon Infanterie KNIL (Inf. I) zich bij de eenheid.

Al snel bleek echter dat de bendes moeilijk te bestrijden waren. De strijders verdeelden zich in kleine groepjes van ongeveer een vijftal over Krawang. Vuurcontact was er daardoor nauwelijks. Het accent van de guerrilla-activiteiten van deze bendes lag op het terroriseren van de bevolking, waarmee ze een grote impact hadden.¹⁶² Wat opvalt is dat hierdoor de houding van de Indonesische bevolking tegenover de Nederlanders gunstig lijkt te veranderen. Het oorlogsdagboek merkt een bevolking op die “steeds meer actief stelling gaat nemen tegen rustverstoorders.”¹⁶³

In september intensiverde ook het geweld richting het bataljon. Over dat kantelpunt beschrijft het oorlogsdagboek: “De normale patrouillegang werd op 21 september plotseling onderbroken door een overval op een patrouille ter hoogte van

---

¹⁵⁸ NIMH 947 27 april 1948; NA 2280 109.

¹⁵⁹ NIMH 545 282-3 *Persoonlijke stukken, correspondentie en fotoalbum van oorlogsvrijwilliger G.C. Brandenburg, ingedeeld bij ondersteuningscompagnie van het 3e bataljon van het 9e Regiment Infanterie (Ocie-3-9 RI), gelegerd te West-Java* 19 mei 1948

¹⁶⁰ Schulten, Zwitser & Hoffenaar, *1 divisie “7 december”* 90; NA 2280 116; voor foto’s van het ongeval zie; NIMH 545 395, *Fotoalbum ‘Herinneringen uit de Tropen’ van R.W. Aalders betreffende zijn diensttijd bij de stafcompagnie van het 3e bataljon van het 9e Regiment Infanterie (3-9 RI) te West-Java.*

¹⁶¹ NA 2280 118.

¹⁶² Alleen al in de week 27 augustus tot 3 september vermeldt het oorlogsdagboek een zestal incidenten waar in totaal veertig huizen zijn verbrand, tien burgers zijn gedood en een twintigtal zijn verwond; NA 2280 120, 27 augustus 1948 tot 03 september 1948.

¹⁶³ NA 2280 139; voorbeeld hiervan is de gezamenlijke actie van het 2^e peloton van de 3^e compagnie met driehonderd kampongbewoners van Djatisari tegen kampong Tjiredak op 29 oktober in; NA 2280 139.

Bamboeanak (6695), waarbij aan onze zijde 1 gewonde soldaat, 1 vermiste korporaal en 2 vermiste Indonesische medewerkers vielen te betreuren.¹⁶⁴ De vermiste korporaal was Derk Tjakkes uit Finsterwolde. Bromlewe herinnert zich het verhaal van Tjakkes nog goed. Zo stelt hij somber: “Hij was gevangengenomen en later hoorden we dat hij als paradepaardje al die kampongs was rondgebracht en ze vonden hem eh... Ja je kan wel zeggen, meervormig vonden ze hem terug.”¹⁶⁵ Dijkstra schreef hierover in zijn dagboek: “Toen ze hem vonden waren zijn handen en voeten eraf terwijl ook zijn schedel in elkaar was geslagen.”¹⁶⁶ Als reactie zette de eenheid in de daaropvolgende dagen meerdere acties op. Een resultaat hadden deze acties echter niet.¹⁶⁷

Het bataljon veranderde vervolgens van tactiek. Ze verruilde de intensieve patrouillegang voor het ondernemen van gezamenlijke zuiveringsacties.¹⁶⁸ Dit lijkt zijn vruchten af te werpen. Volgens de inlichtingendienst van de eenheid was de enige nog opererende bende in de regio die van Pa Kilap.¹⁶⁹ Het kleine bendewezen lijkt daarmee eindelijk effectief bestreden te zijn. Daarentegen merkt het oorlogsdagboek wel op dat de aanwezigheid van de Republiek in de regio, zowel middels propaganda als ondergronds, de laatste maanden exponentieel was toegenomen.¹⁷⁰ Desalniettemin was het qua guerrilla-activiteit in oktober en november goed gesteld met de regio. Bij het verlaten van Krawang op 27 november was het gebied al anderhalve maand “onveranderd rustig.”¹⁷¹

Het afgelopen jaar waren er echter constante problemen, die symptomatisch waren voor de tweede periode van het bataljon in de rijstschuur. Het bataljon bleef namelijk onveranderd moeilijkheden ervaren met de staat van de troep. Dit belemmerde in meerdere maanden de effectiviteit. Zo had de eenheid aan het begin van het jaar al een tekort aan manschappen, wat directe tegenacties op guerrilla-activiteiten onmogelijk

---

¹⁶⁴ NA 2280 131.

¹⁶⁵ NV 1082 *Bromlewe* 1:14:00.

¹⁶⁶ NIMH 3895 4 oktober 1948.

¹⁶⁷ NA 2280 131.

¹⁶⁸ NA 2280 134; NIMH 947 30 september 1948; 27 september tweehonderd arrestaties in Rawagede, gezamenlijk met het 2e Infanteriebataljon KNIL (Inf. II) en het 4e Bataljon 8e Regiment Infanterie ten westen van Pangkalan een aantal meerdaagse operaties. Ook in haar eigen gebied zuivert ze een groot aantal kampongs, waaronder Djeboek en Kedawoeng in; NA 2280 spreekt over “Ten westen van verticaal 40”; Universiteit Leiden, *Dutch Colonial Maps* geeft aan dat dat ten westen van Pangkalan is.

¹⁶⁹ NA 2280 136.

¹⁷⁰ NA 2280 136.

¹⁷¹ NIMH 947 27 november 1948.

maakte.¹⁷² Door deze troepentekorten was de eenheid meermaals niet in staat haar bataljonsvak te controleren.¹⁷³

In een rapport over de dislocatiestaat van de eenheid op 17 november staat voor de eerste keer het precieze aantal manschappen per post vermeld. Het bataljon had op dat moment een bezetting van 613 militairen.¹⁷⁴ Ervan uitgaand dat de organieke sterkte 800 man bedroeg, minus de 57 weigeraars, betekent dat de eenheid op dat moment 130 militairen miste.¹⁷⁵ Over de gehele brigade was halverwege het jaar een meting gedaan, waaruit bleek dat de sterkte was teruggelopen van 4146 naar 3859.¹⁷⁶ De brigade had toen een gat van 6,9 procent, terwijl bij het bataljon vijf maanden later 17,3 procent van de troepen was uitgevallen. Ondanks de verschillende momenten van meting is het niet aannemelijk dat de gehele brigade in vijf maanden tijd meer dan 10 procent van haar manschappen zou kwijtraken. Dit zou dus kunnen bewijzen dat de manschappen van 3-9 RI bovengemiddeld hard waren geraakt. Tegelijk bevatte de gehele brigade ook een groter aandeel stafpersoneel, logistieke ondersteuning en artilleristen dan het bataljon. Deze leden aanzienlijk minder verliezen. Het relatief beperkte totale aantal dodelijke slachtoffers van het bataljon, namelijk negentien, lijkt ook uitzonderlijk lijden tegen te spreken.¹⁷⁷

Ook het materieel had steeds vaker gebreken. Door een tekort aan werkende voertuigen ervoer de eenheid problemen met het voeren van haar manschappen en het uitvoeren van patrouilles.¹⁷⁸ Daarnaast daalde ook het moreel. Van de oorspronkelijke idealen, die ook zeker onder dienstplichtigen aanwezig waren, bleef in deze periode steeds minder over. Van der Kolff reflecteert hierop als volgt: “Na twee en drie jaar hadden zij [Van der Kolff en andere leden van 3-9 RI] het idee, dit wordt toch een hopeloze zaak, ik zit hier mijn tijd te verdoen. Wat is er gebeurd met de idealen waarmee wij hierheen kwamen? En het had geen resultaat!”¹⁷⁹ Als extra tegenvaller ontvingen de

---

¹⁷² NIMH 947 20 januari 1948.

¹⁷³ NIMH 947 22 maart 1948; Elands, Van Gils & Schoemaker, *1 Divisie “7 December”* 92-93.

¹⁷⁴ De organieke sterkte op dat moment was: bataljonsstaf 124, ondersteuningscompagnie 131, 1e compagnie 97, 2^e compagnie 89, 3^e compagnie 84 en 4^e compagnie 88. in; NA 2280 142.

¹⁷⁵ NA 2280 1, 2.

¹⁷⁶ NIMH 947 18 mei 1948; NA 2280 113.

¹⁷⁷ Het 3e Bataljon 1e Regiment Infanterie (3-1 RI) leed twintig verliezen, iets wat Brocades Zaalberg als “niet bovengemiddeld” bestempeld, in; T. Brocades Zaalberg, “‘We vormen een soort Duits bezettingsleger’: Het dagboek van een pelotonscommandant in Indonesië, 1946-1949” in: A. van Dissel, J. Hoffenaar & Elsbeth Locher-Scholten (red.), *Wat een vondst! Verhalen uit de geschiedenispraktijk* (Amsterdam 2020) 194.

¹⁷⁸ NA 2280 110; NA 2280 113, 128.

¹⁷⁹ NV 563 *Van der Kolff* 1:10:00.

militairen halverwege 1948 het definitieve bericht dat hun repatriëring werd uitgesteld. Eigenlijk zouden de militairen van de 1^e Divisie in oktober terug naar Nederland varen.¹⁸⁰ Zij kregen te horen dat hun uitzending op zijn minst tot het voorjaar van 1949 zou duren.¹⁸¹ Ook bij Dijkstra zien we die frustratie terug: “Men wordt zo langzamerhand bar vervelend met het om- en herroepen van die demobilisatieberichten. Vandaag dit morgen dat, maar toch rekenen wij nog op dit jaar.”¹⁸² De problemen van het bataljon met het materieel en het moreel waren echter niet uitzonderlijk. Andere eenheden van de divisie hadden vergelijkbare problemen.¹⁸³

Gelukkig landden in dat najaar de eerste Nederlandse versterkingen op de archipel. De F-Brigade was één van deze versterkingen en zou uiteindelijk de residentie Cheribon, gelegen ten oosten van de residentie Krawang, van de 2e Infanteriebrigadegroep overnemen.¹⁸⁴ De legerleiding was van mening dat de residentie Cheribon verdedigd diende te worden door een “mix van ervaren en verse troepen.”¹⁸⁵ Als gevolg trad 3-9 RI in dienst van de F-Brigade en kreeg het eind november de omgeving van Linggadjati als bataljonsvak toegewezen.¹⁸⁶

Uiteindelijk liepen de onderhandelingen voor een politieke oplossing van het conflict wederom stuk. Zoals Brocades Zaalberg omschrijft, kregen de voorstanders van een militaire oplossing zowel in Den Haag als in Batavia de overhand.¹⁸⁷ De Nederlandse regering besloot op 19 december 1948 een tweede grote militaire actie uit te voeren, ditmaal met als doel de bezetting van het epicentrum van de Republiek: Djokjakarta. Alhoewel de Nederlanders erin slaagden om de politiek leiders van de Republiek gevangen te nemen, hadden zij niet de militaire capaciteit om het gigantische Java bezet te houden.¹⁸⁸ Van de 1^e Divisie droeg alleen de 1^e Infanteriebrigadegroep bij aan deze actie, waardoor een deelname aan operatie Kraai voor 3-9 RI uit bleef.

Samenvattend kenmerkte het tweede deel van de periode in Krawang zich wederom door onrust, al was deze ditmaal niet uitzonderlijk te noemen. De duur van de

---

¹⁸⁰ Elands, Van Gils & Schoenmaker, *1 Divisie “7 December”* 91.

¹⁸¹ Idem 91.

¹⁸² NIMH 3895 *Dijkstra* 11 april 1948.

¹⁸³ Brocades Zaalberg, “In de Oost 1946-1950” 155.

¹⁸⁴ NA 2.13.132 609 *Bevel voor de inzet en voortgezette tropenopleiding van onderdelen van de F-Brigade, 41 Zelfstandige Infanteriebrigade (ZIB) en onderdelen G-Brigade alsmede een rapport over de 42 ZIB*; Schulten, Zwitzer & Hoffenaar, *1 divisie “7 december”* 90.

¹⁸⁵ Elands, Van Gils & Schoenmaker, *1 Divisie “7 December”* 100.

¹⁸⁶ NA 2280 143; NIMH 947 23 november 1948.

¹⁸⁷ Brocades Zaalberg, “In de Oost 1946-1950” 155.

¹⁸⁸ Elands, Van Gils & Schoenmaker, *1 Divisie “7 December”* 105-110.

uitzending zorgde ervoor dat de bezetting van de eenheid ondermaats was, het materieel steeds meer gebreken vertoonde en ook het moreel van de mannen een knauw opliep. Het zou nog bijna een jaar duren voordat de mannen van 3-9 RI weer voet op Nederlandse bodem zouden zetten.

1.4 Nog even een 'rottijd' en dan naar huis

Het bataljon vertrok aan het eind van 1948 naar het oosten, waar het zich tientallen kilometers ten zuiden van Cheribon vestigde. De standplaats voor de staf was Linggadjati en de eenheid lag verspreid over het regentschap Koeningan.¹⁸⁹ Opvallend is dat de verscheidene posten ditmaal dichterbij elkaar lagen dan voorheen. Tussen de uiterste posten zat twintig kilometer. De meeste locaties lagen binnen enkele kilometers van elkaar.¹⁹⁰

Doordat het bataljon de 2^e Infanteriebrigadegroep verliet, verliezen ook de laatste historici 3-9 RI uit het oog. Het is daarom van belang nogmaals te benadrukken dat deze scriptie, door de gebruikte bronnen, zich nog voornamelijk tot de zienswijze van het bataljon keert. Ander gebruikte bronnenmateriaal, zoals dat van de F-Brigade en de compagnie mariniers (M-Inco) die 3-9 RI uiteindelijk zouden aflossen, leverde nauwelijks nieuwe inzichten op. Hierdoor is het onderzoek naar de militaire activiteit van 3-9 RI in Cheribon nog eenzijdiger te noemen.

Binnen twee weken na aankomst had 3-9 RI al acht gewonden te verduren door beschietingen op patrouilles en voertuigen.¹⁹¹ Hiermee was de toon voor de eerste maanden in Cheribon gezet. De strijdende groepen in Cheribon saboteerden op grote schaal telefoonlijnen, stelden wegen buiten gebruik en vuurden op de Nederlandse troepen met verschillende soorten wapening.¹⁹² Ook vonden de vijandelijke acties op grotere schaal plaats. In de eerste maanden maakt het oorlogsdagboek meermaals melding van grote groepen Indonesische strijders.¹⁹³ Tevens hadden de Indonesische strijders meer en sterkere wapening. Bendes bewapend met zware mitrailleurs en mortieren passeren geregeld de revue in het oorlogsdagboek.¹⁹⁴

---

¹⁸⁹ NA 609; Schulten, Zwitser & Hoffenaar, *1 divisie "7 december" 90*.

¹⁹⁰ NA 2280 150-160 vergelijken met Universiteit Leiden, *Dutch Colonial Maps*.

¹⁹¹ NA 2280 151-153.

¹⁹² NA 2280 156, 158.

¹⁹³ Zo ontving een sectie van de 4e compagnie in Mandirantjan op 1 januari 1949 een aanval van circa 100 man, zie; NA 2280 1 januari 1949.

¹⁹⁴ NA 2280 150-170.

Dit kwam doordat 3-9 RI in Cheribon, in tegenstelling tot in Krawang, voornamelijk tegen strijders van de TNI vocht. Deze tegenstander verschilde sterk van de bendes die 3-9 RI gewend was. Van de bendes in Krawang was vaak maar een klein gedeelte met vuurwapens bewapend, laat staan met mortieren. Dat de tegenstander sterker was, blijkt ook uit de acties die het bataljon ondernam. Voor het eerst in de geschiedenis van de eenheid maakt het oorlogsdagboek frequent vermeldingen van gecombineerde acties met luchtmacht en artillerie-eenheden.¹⁹⁵

Ook de *opgave overleden militairen* van legerpredikant Talsma laat zien dat 3-9 RI tegen een sterkere tegenstander vocht. Tussen 28 december en 25 maart verloor de eenheid zes mannen. Allen werden gedood tijdens het patrouilleren of door een beschieting. Dit aantal beslaat bijna een derde van het totaal aantal militairen dat het bataljon in Indonesië verloor en meer dan een derde van het totaal aantal militairen dat in gevechtssituaties overleed. Gedurende de piek van onrust in Krawang vielen in twee maanden vier doden. Dat in Cheribon in drie maanden zes slachtoffers vielen, suggereert dat ook deze periode een piek van onrust was voor de mannen van 3-9 RI. Ook de herinneringen van de veteranen aan deze tijd zijn allerminst positief. Zo noemen Van der Sluis en Van der Kolff de tijd in Cheribon onrustig en gaat Bromlewe zelfs zo ver dat hij het een “rottijd” noemt.¹⁹⁶ Dit was echter niet uitzonderlijk. Het begin van 1949 was voor het gros van de Nederlandse krijgsmacht een gewelddadige tijd.¹⁹⁷

Als tegenreactie onderhield 3-9 RI vanaf haar aankomst in Cheribon een intensieve patrouillegang. Daarbij ondernam het bataljon met regelmaat zuiveringsacties, die enkele malen ondersteuning kregen van luchtmacht en artillerie.¹⁹⁸ Het oorlogsdagboek stelt dat in februari het Indonesisch geweld haar piek ervoer. Als reactie zet de eenheid van 18 februari tot 3 maart de actie ‘Vulkaan’ op. Aan ‘Vulkaan’ namen alle compagnies van 3-9 RI deel. Helaas ontbreken de actierapporten van de actie in het bestudeerde archiefmateriaal. Medio maart reflecteert het oorlogsdagboek wel op het minieme resultaat dat ‘Vulkaan’ had.¹⁹⁹ Op de acties die 3-9

---

¹⁹⁵ NA 2280 160, 166, 167.

¹⁹⁶ NV 1121 *Van der Sluis* 1:47:00; NV 563 *Van der Kolff* 1:35:00; NV 1082 *Bromlewe* 1:08:00.

¹⁹⁷ Brocades Zaalberg, “In de Oost 1946-1950” 158, 159.

¹⁹⁸ NA 2280 165-167, 168; voor idee zuiveringsacties, zie; Limpach, *De brandende kampongs* 430.

¹⁹⁹ NA 2280 172.

RI in maart ondernam, reflecteert Bromlewe in zijn interview geërgerd: “We namen het land in bezit, maar die lui verspreidden zich.”²⁰⁰

De veteranen wijzen tevens op de staat van de troep, die in deze tijd haar absolute dieptepunt bereikte. In het oorlogsdagboek ontbreken de daadwerkelijke cijfers, maar Bromlewes peloton kan als zorgwekkend voorbeeld dienen. Van de oorspronkelijke 37 man die Bromlewe als commandant van de 2^e compagnie onder zijn vleugels had, waren er in deze periode volgens hem nog maar zeventien over.²⁰¹

Ook het verlangen naar huis nam toe. Van der Kolff kan zich nog duidelijk herinneren hoe dat ging: “Ik kan u een duidelijk omslagpunt geven bij mijn commandant [kapitein Kervink] die op een bepaald punt zei: we zitten hier om onze taak uit te voeren, maar ik wil niet voor mijn verantwoording nemen dat er nog meer mensen sneuvelen. Dus we doen het gewoon zo kalm mogelijk. (...) Vanaf nu geen riskante operaties meer.”²⁰² Over deze Kervink had Van der Kolff al eerder in het interview gezegd dat het een voortreffelijke commandant was. “Hij was op de hoogte van toestanden, gaf leiding aan operaties [en hij] nam verstandige besluiten.”²⁰³ Op de vraag of dat betekende dat Kervink orders weigerde, reageert Van der Kolff: “Nee, maar orders van bovenaf waren altijd zo omzichtig. Daar kon je alle kanten mee op.”²⁰⁴

Alhoewel de Nederlandse krijgsmacht eerder met operatie Kraai een territoriale overwinning boekte, was het Republikeinse leger verre van verslagen. Met duizenden tegelijk trokken de militairen van de TNI in maart 1949 West-Java binnen, ook door het terrein van 3-9 RI. Bromlewe memoreert: “Er waren gewoon niet de middelen om die lui tegen te houden, ze waren met duizenden. (...) ze liepen voorbij en je kon er niks aan doen.”²⁰⁵ Met het op grote schaal binnentreden van West-Java raakte de Siliwangi-divisie van de TNI veelvuldig slaags met de Islamitische groepen die in de regio waren gebleven.²⁰⁶ Dit gold ook voor het Koenigse.

Vanaf het einde van maart werd het definitief rustig voor de mannen van 3-9 RI. De TNI vermeed constant vuurcontact met de Nederlandse troepen en lag vooral in de

---

²⁰⁰ NV 1082 *Bromlewe* 1:08:00.

²⁰¹ NV 1082 *Bromlewe* 1:11:00 en 1:18:00.

²⁰² NV 563 *Van der Kolff* 1:48:00.

²⁰³ NV 563 *Van der Kolff* 1:00:00.

²⁰⁴ NV 563 *Van der Kolff* 1:49:00.

²⁰⁵ NV 1082 *Bromlewe* 1:09:00.

²⁰⁶ Schulten, Zwitzer & Hoffenaar, *1 divisie “7 december”* 112.

klings met verschillende Islamitische strijdkrachten.²⁰⁷ Het oorlogsdagboek maakt verwijzingen naar de Daroel Islam, Hizboellah en de *Tenara Islam Indonesia* (TII). Het oorlogsdagboek maakt nog eenmaal een vermelding van een grootschalige actie op 20 april, onder de naam 'Zilvermeeuw'. De actie was volgens het oorlogsdagboek, met 63 gemaakte slachtoffers, als succesvol te bestempelen.²⁰⁸ Zelfs in de maand mei, toen 3-9 RI officieel onder het commando van het Korps Speciale Troepen (KST) viel, gebeurde er voor de Nederlanders nauwelijks iets.

Uiteindelijk loste de mariniers compagnie (M-Inco) de bataljonsleden op 7 juni 1949 af.²⁰⁹ Een archiefstuk van de mariniers beschrijft dat 3-9 RI op dat moment nog ongeveer uit 600 militairen bestond.²¹⁰ Dit ligt in lijn met de eerdere cijfers uit het oorlogsdagboek van november 1948.²¹¹ Het bataljon reisde vervolgens af te naar het basiscommando te Batavia. Daar gingen de mannen van 3-9 RI het havencomplex Tandjong Priok bewaken totdat ze de oversteek naar Nederland mochten maken.²¹² In oktober repatrieerden de manschappen van 3-9 RI naar Nederland aan boord van de SS Waterman.²¹³

1.5 Conclusie

Het 3^e Bataljon 9^e Regiment Infanterie heeft een lange en onrustige Indië-tijd gehad. De ervaringen van 3-9 RI komen grotendeels overeen met andere dienstplichtige eenheden die direct bij gevechtshandelingen betrokken waren. Veelal op dezelfde momenten hadden deze andere eenheden ook te kampen met hun gebrekkige opleiding, het slechte materieel, een gezonken moreel en hevige conflictsituaties. Daarin zijn de ervaringen van 3-9 RI niet bijzonder. Dat betekent niet dat deze factoren niet van invloed kunnen zijn geweest op het gewelddadig optreden van het bataljon. Wat wel opvalt is de periode in Krawang, die zich door hevige onrust kenmerkt. Met name de gewelds piek aan het einde van 1947 lijkt een extreem gevaarlijke tijd te zijn geweest. In Krawang werkte tal van factoren een succesvolle bendebestrijding tegen. Het bataljonsvak was te groot, de

---

²⁰⁷ NA 2280 173.

²⁰⁸ NA 13.132 2581, *Operatiebevel voor actie door onderdelen van de F-Brigade op dag "D" en operationele instructie voor de actie "Kreeft" op 20 juli.*

²⁰⁹ NA 2.13.126 308 *Voorlopige aanwijzingen van de aflossing van 3-9 Regiment Infanterie (RI) door M-Infanteriecompagnie (M-INCO) Territoriaal troepen commando West-Java.*

²¹⁰ NA 308

²¹¹ Het bataljon had op 17 november 1948 een bezetting van 613 militairen, in; NA 2280 142.

²¹² Scholtens, *Rawahgedeh* 62; NV 1082 *Bromlewe* 1:21:00.

²¹³ NA 2280 180-181; NV 1082 *Bromlewe* 1:22:00.

intensieve patrouillegang had weinig effect, de vijand was ongrijpbaar en de bevolking uit angst niet meer behulpzaam. Dit alles leidde tot frustratie bij de bataljonsleden. Het bataljon leed daarnaast voor zijn doen hevig in deze twee maanden. Het totaal aantal gesneuvelden van 3-9 RI, namelijk negentien, was daarentegen weer relatief laag. Desalniettemin kan het samenspel van alle factoren een gevaarlijke cocktail geweest zijn. Dit geldt ook voor de eerste maanden van 1949, waar het bataljon streed tegen een beter bewapende en omvangrijkere TNI. Het bestuderen van extreem geweld in het volgende hoofdstuk zal helpen deze cocktail beter te begrijpen.

2. Een gewelddadig bataljon?

Uit het vorige hoofdstuk is gebleken dat 3-9 RI tijdens haar uitzending in Indonesië drie gewelddadige jaren heeft meegemaakt, met in het bijzonder de geweldspieken in Krawang en Cheribon. Dit hoofdstuk bestudeert in hoeverre de bataljonsleden in hun militair optreden, met uitzondering van de gebeurtenissen in Rawagede, extreem geweld hanteerden. Om een beeld te krijgen van het gewelddadig optreden van de eenheid, analyseert dit hoofdstuk de gepleegde vormen, de omvang, de oorzaken en de aard van dit geweld.²¹⁴

2.1 Vormen van geweld

Heeft 3-9 RI, los van de casus Rawagede en de gevallen die Limpach in dezelfde maand december 1947 identificeerde, extreem geweld toegepast?²¹⁵ Het antwoord daarop is kort maar krachtig: ja. De dagboeken hebben vijftig gevallen van extreem geweld opgeleverd.²¹⁶ 31 gevallen komen voor in het oorlogsdagboek van 3-9 RI en achttien gevallen in het persoonlijke dagboek van Dijkstra. Eén enkel geval staat in het dagboek van Evers genoteerd. Gebruikmakend van de indeling van Oostindie in zijn boek en de ontdekte gevallen uit dit onderzoek, identificeert dit hoofdstuk voorbeelden van bedreiging, executie, mishandeling/marteling, moord/doodslag, preventief neerschieten, technisch geweld en vernieling.²¹⁷

Zoals gesteld in de inleiding, maakt dit hoofdstuk gebruik van een zestal ervaringen om de Indië-tijd van de 750 bataljonsleden in kaart te brengen. Dit hoofdstuk heeft gebruik gemaakt van de dagboekendatabase van het NIMH om de fragmenten, die extreem geweld beschrijven, in de dagboeken te lokaliseren. De dagboeken zelf bieden vervolgens de context om deze korte fragmenten beter te kunnen begrijpen. Fragmenten die in de database zijn aangemerkt als 'extreem geweld', maar op inzicht van de schrijver niet aan de definitie voldoen, zijn buiten beschouwing gelaten. Deze methode zorgt ervoor dat dit hoofdstuk extreem geweld zowel kwalitatief als kwantitatief kan bestuderen.

---

²¹⁴ Zie inleiding en; Brocades Zaalberg & Luttikhuis, "Beyond the League Table of Barbarity" 1-31.

²¹⁵ Limpach *De brandende kampongs* 332, 333.

²¹⁶ Onder deze vijftig bevinden zich ook Rawagede en de beschreven passages van Limpach. De dataset bevat 45 nieuwe voorvallen van extreem geweld, zie; Annex 1: Extreem geweld door 3-9 RI.

²¹⁷ Oostindie, *Soldaat in Indonesië* 313; Annex 2: Categorische verhouding van het aantal gevallen extreem geweld uitgevoerd door 3-9 RI en; Annex 3: Categorische verhouding van het aantal gevallen extreem geweld uitgevoerd door 3-9 RI.

‘Preventief neerschieten’ komt het meest voor van alle vormen van extreem geweld, namelijk maar liefst 26 keer. ‘Preventief neerschieten’ houdt in dat men een ander neerschoot zonder conflictsituatie, bijvoorbeeld uit gemakzucht of om gevaarlijke situaties te voorkomen.²¹⁸ 25 van de 26 gevallen komen uit het oorlogsdagboek. Deze fragmenten zijn over het algemeen kort en zakelijk, wat het bestuderen van de context moeilijk tot onmogelijk maakt.

Bij alle 26 gevallen van ‘preventief neerschieten’ is er sprake van de beruchte leus ‘op de vlucht neergeschoten’. Er zijn tal van voorbeelden waar deze leus in officiële rapporten werd gebruikt om executies te maskeren.²¹⁹ Zelfs Bromlewe reflecteert hierop in zijn interview: “Iets wat ze altijd zeggen is: ‘Hij is op de vlucht neergeschoten.’ Dat deden de Duitsers ook al. Iedereen werd op de vlucht neergeschoten, maar dat is heel goedkoop natuurlijk.”²²⁰ Dat betekent niet dat alle gevallen van ‘op de vlucht neergeschoten’ uit het oorlogsdagboek verhulde executies zijn. Desalniettemin is het gebrek aan informatie bij de meerderheid van de gevallen op zijn minst opmerkelijk te noemen.

Het enige fragment dat uit het persoonlijke dagboek van Dijkstra komt, helpt ons de overige fragmenten in perspectief te plaatsen. Dijkstra schrijft op 11 augustus 1947 het volgende:

“Vanmorgen zijn onze jongens er (...) op uitgetrokken richting Krawang om samen met 4-8 RI de omgeving (...) te zuiveren. Om 4 uur komen ze terug en geen resultaat van betekenis. Er moesten volgens de gegevens 1000 man zitten maar men heeft slechts enkele tientallen kunnen krijgen en er wat neergeschoten die over de kali wilden. (...) Weer meen ik dat men veel te vlug geneigd is iemand kapot te schieten. Waarom niet eerst een waarschuwingsschot[?] Een feit is dat we moeten laten zien dat we kunnen raakschieten en al veel te veel de goeie Nederlander hebben uitgehangen maar om iemand zonder pardon kapot te schieten die hoewel in strijd met onze order over een kali komt kan ik niet goedvinden. De kans dat de man niets weet is te groot.”²²¹

Dijkstra laat duidelijk blijken dat dit niet de eerste keer was dat 3-9 RI onbekende, vluchtende mensen neerschoot. Het oorlogsdagboek maakt opvallend genoeg geen

---

²¹⁸ De term is bedacht door Gert Oostindie in; Oostindie, *Soldaat in Indonesië*.

²¹⁹ R. Limpach, “Extreem Nederlands militair geweld tijdens de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog 1945-1949: ‘Brengun erover en zo gauw mogelijk naar Holland’”, *Militaire Spectator* 185 (10) (2016) 428. Voor een ander voorbeeld zie: Scagliola *Last van de oorlog* 96.

²²⁰ NV 1082 *Bromlewe* 59:00.

²²¹ NIMH 3895 11 augustus 1947; ‘kali’ is Indonesisch voor rivier of stroom.

vermelding van de slachtoffers die zijn gevallen gedurende deze gezamenlijke actie met 4-8 RI. Dat men gezamenlijk op actie ging, staat wel beschreven.²²² Dit maakt het waarschijnlijk dat er nog tal van andere slachtoffers in gelijksoortige situaties zijn gevallen, waarover ook niet geschreven is.

Bij slechts 7 van de 25 gevallen van ‘preventief neerschieten’ uit het oorlogsdagboek is genoteerd wie het slachtoffer was. De slachtoffers waren tweemaal Republikeins, een enkele maal Hizboellah en verschillende malen *lasykars*.²²³ Buiten deze zeven gevallen hanteert het oorlogsdagboek louter onduidelijke beschrijvingen, zoals ‘bendes’, ‘inlanders’ of zelfs ‘personen’. Dit lijkt te bevestigen dat de eenheid vaker op onbekende, vluchtende mensen schoot. Daarbovenop spreekt het oorlogsdagboek bij slechts drie gevallen over betrapte misdadigers.²²⁴ Dit betrof een Republikein die rijst inzamelde en twee groepen onbekende Indonesiërs, waarvan de één brandstichtte en de ander spoorwegen openbrak.

Tevens staan er vier fragmenten in waar het slachtoffer was gearresteerd, vervolgens op de vlucht sloeg en daarna werd neergeschoten. Bij alle vier de fragmenten was de gearresteerde een crimineel, lid van één van de strijdende groepen en geïdentificeerd met naam en toenaam.²²⁵ Deze hoeveelheid aan informatie komt bij de overige passages niet tot nauwelijks voor. Aangezien ‘op de vlucht neergeschoten’ regelmatig een eufemisme was om executies te maskeren, zeker in combinatie met een arrestatie, is het aannemelijk dat op zijn minst een deel van deze vier fragmenten een executie betrof.

Nog steeds is bij 16 van de 25 gevallen niet duidelijk wat de overtreding was of wie de persoon was. Wat we wel weten is dat het bij al deze gevallen ging om iemand die vluchtte en vervolgens werd neergeschoten. Een dergelijk fragment ziet er als volgt uit:

Bij de omsingeling van het huis van een hadji te Gaga trachtte een inlander te vluchten. Na herhaalde sommatie waaraan geen gevolg gegeven werd, werd het vuur geopend. De man was volgens inlichtingen door 8 schoten getroffen (...).²²⁶

---

²²² NA 2280 51, 52.

²²³ Zie: 25-11-1946, 25-12-1946, 05-04-1947, 21-04-1947, 28-04-1947, 23-07-1948 en 25-08-1948 in; Annex 1.

²²⁴ Zie: 25-12-1946, 23-10-1947 en 08-11-1947 in; Annex 1.

²²⁵ 05-04-1947, 21-04-1947, 28-04-1947 en 10-01-1948 in; Annex 1.

²²⁶ NIMH 1292 13 november 1946.

Zoals Dijkstra al stelde, kun je niet zomaar zonder informatie iemand die vlucht “zonder pardon kapot schieten.”²²⁷ Militaire orders stonden dit, na het geven van meerdere waarschuwingen, wel toe. De overige vijftien fragmenten komen qua beperkte context overeen met het bovengenoemde. Door dit tekort aan informatie is het niet mogelijk te bepalen of er bij alle gevallen van ‘preventief neerschieten’ sprake was van extreem geweld. Desalniettemin laat Dijkstra’s opmerking zien dat dit geweld zelfs binnen het kader militaire orders grensoverschrijdend kon zijn en zich niet alleen tot de bovenstaande fragmenten beperkte. Vandaar dat de 26 gevallen van ‘preventief neerschieten’ wel in dit onderzoek zijn meegenomen.

Na ‘preventief neerschieten’ kwamen mishandelingen en martelingen het meest voor. De bronnen bevatten hier acht voorbeelden van. In tegenstelling tot de vorige categorie, is het bij mishandelingen of martelingen duidelijk dat het gaat om grensoverschrijdend geweld. Deze categorie omvat situaties van het verwonden van burgers tot aan het martelen van vijandelijke strijders. Het verwonden van burgers komt in de gevonden resultaten slechts een paar keer voor.²²⁸ Zo schrijft Dijkstra op 19 maart 1947:

Zodra (...) de brenschutter op het huis gericht kwam al het bevel (...) vuur! (...) Dit vuurbevel hadden wij nog lang niet verwacht omdat (...) in ieder geval eerst gecommandeerd zou worden: Vrouwen en kinderen naar buiten. Na het eerste salvo was het gekerm niet meer van de lucht. Die KNIL [sergeant] + een paar man gingen naar binnen waar 2 vrouwen en 1 kind zwaar gewond op de grond lagen.²²⁹

Buiten de gevonden fragmenten uit de dagboeken, laat ook Van der Kolff in zijn interview weten dat men zich tegen de burgerbevolking soms niet kon inhouden:

“Ja eh goed, je wist dat er iets loos was in een bepaalde kampong. Dan was het altijd: [in het Indonesisch] ‘ik weet hier helemaal niets van meneer.’ Wat absoluut ongeloofwaardig was. Dan werd zo’n kerel gewoon geslagen. Uit frustratie, misschien.”²³⁰

Veel erger waren de martelingen, die in deze categorie het vaakst voorkwamen.²³¹ De gebruikte methodes liepen uiteen van het ontzeggen van basisbehoeften tot het

---

²²⁷ NIMH 3895 11 augustus 1947.

²²⁸ Zie 19-03-1947 en 03-08-1947 in; Annex 1.

²²⁹ NIMH 3895 19 maart 1947.

²³⁰ NV 563 *Van der Kolff* 1:10:00-1:30:00.

²³¹ 16-11-1946, 07-11-1947, 26-05-1948, 27-05-1948, 16-08-1948 en 31-08-1948 in; Annex 1.

gebruiken van stroomkabels. Dijkstra reflecteert als volgt op de behandeling van een vijftal Indonesische gevangenen door een ongenoemde sergeant medio 1948:

Op het moment zitten er bij de I.D. [Inlichtingendienst] 90 man in drie hokjes van drie bij drie meter. 't Is gewoon beestachtig. Dat ze die kerels aftuigen om wat uit te kunnen krijgen fiat, maar ik vind het min om ze nog niet de kans te geven om te slapen. (...) De sergeant maakt gebruik van zo'n stroomverwekker en zet de draden aan de oren. Een laskar draait stroom als hij denkt dat hij liegt en het ding schijnt wel zo sterk te zijn dat die kerels een meter van de grond afspringen. Ze braken er alles uit en bevuilen zichzelf en de vloer zodat het een (...) stank is als nergens anders²³²

Dijkstra reflecteert vervolgens veelzeggend op het bovenstaande fragment. "Nog erger als bij de moffen", schrijft hij.²³³ Deze vergelijking is ook door andere militairen van andere eenheden vaker gemaakt.²³⁴

Het martelen beperkte zich niet alleen tot de zes fragmenten uit het dagboek van Dijkstra. Zo betoogt Van der Kolff in zijn interview: "Ik ben ook wel min of meer getuigen geweest van martelingen hoewel ik daar niet helemaal zelf bij zat, met gevangenen die ondervraagd werden met elektroshokken."²³⁵ Op de vraag wie daarvoor verantwoordelijk was, antwoordde Van der Kolff resoluut: "Dat waren onze mensen."²³⁶

De volgende vorm die het meest voorkwam, was moord/doodslag. Deze categorie omvat alle geweldplegingen met een dodelijke afloop die niet onder 'preventief neerschieten' of executies vallen. Los van de casus Rawagede staan in de database vier gevallen vermeld.²³⁷ Een enkele keer gaat het om een gevallen burgerslachtoffer tijdens een actie, maar bij de overige drie voorbeelden is er sprake van extreem geweld buiten een conflictsituatie. Zo schrijft Dijkstra op 6 augustus 1947:

"Gisteravond is er een inlander die in een wagon suiker zat kapot geschoten omdat hij er niet uitkwam toen men hem sommeerde. Het werd wel tijd dat ze te weten kwamen dat we nog raak kunnen schieten."²³⁸

---

²³² 3-9 RI had een eigen inlichtingendienst binnen de eenheid; NIMH 3895 27 mei 1948.

²³³ NIMH 3895 27 mei 1948.

²³⁴ Limpach, "Extreem Nederlands militair geweld" 424; Oostindie, *Soldaat in Indonesië* 237.

²³⁵ NV 563 *Van der Kolff* 1:10:00-1:30:00.

²³⁶ Ibidem.

²³⁷ 06-08-1947, 18-10-1947, 09-12-1947, 16-12-1947 en 24-07-1948 in; Annex 1.

²³⁸ NIMH 3895 6 augustus 1947.

Eén specifiek geval van doodslag geeft een groot aantal dimensies van de problematiek van Nederlands extreem geweld in Indonesië weer. Het betreft een situatie waarin Van der Kolff op wacht stond in Tjikampek. Uit het dagboek van Dijkstra blijkt dat dit 18 oktober 1947 geweest is.²³⁹ Van der Kolff vertelt tijdens zijn interview openhartig over dit voorval. Tijdens zijn wachtdienst werd hij aangevallen door een onbekend iemand, mogelijk een Japanner, gewapend met een kapmes.²⁴⁰ Van der Kolff verloor van de schrik zijn vuurwapen en na een handgemeen sloeg de Nederlander zijn aanvaller met een zaklamp buiten bewustzijn. Toen de man roerloos op de grond lag, pakte Van der Kolff zijn vuurwapen op en gaf de man naar eigen zeggen “een genadeschot.”²⁴¹ In zijn interview zegt Van der Kolff: “Dus hier ben ik fout, hier ben ik de oorlogsmisdadiger. Ik heb hem niet gevangengenomen.” De vraag die we hier onszelf moeten stellen is: had ik het anders gedaan? De aanvaller met het kapmes had Van der Kolff namelijk dermate aan het hoofd verwond, dat hij na dit incident een tijd in het ziekenhuis in Batavia moest verblijven.²⁴² In het moment zal het voor Van der Kolff gevoeld hebben als een keuze tussen leven en dood. Desalniettemin schrijven de internationale verdragen hem voor dat hij de uitgeschakelde vijand niet had mogen doden. Van der Kolff is zich hier achteraf van bewust.

Hoe Van der Sluis in zijn interview vervolgens op dit incident reflecteert, geeft weer hoe de geschreven regels kunnen wringen met de ervaringen van militairen. Zo zegt Van der Sluis:

“En toen zeiden wij: ‘Die Gijs moet een onderscheiding hebben.’ Nee, hij had die Jap niet dood mogen schieten. Nou en dat vind ik nog, dat ik denk, (...) waarom niet? Dat heeft hij verdiend. Ze hebben voor minder een lintje weggegeven. (...) Ik weet niet of ik de moed had gehad. Je schrikt toch als iemand je aanvalt.”²⁴³

De handelingskeuze van Van der Kolff wordt door Van der Sluis gezien als iets heldhaftigs, terwijl hij weet dat het in strijd is met het oorlogsrecht. Is Van der Kolff hier een oorlogsmisdadiger of is hier sprake van een grijs gebied waar wij als samenleving zonder oorlogservaring misschien niet te hard over moeten oordelen? Dat militairen in

---

²³⁹ NIMH 3895 18 oktober 1947.

²⁴⁰ ‘Golok’ in het interview. Golok is een Indonesisch kapmes.

²⁴¹ NV 563 *Van der Kolff* 1:10:00-1:30:00.

²⁴² Ibidem.

²⁴³ NV 1121 *Van der Sluis* 58:00.

een oorlogssituatie vaak een andere morele standaard hebben, blijkt ook uit wat de Nederlandse militairen vervolgens met het stoffelijk overschot van de Japanner hebben gedaan. Zo memoreert Van der Kolff: "(...) wij hebben het gewoon laten liggen, als afschrikwekkend voorbeeld voor de bevolking."²⁴⁴

Toen Van der Kolff het voorval aan zijn wachtofficier voorlegde, was diens reactie: "Dit moet je niet zo in je rapport zetten, want dan hebben de jongens in Genève er aanmerkingen op. Dus zeg maar gewoon in een handgemeen..."²⁴⁵ Het uiteindelijke bericht wat in het oorlogsdagboek kwam te staan, is dan ook:

"Aan de westzijde van Tjikampek werd een Japanner aangetroffen, die een plattegrond van Tjikampek in zijn bezit had. Hij kon tijdelijk onschadelijk worden gemaakt."²⁴⁶

De rapportage laat zien hoe moeilijk het is om Nederlands extreem geweld in kaart te brengen. Zonder de openhartigheid van Van der Kolff of het persoonlijk dagboek van Dijkstra had men nooit geweten wat er op 18 oktober met de Japanner in Tjikampek was voorgevallen. Hierdoor is het aannemelijk dat de huidige resultaten van extreem geweld door 3-9 RI nog steeds een onderrapportage bevatten.

De volgende categorie is vernieling. De resultaten bevatten hiervan vijf fragmenten. Deze categorie betreft alle verschillende vormen van materiële schade, waaronder bijvoorbeeld brandstichting en plundering. Het fragment wat Limpach in zijn boek aanhaalt, is vooralsnog het enige geval van een plundering.²⁴⁷ De overige vier fragmenten betreffen allen gevallen van brandstichting.²⁴⁸ De interviews maken verder geen vermelding van voorgekomen vernielingen. Het lijkt er daardoor op te wijzen dat dit een vorm van extreem geweld was die 3-9 RI minder vaak hanteerde.

De laatste paar categorieën van extreem geweld komen maar enkele keren voor. Eén van deze categorieën is non-fysiek geweld. Bij non-fysiek geweld dient men voornamelijk te denken aan bedreigingen. In de resultaten zijn hiervan twee fragmenten opgenomen. Op 8 september 1948 beschrijft Dijkstra bijvoorbeeld:

---

²⁴⁴ NV 563 *Van der Kolff* 1:10:00-1:30:00.

²⁴⁵ NV 563 *Van der Kolff* 1:10:00-1:30:00.

²⁴⁶ NA 2280 19 oktober 1947.

²⁴⁷ Fragment datum 26-12-1947 in Annex 1, zie; Limpach, *De brandende kampongs* 333.

²⁴⁸ 02-11-1947, 26-12-1947 en 22-02-1948, 03-02-1949 in Annex 1.

“De bevolking bij elkaar geroepen (...). Gedreigd de gehele kampong in de brand te steken als er bij een volgende patrouille bleek dat er onderdak was verleend aan een bende zonder dat dit gemeld was.”²⁴⁹

De interviews van Van der Sluis en Hendriksen bevestigen dat de eenheid intimidatie of bedreiging vaker gebruikte. Zo denken zij beiden terug aan één van de acties in Rawagede, waar Hendriksen bij was. Nederlandse militairen namen daar Indonesiërs mee voor ondervraging, buiten het zichtveld van de overige gevangenen. Vervolgens schoot een Nederlandse militair in het bijzijn van de meegenomen gevangene in het luchtledige, om de rest te laten denken dat de man geëxecuteerd was.²⁵⁰ Hoe Hendriksen hierop reflecteert, lijkt dit een tactiek te zijn die de eenheid vaker gebruikte.

Technisch geweld is de laatste categorie. Technisch geweld staat voor geweld dat gepleegd is met zwaardere bewapening. In het geval van 3-9 RI betreffen zware wapens hoofdzakelijk de mortieren en carriers van de ondersteuningscompagnie. Technisch geweld komt in totaal drie keer voor en betreft in alle gevallen het roekeloos afvuren van mortieren.²⁵¹ Het feit dat technisch geweld een relatief klein aandeel heeft in het grensoverschrijdend geweld van 3-9 RI is logisch, aangezien technisch geweld moeilijk te identificeren is en het bataljon een infanterie-eenheid was.

Tot slot is het meest interessante misschien wel dat het bronnenmateriaal, naast de gebeurtenissen in Rawagede, geen één andere executie vermeldt. Dit kan enerzijds betekenen dat men hierover niet durfde te berichten. Een executie is namelijk overduidelijk in strijd met elke vorm van oorlogsrecht. Dat blijkt ook uit de 26 gevallen van ‘op de vlucht neergeschoten’, waaronder zich waarschijnlijk meerdere executies bevonden. Anderzijds zijn de bronnen over ander excessief geweld wel openhartig geweest. De veteranen zijn tevens in hun interviews verbaasd en verontwaardigd dat hun eenheid in verband wordt gebracht met deze vorm van extreem geweld.²⁵² In hoeverre executies, los van de casus Rawagede, een rol speelden in het militair optreden van de eenheid is dus moeilijk in te schatten.

---

²⁴⁹ NIMH 3895 8 september 1948.

²⁵⁰ NV 1121 *Van der Sluis* 1:36:00; NV 1397 *Hendriksen* 1:00:00.

²⁵¹ 06-08-1947, 08-11-1947 en 06-06-1949 in; Annex 1.

²⁵² NV 1121 *Van der Sluis* 1:33:00.

2.2 Omvang van geweld

Zoals eerder gesteld, is het bepalen van de precieze omvang van extreem geweld door 3-9 RI onmogelijk. Uiteraard hebben niet alle militairen van het bataljon een dagboek bijgehouden of een openhartig interview gegeven. Desalniettemin kan men op basis van de gevonden fragmenten een inschatting maken van de omvang. Zoals gesteld in de inleiding, doelt deze scriptie met omvang op de schaal, frequentie en periodisering van het geweld.

Dit onderzoek kan met zekerheid stellen dat de vijftig gevallen uit de vorige paragraaf, niet de enige geweldsontsporingen van het bataljon waren. Deze vijftig zijn namelijk alleen opgesteld aan de hand van het officiële oorlogsdagboek en de persoonlijke dagboeken van Dijkstra en Evers. De vorige paragraaf heeft al laten zien dat de geïnterviewde veteranen ook het nodige hebben meegemaakt. Alle geïnterviewde veteranen zijn ook eensgezind over het feit dat er met enige regelmatig 'iets' gebeurde.²⁵³ Zo zegt Van der Sluis: "Er is wel een keer wat gebeurd, maar niet zulke acties [zoals Rawagede]."²⁵⁴ Dat 'iets' niet meteen gelijk staat aan een bloedbad zoals in Rawagede, heeft de vorige paragraaf duidelijk laten zien. Dat 'iets' eveneens gruwelijke vormen van marteling kon betekenen en in een aanzienlijk aantal gevallen een dodelijke afloop kon hebben, is ook gebleken.

De gegevens over geweldplegingen uit de vorige paragraaf zijn verkregen van een zestal personen.²⁵⁵ Het bataljon omvatte in totaal ongeveer 750 manschappen. Het is niet methodologisch verantwoord om het aantal extreme geweldplegingen van de onderzochte zes te extrapoleren naar een totaal van 750. Dat zou betekenen dat het bataljon verantwoordelijk zou zijn voor meer dan 6000 ontsporingen. Dat is een zware overschatting. Bij de meeste voorbeelden waren namelijk meerdere bataljonsleden betrokken en niet alle veteranen lijken evenveel te hebben meegemaakt als Dijkstra. Zo stelt Bromlewe, die pelotonscommandant was bij de tweede compagnie: "Wij hadden eigenlijk de naam in Indië dat we van alle militaire onderdelen zachtaardig waren."²⁵⁶ Het verhaal van Van der Kolff, dat ook bekend was bij Van der Sluis en Dijkstra, heeft daarnaast laten zien dat men binnen een peloton op de hoogte kon zijn elkaars grensoverschrijdend geweld

---

²⁵³ NV 563 *Van der Kolff* 1:10:00-1:30:00; NV 1082 *Bromlewe* 1:32:00.

²⁵⁴ NV 1121 *Van der Sluis* 1:29:00.

²⁵⁵ Bijsterveld, Dijkstra, Van der Kolff, Van der Sluis, Bromlewe, Hendriksen.

²⁵⁶ NV 1082 *Bromlewe* 59:00.

De ondersteuningscompagnie zou, met enige voorzichtigheid, de basis kunnen vormen voor een schatting. Van de ondersteuningscompagnie heeft deze scriptie namelijk de meeste en beste gegevens. Daarnaast lijkt de ondersteuningscompagnie een mooi gemiddelde tussen de derde compagnie, die verantwoordelijk was voor Rawagede, en de ‘zachtaardige’ tweede compagnie.

Het dagboek van Dijkstra bevatte achttien fragmenten van extreem geweld. Als men ervan uitgaat dat Dijkstra op de hoogte was van al het extreem geweld in zijn peloton en daarmee extrapoleert, dan zou dat betekenen dat het gehele bataljon minstens driehonderd gevallen van extreem geweld zou hebben gepleegd. Het is aannemelijk dat Dijkstra van meer op de hoogte was dan zijn gemiddeld pelotonlid, aangezien hij ook als inlichtingenman binnen de eenheid opereerde. Helaas is ook gebleken dat men binnen het peloton niet van alles op de hoogte was. Van der Kolff, die ook onderdeel was van Dijkstra’s peloton, vertelt bijvoorbeeld dat hij meermaals martelingen met elektrische schokken heeft waargenomen. Dijkstra schrijft slechts één dergelijk voorval op.²⁵⁷ Wanneer Dijkstra alleen op de hoogte zou zijn van geweldsontsporingen binnen zijn sectie, dan zou het aantal geweldplegingen respectievelijk drie tot viermaal hoger liggen. Waarschijnlijk bevindt het aantal ontsporingen zich ergens tussen deze twee geschatte waarden. Met dergelijke aantallen kan deze scriptie stellen dat een groot gedeelte van de militairen van 3-9 RI op de hoogte moet zijn geweest van het plegen van extreem geweld.

De veteranen stelden in hun interviews dat ontsporingen die voorkwamen, niet de omvang hadden van Rawagede. Zo zegt Van der Sluis: “Als geweld in deze omvang [zoals in Rawagede] was gebeurd, dan had ik helemaal niet bij die club willen wezen.”²⁵⁸ Ook Van der Kolff zegt: “Ik geloof nooit dat er echt hele nare, trieste dingen zijn gebeurd. En ik denk dat de commandant daar ook wel voor heeft gezorgd. Zo’n Westerling bijvoorbeeld he. Daar waren we toen al erg tegen. Zo’n man gaat te ver.”²⁵⁹ Desalniettemin is al eerder gebleken dat het oordeel van veteranen achteraf niet de beste graadmeter is voor wat ‘te ver gaan’ inhoudt.

De periodisering van extreem geweld kan vervolgens helpen de oorzaken te identificeren. Wanneer men de vijftig incidenten samenneemt, dan valt het op dat de grootste piek van extreem geweld zich bevindt aan het einde van het jaar 1947. Opvallend

---

²⁵⁷ NV 563 *Van der Kolff* 1:20:00.

²⁵⁸ NV 1121 *Van der Sluis* 1:33:00.

²⁵⁹ NV 563 *Van der Kolff* 1:10:00-1:30:00.

genoeg is er ook een piek aan het begin van de uitzending van 3-9 RI.²⁶⁰ Deze piek is te verklaren omdat alle extreme geweldplegingen in deze periode gevallen van 'preventief neerschieten' zijn. Wanneer men 'preventief neerschieten' buiten beschouwing laat, blijft alleen de piek aan het eind van 1947 over.²⁶¹

Wanneer men tenslotte alleen de fragmenten uit Dijkstra's dagboek meeneemt, is de grafiek nog duidelijker. Er is een piek van extreem geweld aan het einde van 1947 en het resterende extreem geweld vond halverwege 1948 plaats.²⁶² Dit omvat precies de onrustige periodes in Krawang. Opvallend is dat 1949 weinig tot geen resultaten heeft. Dit heeft te maken met het feit dat Dijkstra aan het eind van 1948 door dysenterie in het ziekenhuis belandde en op 11 januari 1949 daardoor stopte met schrijven.²⁶³ Gezien de geweldspiek in deze periode, is het aannemelijk dat ook hier het bataljon grensoverschrijdend geweld heeft gebruikt.

2.3 Oorzaken voor geweld

Zoals in de inleiding gesteld, heeft Limpach in zijn onderzoek zeventien geweldbevorderende factoren genoemd.²⁶⁴ Voor een aantal van deze factoren heeft deze scriptie geen basis gevonden. Dit hangt samen met de opzet van het onderzoek. Doordat het onderzoek zich op het bataljon heeft gericht, zijn factoren als 'inconsequent beleid van de legerleiding' in relatie tot 3-9 RI moeilijk te identificeren.²⁶⁵ Vandaar dat dit onderzoek voornamelijk oorzaken is tegengekomen die alleen betrekking hebben op situationele factoren en op de eenheid zelf.

Allereerst neemt dit onderzoek een groot aantal situationele factoren waar die van invloed zijn geweest op het gewelddadig gedrag van 3-9 RI. Het eerste hoofdstuk heeft laten zien dat de onrust voor 3-9 RI het grootst was in de periodes aan het einde van 1947, het midden van 1948 en het begin van 1949.²⁶⁶ Deze 'onrust' bestond uit verschillende onderdelen. Zo was het bataljonsvak te groot, had de intensieve patrouillegang weinig effect, was de vijand ongrijpbaar en ontbrak het de bevolking uit angst aan

---

²⁶⁰ Zie Annex 5: Aantal gevallen extreem geweld uitgevoerd door 3-9 RI per maand.

²⁶¹ Zie Annex 6: Aantal gevallen extreem geweld uitgevoerd door 3-9 RI per maand zonder 'preventief neerschieten'.

²⁶² Zie; Annex 7: Aantal gevallen extreem geweld uitgevoerd door 3-9 RI in Dijkstra's dagboek.

²⁶³ NIMH 3895 11 november 1948 tot en met 11 januari 1949.

²⁶⁴ Limpach, *De brandende kampongs* 671-747.

²⁶⁵ Limpach, *De brandende kampongs* 682-686.

²⁶⁶ Zie hoofdstuk 1.

behulpzaamheid. Daarbij was de bezetting van de eenheid op veel momenten dun, was het materieel in slechte staat en liep ook het moreel een deuk op. Uit de vorige paragraaf blijkt dat het einde van 1947 en het midden 1948 tevens de periodes waren waar extreem geweld het meest voorkwam.²⁶⁷ Door de beperkingen van het gebruikte bronnenmateriaal ontbreken gegevens over geweldsontsporingen in 1949. De piekmomenten van extreem geweld komen dus overeen met de piekmomenten van 'onrust'. Dit laat zien dat deze situationele factoren, logischerwijs, van invloed zijn geweest op het gewelddadige gedrag van 3-9 RI.

Daarbij had ook het Indonesisch extreem geweld een invloed op het bataljon. 3-9 RI ervoer ongeveer een kwart van het totaal aantal fragmenten van Indonesisch extreem geweld uit de NIMH-database.²⁶⁸ Deze database bevat dagboeken die de ervaringen van 72 eenheden beschrijven. Dit suggereert dat 3-9 RI buitensporig veel Indonesisch extreem geweld heeft ervaren. Het is wel belangrijk om te vermelden dat het gros van deze Indonesisch geweldsontsporingen gericht was op de Indonesische bevolking. Zo werden rijstpellerijen afgebrand en collaborerende loerah's of wedana's vermoord. Een enkele keer richtte het zich op de Nederlandse militairen. Het verhaal over Derk Tjakkes, die in meerdere delen teruggevonden werd, is hier een voorbeeld van. Wanneer Bromlewe aan dit verhaal terugdenkt, zegt hij: "Dan ben je helemaal niet geneigd die Indonesiër als een vijand te zien, maar als dit soort dingen gebeuren dan gaan er haatgevoelens ontstaan en dan moet je voorzichtig zijn dat dat niet uit de hand loopt."²⁶⁹

Daarnaast zorgen ook de karaktereigenschappen van een guerrillaoorlog ervoor dat mensen over de schreef gaan. Bromlewe betuigt hierover eerlijk: "Je vecht dus drie jaar lang tegen een onzichtbare vijand. Die onzichtbare vijand had Pietje doodgeschoten, Jantje doodgeschoten en Gerrit zijn hand eraf. En dan opeens kreeg die vijand een gezicht. Daar heb je die rotzak die dat jarenlang gedaan heeft. Het is niet goed, maar er komen dan haatgevoelens bij. Dan gebeuren die dingen."²⁷⁰ Alhoewel Bromlewe zegt nooit een situatie te hebben meegemaakt waar men vanuit wraak handelde, zijn er binnen het bataljon wel voorbeelden te noemen.²⁷¹ Dit negatieve vijandsbeeld werd in de koloniale

---

²⁶⁷ Zie; Annex 4.

²⁶⁸ 44 van de 168 gevallen van 'Indonesisch geweld: ja' kwamen voor in dagboeken van 3-9 RI, zie; NIMH-database.

²⁶⁹ NV 1082 *Bromlewe* 1:14:00.

²⁷⁰ NV 1082 *Bromlewe* 50:00.

²⁷¹ NV 1082 *Bromlewe* 1:16:00; betreft het martelen van vijf Indonesiërs door een ongenoemde sergeant tijdens een verhoor. De sergeant maakte gebruik van elektrische schokken. De mannen "braken er alles uit en

tijd verder gestimuleerd door racistische ondertonen. Zo schrijft Dijkstra in het voorjaar van 1947: “Een trucchauffeur reed een inlandse vrouw dood. Eigenaardig toch is het met sommige lui. “Gelukkig dat het maar een inlander was” durven ze nog te zeggen en er nog grapjes over te maken.”²⁷²

Buiten deze situationele factoren zijn er ook persoons- of bataljonsgebonden factoren. Ondanks dat de vorige twee paragrafen minimaal vijftig geweldsontsporingen hebben aangetoond, is het niet mogelijk te stellen dat de eenheid een extreme geweldscultuur had – tenminste als we haar binnen de context van het gehele Nederlandse militaire optreden analyseren. De scriptie heeft in het bronnenmateriaal bijvoorbeeld geen passages gevonden die het gebruik van geweld verheerlijkten. Integendeel, er zijn juist meerdere passages gevonden die 3-9 RI als “zachtaardig” of “niet hard genoeg” bestempelen.²⁷³

Ook de vraag welke rol commandanten speelden in gewelddadig karakter van 3-9 RI kan deze scriptie maar ten dele beantwoorden. Door Rawagede is bekend dat Majoor Wijnen waarschijnlijk niet competent was en een stimulerend effect had op het gewelddadig karakter van de derde compagnie.²⁷⁴ Hendriksen laat in zijn interview duidelijk blijken dat Wijnen bij de derde compagnie “niet hoog in het vaandel stond.”²⁷⁵ Buiten Wijnen komt in het bronnenmateriaal alleen nog kapitein Kervink aan bod. In de herinnering van Van der Kolff nam Kervink juist verstandige besluiten en behoedde hij zijn manschappen voor onnodig gevaar.²⁷⁶ Ook Bromlewe, die zelf pelotonscommandant was, zegt over zichzelf: “Ik zou dat [extreem geweld] nooit goedgevonden hebben.”²⁷⁷ Het bronnenmateriaal bevat kortgezegd te weinig informatie over het handelen van compagnies-, pelotons en sectiecommandanten om een gegronde uitspraak te kunnen doen over de invloed van commandanten op de gewelddadigheid van de manschappen.

Waar het bronnenmateriaal wel op lijkt te wijzen, is sadisme. Let wel, dit lijkt voor slechts een klein aantal van de bataljonsleden te gelden. Geen van de geïnterviewde veteranen of Dijkstra, lijkt op basis van het bronnenmateriaal een sadistische

---

bevuilen zichzelf en de vloer zodat het een (...) stank is als nergens anders.” In; NIMH 3895 27 mei 1948. Reden tot martelen was dat de vijf mannen hem onderweg naar een feestje hadden aangevallen en bedreigd.

²⁷² NIMH 3895 13 april 1947.

²⁷³ NV 1082 *Bromlewe* 59:00; NIMH 3895 6 augustus 1947.

²⁷⁴ Scholtens, *Rawahgedeh* 79-81.

²⁷⁵ NV 1397 *Hendriksen* 1:45:00.

²⁷⁶ NV 563 *Van der Kolff* 1:00:00 en 1:45:00.

²⁷⁷ NV 1082 *Bromlewe* 1:52:00.

geweldpleger te zijn. Er zijn namelijk geen voorbeelden aangetroffen dat deze mannen geweld verheerlijkten. Bromlewe en Van der Kolff geven echter wel aan dat in het bataljon dit soort jongens zaten.²⁷⁸ Zo omschrijft Van der Kolff iemand uit zijn peloton als "(...) een nogal sadistisch ingestelde soldaat. Hij vond het lekker om gevangenen te pesten en te slaan." Bromlewe voegt daaraan toe: "Er zijn gewoon mensen die vinden het heerlijk om mensen dood te schieten. (...) Er zijn gewoon een paar lui, die kunnen dat. Die heb je gewoon. Ik zal niet zeggen dat wij ze niet hebben, wij hebben ze gewoon. Kijk maar naar die kampen, waar NSB'ers rondliepen. Die deden precies hetzelfde als de SS. We hebben ze. Geef ze maar een knuppel, zet ze maar een pet op en ze zijn allemaal erop hoor."²⁷⁹ Ook Dijkstra beschrijft in zijn dagboek meerdere van dit soort mannen.

Het ontbreken van controle gaf dit sadisme vrij baan. Van alle ontsporingen waar een duidelijke context van beschikbaar is, vond de meerderheid plaats in kleine groepen. Bromlewe beschrijft het duidelijk: "Een oorlog is een heel smerig bedrijf. Mensen met een hele smerige inborst kunnen daar heel gemakkelijk gebruik van maken, om hun hartstochten te botvieren."²⁸⁰ Hij voegt daaraan toe: "Zo'n vent heb je altijd. Die woont misschien bij jullie in de straat en slaat zijn vrouw. Die krijgt de gelegenheid in een oorlog, dan is er zo weinig controle op je doen en laten."²⁸¹ Ook het feit dat een groot gedeelte van de bataljonsleden op de hoogte zou moeten zijn geweest van het plegen van extreem geweld, maar dat het alsnog voorkwam, laat zien dat men op momenten vrij baan had. Met zijn dagboek heeft Dijkstra laten zien dat hij in zijn gedachten extreem geweld meermaals veroordeelde maar wanneer het zich voordeed, trad hij er niet tegen op. Dit werkt een verdere escalatie in de hand. De militairen lijken tevens op momenten een andere standaard te hebben voor wat geoorloofd of ongeoorloofd geweld is dan wat internationale verdragen voorschrijven. Het niet controleren van de manschappen kan er ook hier voor zorgen dat geweld uit de hand loopt. Het ontbreken van een sociale en geïnstitutionaliseerde controle is voor 3-9 RI een belangrijke oorzaak geweest.

2.4 Aard van geweld

Over de aard van extreem geweld door 3-9 RI kan deze scriptie kort en bondig zijn. Het bronnenmateriaal bevat, los van de casus Rawagede, geen enkel voorbeeld van

---

²⁷⁸ NV 563 *Van der Kolff* 1:40:00; NV 1082 *Bromlewe* 1:52:00.

²⁷⁹ NV 1082 *Bromlewe* 1:52:00, 1:54:00.

²⁸⁰ NV 1082 *Bromlewe* 1:52:00.

²⁸¹ NV 1082 *Bromlewe* 59:00.

grootschalig opgezet extreem geweld dat de Nederlandse legerleiding of officieren *top-down* oplegden. Alle contextrijke voorbeelden die deze scriptie heeft bestudeerd, laten zien dat Nederlandse militairen geweldsontsporingen *bottom-up* toepasten. Ook de geïnterviewde veteranen zijn het hierover eens. Een order als: “alles wat daar is schiet je maar overhoop” hebben zij nooit gehoord.²⁸² Dit laat zien dat het extreem geweld van 3-9 RI niet systematisch was. Desalniettemin waren er wel systematische factoren die een geweldbevorderend effect hadden op de bataljonsleden, zoals het gebrek aan geïnstitutionaliseerde controle en de druk om resultaten te boeken.

Daarnaast is er te vaak sprake van grensoverschrijdend geweld om te stellen dat het incidenteel van aard was. Zelfs als we alleen Dijkstra's dagboek aanhouden en daarmee met de nodige voorzichtigheid extrapoleren, is de kans groot dat een groot deel van de bataljonsleden iets van extreem geweld heeft meegekregen. Een geschat aantal van driehonderd tot negenhonderd geweldplegingen is, ongeacht de duur van de uitzending, te frequent om te kunnen stellen dat het hier enkel om excessen ging. Zowel Indonesische strijdkrachten als burgers zijn te vaak toeschouwer of slachtoffer geweest van dit geweld om het als zodanig te bestempelen. Dit betekent dat extreem geweld door 3-9 RI in Indonesië structureel van aard was.

2.5 Conclusie

Dit hoofdstuk heeft laten zien dat 3-9 RI, ook als we Rawagede buiten beschouwing laten, op structurele basis extreem geweld gebruikte gedurende het optreden in Indonesië. De omvang of vorm van het geweld kwam voor zover we kunnen reconstrueren op basis van de bronnen echter nooit in de buurt van de schaal waarop executies plaatsvonden in Rawagede, of we nu de absolute ondergrens van 20 executies hanteren, de vaak opgevoerde 120 of het nog altijd vrij onwaarschijnlijke getal van 433. Dit betekent niet dat dit 'kleinschaliger' geweld geen impact had. Wanneer men 'preventief neerschieten' meeneemt, had ongeveer twee derde van de gevallen een dodelijke afloop. 'Preventief neerschieten' is tevens de meest voorkomende vorm van extreem geweld bij 3-9 RI. Daarna hanteerde het bataljon het meest martelingen, gevolgd door vernielingen en moord/doodslag. Van technisch en non-fysiek geweld bekend zijn slechts enkele voorbeelden bekend. Los van de casus Rawagede is er, opvallend genoeg, geen directe

---

²⁸² NV 1082 *Bromlewe* 58:00.

aanwijzing voor een andere executie gevonden. Wel is de kans groot dat onder de 26 gevallen van 'op de vlucht neerschieten' zich ook executies bevonden. Betreffende de oorzaken is gebleken dat tal van situationele factoren, die inherent zijn aan een guerrillaoorlog, een geweldbevorderend effect hadden op de bataljonsleden. Daarnaast is het ook waarschijnlijk dat Indonesisch extreem geweld ervoor gezorgd heeft dat het bataljon haar grenzen verlegde. Een andere belangrijke katalysator was een sadistische minderheid, die door een gebrek aan sociale en geïnstitutionaliseerde controle niet in toom werd gehouden. Hoe de schaal van het extreme geweld door 3-9 RI zich verhoudt tot dat van andere eenheden in Indonesië, zal blijken uit het volgende hoofdstuk.

3. Het bataljon in vergelijking met andere eenheden

Het vorige hoofdstuk heeft aangetoond dat 3-9 RI op structurele basis extreem geweld hanteerde in Indonesië. Dit hoofdstuk behandelt het gewelddadig optreden van 3-9 RI in de context van andere eenheden die in de archipel actief waren. Door de eenheden uit de NIMH-database in de analyse te betrekken, maakt het waar mogelijk een afgewogen vergelijking van zowel de vormen als de omvang van extreem geweld. Uiteraard moeten we hierbij de nodige slagen om de arm houden, aangezien de database per eenheid maximaal een handvol dagboeken bevat en slechts in beperkte mate representatief is voor de gehele krijgsmacht.

3.1 Vormen van geweld

De dagboekendatabase bevat, als we 3-9 RI weglaten, 332 gevallen van extreem geweld. De database onderscheidt hierin tien verschillende vormen.²⁸³ Dit hoofdstuk heeft, gebruikmakend van Oostindie's typologie en de methode van het vorige hoofdstuk, het aantal vormen gereduceerd tot een behapbaar aantal.²⁸⁴ Het laat lijk-/grafschennis, seksueel geweld, het 'ontzeggen van basisbehoeften' en de categorie 'overig' buiten beschouwing, omdat zij gezamenlijk maar 11 van de 332 gevallen beslaan. Daarnaast heeft 3-9 RI zich voor zover bekend niet schuldig gemaakt aan een van deze vormen van geweld. Vervolgens zijn roof/plundering, brandstichting en vernieling samengebracht tot de categorie vernieling, zoals in het vorige hoofdstuk. Dit betekent dat de database onderscheid maakt in vier vormen: mishandeling/marteling, moord/doodslag, technisch geweld en vernieling.

In annex 11 is te zien hoe in de database de categorie moord/doodslag het meest van alle vormen voorkomt met 32 procent van de geweldsontsporingen.²⁸⁵ Technisch geweld en vernieling volgen kort daarna, met respectievelijk 29 en 27 procent.²⁸⁶ De categorie mishandeling/marteling komt met 12 procent het minst vaak voor.²⁸⁷ Dit betekent dat ongeveer een derde van de gevallen van extreem geweld in de database met zekerheid een dodelijke afloop tot gevolg had.

---

²⁸³ Brandstichting, lijk-/grafschennis, mishandeling/marteling, moord/doodslag, ontzeggen basisbehoeften, overig, roof/plundering, seksueel geweld, technisch geweld en vernieling in; NIMH-database.

²⁸⁴ Oostindie, *Soldaat in Indonesië* 313.

²⁸⁵ Zie; Annex 11: Categorische verhouding van aantal gevallen extreem geweld in de NIMH-database (zonder 3-9 RI).

²⁸⁶ Ibidem.

²⁸⁷ Ibidem.

Deze verhouding van geweldsontsporingen is wezenlijk anders bij 3-9 RI. Allereerst onderscheidt de dagboekendatabase ‘preventief neerschieten’ en executie niet van moord/doodslag. In annex 2 en 3 is te zien dat ‘preventief neerschieten’ in de database het meest voorkomt bij 3-9 RI, namelijk bij meer dan de helft van de gevallen. Zoals in annex 3 te zien is, vormen ‘preventief neerschieten’, executie en moord/doodslag gezamenlijk 65 procent van alle geweldsoverschrijdingen van het bataljon in de database. Dat betekent dat bij 3-9 RI bijna twee derde van alle gevallen van extreem geweld een dodelijke afloop tot gevolg had. Aan de hand hiervan zou men kunnen stellen dat het bataljon in de toepassing van extreem geweld ‘dodelijker’ was dan het gemiddelde van de database.

Ook hier moeten we de nodige slagen om de arm houden. Het vorige hoofdstuk heeft immers laten zien dat bij de categorie ‘preventief neerschieten’ vaak moeilijk te reconstrueren valt wat er precies is voorgevallen. In annex 4 is daarom ‘preventief neerschieten’ buiten beschouwing gelaten. Daar is duidelijk te zien dat mishandeling/marteling de meest voorkomende vorm is met 35 procent van de resterende gevallen. Dit is gemiddeld genomen bij de andere eenheden juist de minst voorkomende categorie. Moord/doodslag en executie vormen samen 26 procent van de resterende gevallen, iets minder doch vergelijkbaar met de 32 procent uit de database. Dit betekent dat – ook wanneer we de lastige categorie ‘preventief neerschieten’ buiten beschouwing laten – 3-9 RI bij 61 procent van de geweldsontsporingen een ander individu direct fysiek letsel toebracht. Bij het gemiddelde van de database ligt dit percentage door de veelvoorkomende voorbeelden van vernieling en technisch geweld veel lager, namelijk op 44 procent.²⁸⁸ Wanneer we ‘preventief neerschieten’ wel meenemen in de vergelijking, heeft 3-9 RI bij 80 procent van de geweldsoverschrijdingen een ander direct fysiek leed aangedaan.²⁸⁹ Dit zou een indicatie kunnen zijn dat 3-9 RI ‘gewelddadiger’ was dan gemiddeld.

Na de categorieën moord/doodslag en executie is vernieling in de database de meest voorkomende vorm van geweld door 3-9 RI. Ook deze vorm komt in een vergelijkbare verhouding voor bij de andere eenheden. Bij slechts 9 procent van de geweldsoverschrijdingen hanteerde 3-9 RI bedreigingen. De database identificeert deze categorie niet. Een vergelijking van deze vorm van psychologische druk is daarom niet

---

²⁸⁸ Mishandeling/marteling en moord/doodslag samengenomen.

²⁸⁹ ‘Preventief neerschieten’, moord/doodslag, executie en mishandeling/marteling samengenomen.

mogelijk. De vorm die 3-9 RI het minst hanteerde, namelijk technisch geweld, heeft in de database een veel groter aandeel met 29 procent.²⁹⁰ Opvallend is tenslotte dat de dagboekendatabase überhaupt geen executies bevat. Dit hoeft niet te betekenen dat dit bij de onderzochte eenheden niet is voorgekomen. 3-9 RI heeft zich op zijn minst eenmaal schuldig gemaakt aan een executie en ook dit geval staat niet als executie in de dagboekendatabase genoteerd.

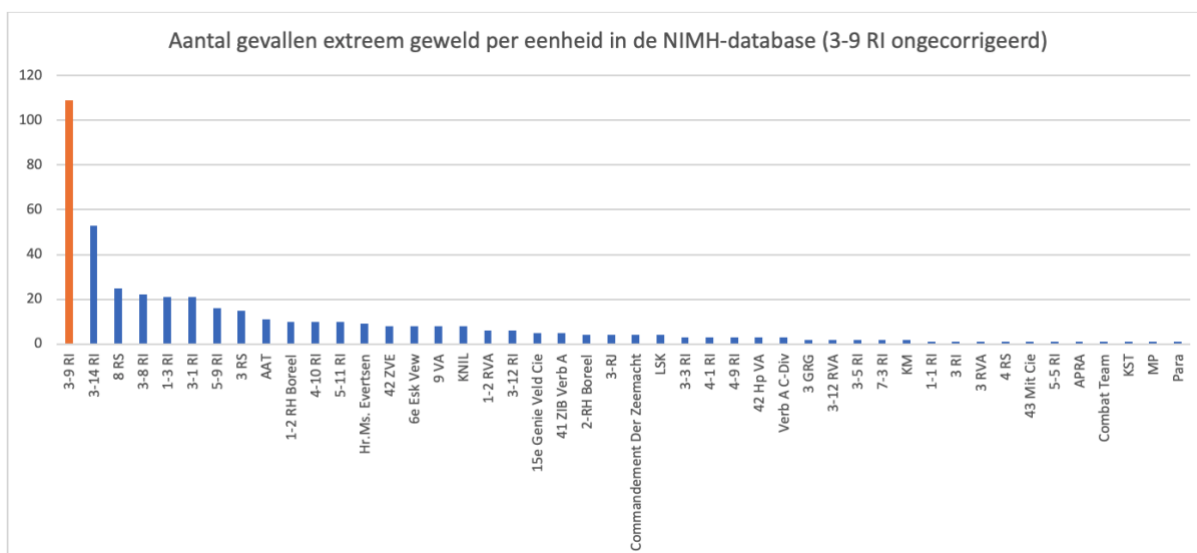
3.2 Omvang van geweld

Was 3-9 RI ook gewelddadiger wanneer we naar de omvang van geweldsontsporingen kijken? Door de beperkte omvang van het onderzoek bestudeert deze paragraaf alleen kwantitatief de resultaten. Hierdoor is de ernst van geweldplegingen, bijvoorbeeld het aantal getroffen personen of huizen, niet meegenomen. Dit is vooralsnog de enige manier om aan de hand van de database verschillende eenheden te vergelijken, zonder verdere uitgewerkte casestudy's bij de analyse te betrekken. Factoren zoals het aantal gemaakte slachtoffers ontbreken nog te vaak in de database om in het onderzoek mee te kunnen nemen.

Ondanks deze beperkingen kan men aan de hand van de database stellen dat 3-9 RI in verhouding tot andere eenheden bovengemiddeld vaak verantwoordelijk was voor extreem geweld. De dagboekendatabase van het NIMH bevat in totaal – als we hier ook het aantal geweldplegingen van 3-9 RI bij betrekken – 441 geweldsontsporingen door Nederlandse militairen in Indonesië. 46 van de 72 eenheden die in de database zijn meegenomen hebben zich volgens de dagboekschrijvers schuldig gemaakt aan deze ontsporingen. Over 26 eenheden is dus geen passage van extreem geweld aangetroffen. 3-9 RI is volgens de gegevens uit de database verantwoordelijk voor 109 van de 441 gevonden excessieve geweldplegingen. Zoals al eerder in dit hoofdstuk gesteld, zijn de overige 45 eenheden dus verantwoordelijk voor 332 gevallen. Dat betekent dat 3-9 RI verantwoordelijk is voor een kwart van al het extreem geweld dat in de database is opgenomen.

---

²⁹⁰ Zie; Annex 4: Categorische verhouding van aantal gevallen extreem geweld uitgevoerd door 3-9 RI (zonder preventief neerschieten).

Annex 14: Aantal gevallen extreem geweld per eenheid in de NIMH-database (3-9 RI ongecorrigeerd).²⁹¹

In annex 14 is te zien dat de database meer dan twee keer zo veel ontsparingen bevat van 3-9 RI als van de nummer twee, het 3^e Bataljon 14^e Regiment Infanterie (3-14 RI). Dit landmachtbataljon, ook samengesteld uit dienstplichtigen van de 7 December Divisie, is namelijk verantwoordelijk voor 53 geweldplegingen.²⁹² Er zijn überhaupt maar twaalf eenheden waarvan tien of meer geweldsontsparingen zijn genoteerd. Zelfs wanneer men aan de hand van het vorige hoofdstuk het aantal ontsparingen van 3-9 RI tot 50 reduceert, is het bataljon nog steeds de ‘op één na gewelddadigste’ eenheid in de database.²⁹³

We kunnen aan de hand van deze cijfers om verschillende redenen niet letterlijk stellen dat 3-9 RI het ‘meest gewelddadig’ was van alle eenheden uit de database. Allereerst staat elk dagboek voor de waarnemingen van één individu, niet van de gehele eenheid. Hoe dit zich verhoudt tot die eenheid, kan alleen blijken uit een gedetailleerde casestudy. Bovendien maakt deze kwantitatieve methode, zoals gesteld, geen onderscheid in de ernst van individuele situaties. Eén geval zoals Rawagede zegt mogelijkerwijs meer over het gewelddadig karakter van een eenheid dan tal van kleine incidenten.

²⁹¹ De ongecorrigeerde grafiek geeft het totale aantal gevallen van extreem geweld door 3-9 RI uit de database weer voordat ze in het tweede hoofdstuk gefilterd zijn, zie; Annex 14: Aantal gevallen extreem geweld per eenheid in de NIMH-database (3-9 RI ongecorrigeerd).

²⁹² Zie; Annex 14.

²⁹³ Annex 13: Aantal gevallen extreem geweld per eenheid in de NIMH-database (3-9 RI gecorrigeerd).

Ook moeten we bij de analyse van de bronnen rekening houden met het feit dat de hoeveelheid gebruikte bronnen per bestudeerde eenheid verschilt. De meeste eenheden in de database zijn beschreven in één of twee dagboeken.²⁹⁴ Toch zijn er ook een aantal eenheden die net als 3-9 RI door meerdere auteurs zijn beschreven, zoals het 8e Regiment Stoottroepen (8 RS) met zes schrijvers.²⁹⁵ De database bevat van 3-9 RI drie bronnen: de persoonlijke dagboeken van Dijkstra en Evers en de handgeschreven versie van het officiële oorlogsdagboek van Van Bijsterveld. Zelfs wanneer men corrigeert voor het feit dat de gegevens over 3-9 RI uit een drietal bronnen komen, scoort het bataljon hoog in gevallen van extreem geweld.²⁹⁶

Ook de kwaliteit van de bron kan van invloed zijn geweest op de resultaten. Zoals meermaals vermeld, is dit onderzoek te kleinschalig om alle dagboeken te bestuderen. Uit het vorige hoofdstuk is gebleken dat deze dagboeken door tal van redenen een vertekend beeld kunnen opleveren. Zo lag Dijkstra door dysenterie eind 1948 in het hospitaal en stopte hij op 11 januari 1949 met schrijven.²⁹⁷ Hierdoor is de periode van januari tot en met maart 1949, wat tot dusver in de historiografie als de meest gewelddadige periode is bestempeld, niet in het dagboek beschreven.²⁹⁸ Ook het dagboek van Evers behandelt slechts de periode oktober 1946 tot maart 1947.²⁹⁹ Vergelijkbare situaties kunnen zich uiteraard ook voordoen bij dagboeken van andere eenheden, wat kan leiden tot een onderrapportage van incidenten. Daarnaast is Dijkstra opvallend open en uitgebreid over de geweldsontsporingen van het bataljon. Het is mogelijk dat dagboekenschrijvers van andere eenheden aanzienlijk minder open en uitgebreid over dit onderwerp schrijven dan Dijkstra, waardoor hun dagboeken ook minder voorbeelden van extreem geweld bevatten.³⁰⁰ Dijkstra had door zijn inlichtingennevenfunctie bovendien een bovengemiddeld goede informatiepositie in het bataljon, wat ervoor

---

²⁹⁴ 3-14 RI door C.J.J. van de Heijden, 3-8 RI door H.W. Hettema en 1-3 RI door A.T. Hendriksen en P.E. van Mourik.

²⁹⁵ J.P.M. Verheul, G. Achterberg, H. Booy, C.W. van Leuven, M. Wijgerangs en Overvoorde (geen voorletters).

²⁹⁶ Met 'corrigeert' doelt deze scriptie op het aantal geweldplegingen delen door het aantal bronnen of het aantal geweldplegingen afkomstig uit één bron behandelen. Bijsterveld bevat 31 geweldsoverschrijdingen, Dijkstra 18 en Evers 1. Wanneer men alleen de gegevens van Dijkstra gebruikt, bevindt het bataljon zich nog steeds op plek 6, zie; Annex 15: Aantal gevallen extreem geweld per eenheid in de NIMH-database (alleen gevallen uit Dijkstra's dagboek).

²⁹⁷ NIMH 3895 11 november 1948 tot en met 11 januari 1949.

²⁹⁸ J. Bank, *De excessennota* 8.

²⁹⁹ NIMH 545 103 *Dagboek van soldaat H.J. Evers over zijn diensttijd bij het 3e bataljon van het 9e Regiment Infanterie (9 RI) te West-Java*.

³⁰⁰ Dijkstra's dagboek bestaat bijvoorbeeld uit vier losse boeken, die ieder een tijdsperiode van ongeveer driekwart jaar beslaan. Elk boek heeft tussen de 100 en 160 pagina's, zie; NIMH 3895.

gezorgd kan hebben dat hij van meer ontsporingen op de hoogte was dan een gemiddeld bataljonslid.

Tot slot kan het ook nog zo zijn dat niet alle resultaten uit de database daadwerkelijk gevallen van extreem geweld betreffen. Het vorige hoofdstuk heeft bijvoorbeeld slechts 50 van de 109 geweldsontsporingen van 3-9 RI als zodanig bestempeld. Dit zou betekenen dat de overige eenheden lager scoren dan de grafieken nu weergeven, wat relatief gezien 3-9 RI weer 'gewelddadiger' maakt.

Al de hierboven genoemde factoren kunnen een effect hebben op de resultaten. Dit onderzoek kan daar in haar huidige opzet onmogelijk voor corrigeren. Het is daarom methodologisch niet verantwoord om te stellen dat met de gebruikte gegevens bewezen is dat 3-9 RI de 'meest gewelddadige' eenheid was van alle eenheden die zijn vertegenwoordigd in de NIMH-database.³⁰¹ Wat dit onderzoek wel aantoont, is dat volgens de gegevens uit de database bij 3-9 RI bovengemiddeld vaak geweldsontsporingen voorkwamen ten opzichte van andere eenheden die zich ook aan extreem geweld schuldig hebben gemaakt.

Aan de hand van de periodisering van geweldsontsporingen door de andere eenheden uit de database, kan men tenslotte voor de ontbrekende gegevens van 3-9 RI een voorspellende uitspraak doen. In annex 12 zijn twee duidelijke pieken te zien.³⁰² Deze pieken in extreem geweld vonden plaats tijdens de twee militaire acties, rond juli 1947 en de jaarwisseling van 1948/1949. In annex 12 is tevens te zien dat een aanzienlijk deel van de geweldplegingen niet tijdens deze piekmomenten plaatsvond. Voornamelijk de tweede helft van 1947, maar ook de tweede helft van 1948 en de eerste helft van 1949 waren gewelddadige tijden. Dit maakt het aannemelijk dat een groot aantal voorbeelden van extreem geweld zouden zijn aangetroffen in de eerste maanden van 1949, als Dijkstra en Evers hierover nog hadden geschreven.

3.3 Conclusie

Dit hoofdstuk heeft het militair optreden van 3-9 RI vergeleken met dat van andere eenheden uit de NIMH-database. De vergelijking tussen vormen van extreem geweld suggereert dat de incidenten van het bataljon twee keer zo vaak een dodelijke afloop tot

---

³⁰¹ Of op één na meest gewelddadig, afhankelijk van of men de 109 of de 50 geweldsoverschrijdingen hanteert.

³⁰² Zie; Annex 12: Aantal gevallen extreem geweld in de NIMH-database per maand (zonder 3-9 RI).

gevolg hadden als het gemiddelde van de andere eenheden die grensoverschrijdend geweld gebruikten. Dit komt echter hoofdzakelijk door de categorie 'preventief neerschieten', die de database niet identificeert. Daarnaast maakte 3-9 RI zich, ongeacht het meenemen of weglaten van de categorie 'preventief neerschieten', veel vaker dan gemiddeld schuldig aan direct fysiek geweld tegen andere mensen. Tot slot heeft dit hoofdstuk ook laten zien dat het bataljon volgens de beschikbare gegevens veel frequenter extreem geweld hanteerde dan andere eenheden uit de database. Voor zover we kunnen reconstrueren op basis van de bronnen kan dit hoofdstuk stellen dat het optreden van 3-9 RI bovengemiddeld gewelddadig was, zelfs in vergelijking tot eenheden waarvan bekend is dat ze in Indonesië ook grensoverschrijdend geweld hebben gebruikt.

Conclusie

In deze scriptie stond de vraag centraal in hoeverre extreem geweld – los van de casus Rawagede – deel uitmaakte van het militair optreden van het 3^e Bataljon 9^e Regiment Infanterie ten tijde van de Indonesische Onafhankelijkheidsoorlog. Het onderzoek heeft zich gericht op de militaire activiteit van de eenheid, het gehanteerde extreem geweld en de verhouding van dit geweld tot dat van andere eenheden. Om deze facetten te kunnen analyseren, is gebruik gemaakt van officieel militair archiefmateriaal, egodocumenten, interviews met veteranen en de dagboekendatabase van het NIMH.

Allereerst heeft dit onderzoek, op basis van de gebruikte bronnen en hun beperkingen, aangetoond dat 3-9 RI gedurende zijn uitzending structureel extreem geweld hanteerde. Dat betekent niet dat alle militairen uit de eenheid zich aan dit grensoverschrijdend geweld schuldig hebben gemaakt. Het betekent wel dat een aantal van de bataljonsleden te vaak over de schreef ging om het als incidenteel te kunnen bestempelen. Alle gebruikte bronnen tonen namelijk aan dat er wel eens ‘iets’ gebeurde. Dat ‘iets’ kon variëren van relatief onschuldig geweld, zoals het geven van een klap, tot aan gruwelijke vormen als het martelen met elektrische schokken of het doden van mensen. Het eufemisme ‘op de vlucht neergeschoten’ is het vaakst in het bronnenmateriaal aangetroffen, gevolgd door de categorie mishandeling/marteling. Ook vernieling en moord/doodslag kwamen meermaals voor. Ten tweede heeft dit onderzoek aangetoond dat 3-9 RI zich, in verhouding tot alle geweldsontsporingen uit de dagboekendatabase, bovengemiddeld vaak schuldig maakte aan geweldplegingen waarbij dodelijke slachtoffers vielen of mensen in direct contact fysiek letsel opliepen. Ten slotte kunnen we op basis van de voor dit onderzoek beschikbare bronnen niet om de conclusie heen dat extreem geweld bovengemiddeld vaak onderdeel uitmaakte van het militair optreden van het bataljon. Dit geldt zowel ten opzichte van alle eenheden uit de database als ten opzichte van de eenheden die ook extreem geweld gebruikten. Het is daarbij wel van belang te vermelden dat het KNIL en andere ‘speciale troepen’, die bekend staan om hun veelvuldig gebruik van extreem geweld, in de database ondervertegenwoordigd zijn.

Betreffende het in kaart brengen van de verklaringen is gebleken dat de algemene ervaringen van het bataljon in Indonesië grotendeels overeenkomen met andere dienstplichtige eenheden die tevens in de voorste linies actief waren. Veelal op dezelfde momenten hadden deze andere eenheden ook te kampen met hun gebrekkige opleiding,

het slechte materieel, een gezonken moreel en hevige conflictsituaties. Het is daarom des te opvallender dat 3-9 RI bovengemiddeld vaak extreem geweld lijkt te hebben gebruikt. De geweldscocktail aan het eind van 1947 in Krawang blijkt aan de hand van dit onderzoek wel uitzonderlijk te zijn geweest. Het samenspel van de bovengenoemde factoren met een te groot bataljonsvak, een intensieve patrouillegang zonder effect, een ongrijpbare vijand, een angstige bevolking en relatief zware verliezen bij het bataljon zelf, leidde tot frustratie bij de Nederlandse militairen. Aan de hand van het totaal aantal gevallen slachtoffers, namelijk negentien, lijkt het bataljon echter niet bijzonder te hebben geleden. Desalniettemin vertaalde deze cocktail van factoren zich in een toename van grensoverschrijdend geweld. Bij zijn laatste post in de voorste linie, rondom Cheribon, deden zich weer een groot aantal van deze factoren voor. Logischerwijs zou men ook hier een veelvoud van extreem geweld verwachten. Doordat Dijkstra in het hospitaal belandde en Evers überhaupt maar een zestal maanden beschreef, kan deze scriptie over deze periode geen uitspraak doen.

Inhakend op de historiografie over het bataljon heeft dit onderzoek laten zien dat Rawagede samen met de decembermaand van 1947 inderdaad het topje van de ijsberg was voor de eenheid. Het officiële oorlogsdagboek en de twee persoonlijke dagboeken bevatten – de decembermaand buiten beschouwing gelaten – nog 45 andere geweldsontsporingen. Daarnaast hebben de vier veteranen in de interviews ook meerdere incidenten genoemd. Deze zes ervaringen vormen nog maar een klein gedeelte van het in totaal 750 man sterke bataljon. De omvang of vorm van dit geweld is echter voor zover we kunnen reconstrueren op basis van de bronnen nooit in de buurt gekomen van de schaal waarop executies plaatsvonden in Rawagede, of we nu de absolute ondergrens van 20 executies hanteren, de vaak opgevoerde 120 of het nog altijd vrij onwaarschijnlijke getal van 433

Tevens is met dit onderzoek de microgeschiedenis van 3-9 RI verder beschreven. De veel bestudeerde periode van maart tot december 1947, waar zowel Cribb, Limpach als Scholtens zich mee bezighielden, is daarmee in een groter kader geplaatst. De piek van onrust in de rijtschuur was inderdaad uitzonderlijk gewelddadig voor het bataljon, maar het gehele jaar 1948 in Krawang en het eerste kwartaal in Cheribon waren ook geen rustige tijden.

Hoewel dit onderzoek de casus Rawagede bewust niet verder heeft behandeld, kunnen het structureel en het bovengemiddeld frequent gebruik van extreem geweld

door het bataljon een extra verklaring vormen voor de ontsporing van het militair optreden van 3-9 RI op die beruchte 9 december 1947. Zoals gesteld, kan dit onderzoek echter niet de gehanteerde executies en de omvang van het bloedbad verklaren.

Reflecterend op de twee grotere debatten over de aard en oorzaken van Nederlands extreem geweld, onderschrijft dit onderzoek eerdere bevindingen. Zo is het gewelddadig optreden van 3-9 RI een voorbeeld van dat, niet geheel verrassend, Nederlands extreem geweld in Indonesië van structurele aard was. Het feit dat 46 van de 72 eenheden uit de dagboekendatabase ook op momenten over de schreef gingen, zet deze stelling voor de gehele krijgsmacht extra kracht bij. Deze resultaten liggen in lijn met de standpunten van Limpach, Oostindie, Brocades Zaalberg en Luttkhuis en bewijzen eens te meer dat het de 'hoogste tijd' is deze discussie definitief af te sluiten.

Dit onderzoek heeft daarnaast tal van situationele en persoonsgebonden elementen geïdentificeerd die een geweldbevorderend effect hebben gehad op het bataljon en tevens overlappen met een deel van Limpachs zeventien factoren. Zo speelden een chronisch troepentekort, te ambitieuze doelen, de karakteristieken van een guerrillaoorlog, de militaire contraterreur, racisme, een gewelddadig vijandbeeld, de wisselwerking van geweld, de gebrekkige opleiding, de dalende moreel en individueel sadisme allemaal een rol. Uiteindelijk zorgde een gebrek aan sociale en geïnstitutionaliseerde controle, of 'straffeloosheid' in de woorden van Luttkhuis en Brocades Zaalberg, ervoor dat een sadistische minderheid haar gang kon gaan en een groter aantal bataljonsleden dat geweld ook toestond.

Voor vervolgonderzoek sluit deze scriptie zich aan bij Limpachs oproep voor meer specifiek onderzoek naar kleinere eenheden. Vergelijkende studies zijn namelijk cruciaal om het Nederlands-Indonesisch conflict beter te kunnen begrijpen. Beperkingen met betrekking tot de representativiteit en betrouwbaarheid van het vergelijkingsmateriaal maken deze studies echter moeilijk. Specifiek onderzoek naar tactische eenheden is nodig om verzamelde kwantitatieve gegevens echt te kunnen duiden; zo is ook gebleken uit dit onderzoek. Daarnaast zouden vergelijkbare casestudy's zich ook moeten richten op Indonesische bronnen of zelfs Indonesische eenheden om een eenzijdige analyse van extreem geweld te voorkomen.

Archieven, collecties en databases

Nationaal Archief (NA), Den Haag

Inventarisnummer 2.13.126, *Inventaris van de archieven van de Mariniersbrigade in Nederlands-Indië 1946-1950.*

Met de volgende archiefstukken:

308, *Voorlopige aanwijzingen van de aflossing van 3-9 Regiment Infanterie (RI) door M-Infanteriecompagnie (M-INCO).*

Inventarisnummer 2.13.132, *Inventaris van de collectie archieven Strijdkrachten in Nederlands-Indië 1941-1957.*

Met de volgende archiefstukken:

609, *Bevel voor de inzet en voortgezette tropenopleiding van onderdelen van de F-Brigade, 41 Zelfstandige Infanteriebrigade (ZIB) en onderdelen G-Brigade alsmede een rapport over de 42 ZIB.*

2275, *Oorlogsdagboek 2e Infanteriebrigadegroep 1946-1949.*

2280, *Oorlogsdagboek 3-9 Regiment Infanterie 1946-1949.*

2581, *Operatiebevel voor actie door onderdelen van de F-Brigade op dag "D" en operationele instructie voor de actie "Kreeft" op 20 juli.*

3228, *Verslagen met actiebevelen en dislocatiestaten van 41 ZIB ook wel genoemd de F-Brigade.*

Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH), Den Haag

Inventarisnummer 057, *Losse stukken.*

Met de volgende archiefstukken:

3895, *Dagboeken van sergeant F.H. Dijkstra betreffende zijn dienstdaag van het 3e bataljon van het 9e Regiment Infanterie (3-9 RI) gelegerd te West-Java.*

Inventarisnummer 509, *Dekolonisatie van Nederlands-Indië (1945 - 1950).*

Met de volgende archiefstukken:

- 947, *Oorlogsdagboek afkomstig van de IIe Infanteriebrigadegroep, ingedeeld bij de C-Divisie '7 December' (1e Divisie) onder bevel van kolonel J.A.W. Uylenberg o.a. betreffende de politionele actie te Krawang en Cheribon op Midden-Java.*
- 1290, *Telegrammen, circulaires, affiche en lijst vermoedelijk afkomstig van legerpredikant ds. K.L. Talsma, ingedeeld bij het 3e bataljon 9e Regiment Infanterie, betreffende de Eerste Politionele Actie en de gesneuvelden van de eenheid.*
- 1291, *Oorlogsdagboek afkomstig van het 3e bataljon 9e Regiment Infanterie onder bevel van luitenant-kolonels R. de boer en H. Zandbergen betreffende de oprichting, inzet en verrichtingen van de eenheid op West-Java o.a. nabij Krawang, Tangerang, Tjikampek, Linggadjati en Rawahgedeh.*
- 1292, *Dagboek van adjudant-onderofficier C.W. van Bijsterveld, ingedeeld bij het 3e bataljon 9e Regiment, o.a. betreffende de Eerste Politionele Actie nabij Krawang Tangerang, Tjikampek en Linggadjati en de aanval op Rawahgedeh.*
- 1296, *Overzicht gevechtshandelingen v.d. Noordelijke Gevechtsgroep op 21 t/m 23 juli 1947' afkomstig van de commandant van het 3e bataljon 9e Regiment Infanterie (als onderdeel van de IIe Infanteriebrigadegroep op West-Java), luitenant-kolonel R. de Boer, betreffende het begin van de Eerste Politionele Actie.*

Inventarisnummer 545, *Sweep. Egodocumenten Nederlands-Indië (1945 - 1950).*

Met de volgende archiefstukken:

- 103, *Dagboek van soldaat H.J. Evers over zijn dienstdaag bij het 3e bataljon van het 9e Regiment Infanterie (9 RI) te West-Java.*
- 110-1, *Stukken afkomstig van sergeant F.H. Dijkstra betreffende zijn dienstdaag van het 3e bataljon van het 9e Regiment Infanterie (3-9 RI) gelegerd te West-Java.*
- 282-3, *Persoonlijke stukken, correspondentie en fotoalbum van oorlogsvrijwilliger G.C. Brandenburg, ingedeeld bij ondersteuningscompagnie van het 3e*

bataljon van het 9e Regiment Infanterie (O-cie-3-9 RI), gelegerd te West-Java.

- 300, *Foto's van de 4e compagnie, 3e bataljon van het 9e Regiment Infanterie (4-3-9 RI), gelegerd te West-Java.*
- 302, *Foto's van de begrafenis van sergeant M. Leloux, ingedeeld bij de 4e compagnie, 3e bataljon van het 9e Regiment Infanterie (4-3-9 RI). Sergeant Leloux is gesneuveld op 17 oktober 1947 te Tjimalaja, West-Java.*
- 395, *Fotoalbum 'Herinneringen uit de Tropen' van R.W. Aalders betreffende zijn diensttijd bij de stafcompagnie van het 3e bataljon van het 9e Regiment Infanterie (3-9 RI) te West-Java.*

Nederlands Veteraneninstituut, Doorn

Interviewcollectie Nederlandse Veteranen, <https://veteranenvertellen.nl>.

Met de volgende interviews:

- 563, *Interview met KL veteraan, dhr. H.G. van der Kolff, in Nederlands-Indië uitgezonden als Oorlogsvrijwilliger Koninklijke Landmacht, sectiecommandant op Tangerang.*
<https://veteranenvertellen.nl/vi/interview/563/>
- 1082, *Interview met KL veteraan, dhr. L. Bromlewe, in Nederlands-Indië uitgezonden als oorlogsvrijwilliger Koninklijke Landmacht, Pelotonscommandant, Compagniescommandant op diverse plaatsen in West-Java.* <https://veteranenvertellen.nl/vi/interview/1082/>
- 1121, *Interview met KL veteraan, dhr. D. van der Sluis, in Nederlands-Indië uitgezonden als Dienstplicht Koninklijke Landmacht, Radioman, commandant carrier in carrierpeloton op Gebied rond Tangerang, Tjikampek, Linggadjati.*
<https://veteranenvertellen.nl/vi/interview/1121/>
- 1397, *Interview met KL veteraan, dhr. W.F. Hendriksen, in Nederlands-Indië uitgezonden als Dienstplicht Koninklijke Landmacht, soldaat op Meester Cornelis, eerste 2 weken na aankomst.*
<https://veteranenvertellen.nl/vi/interview/1397/>

Koninklijk Instituut van Taal-, Land- en Volkenkunde, Leiden

Nederlands instituut voor Militaire Historie, Den Haag

Egodocumenten-database, <https://indonesie.universiteitleiden.nl/index.php>.

Bibliografie

- Bank, J., *De excessennota: nota betreffende het archiefonderzoek naar de gegevens omtrent excessen in Indonesië begaan door Nederlandse militairen in de periode 1945-1950* (Den Haag 1995)
- Brocades Zaalberg, T. & B. Luttikhuis, "Beyond the League Table of Barbarity: Comparing Extreme Violence during the Wars of Decolonization, 1945-1962" in: T. Brocades Zaalberg & B. Luttikhuis (red.), *The Violent End of Empire. Comparing Dutch, British and French Wars of Decolonization, 1945-1962* (Ithaca 2022) 1-31.
- Brocades Zaalberg, T., & B. Luttikhuis, "Extreem geweld tijdens dekolonisatieoorlogen in vergelijkend perspectief, 1945-1962", *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* 135, 2 (2020) 34-51.
- Brocades Zaalberg, T., "In de Oost 1946-1950" in: B. Schoenmaker (red.), *200 jaar Koninklijke Landmacht, 1814-2014* (Amsterdam 2014) 138-159.
- Brocades Zaalberg, T., "'We vormen een soort Duits bezettingsleger': Het dagboek van een pelotonscommandant in Indonesië, 1946-1949" in: A. van Dissel, J. Hoffenaar & Elsbeth Locher-Scholten (red.), *Wat een vondst! Verhalen uit de geschiedenispraktijk* (Amsterdam 2020) 192-211.
- Bouman, B., *Succes in een verloren oorlog: het 6e Regiment Veldartillerie en zijn Speciale Troepen in de onafhankelijkheidsstrijd van de Republiek Indonesië, 1946-1949* (Nijmegen 2015) 35-39.
- Cribb, R., "De HAMOTs van luitenant Koert Bavinck. Het bendewezen van Djakarta in dienst van het Nederlands gezag 1947-1949", *Mededelingen van de Sectie Militaire Geschiedenis van de Landmachtstaf*, Vol. 12 (1989) 68-78.
- Cribb, R., *Gangsters and Revolutionaries: The Jakarta People's Militia and the Indonesian Revolution 1945-1949*, (Honolulu 1991).
- Doorn, van, J.A.A. & W.J. Hendrix, *Het Nederlands/Indonesisch conflict. Ontsporing van geweld* (Amsterdam 1985)

- Elands, M., R. van Gils & B. Schoenmaker, *De geschiedenis van 1 Divisie "7 December" 1946- 1996* (Den Haag 1996).
- Hagen, P., *Koloniale oorlogen in Indonesië: vijf eeuwen verzet tegen vreemde overheersing* (Amsterdam 2018).
- Huisman, J., *Staphorster Militairen in de Tropen* (2005).
- Immler, N.L., "Hoe Koloniaal Onrecht Te Erkennen? De Rawagede-Zaak Laat de Kansen En Grenzen van (Rechts)Herstel Zien", *Bijdragen En Mededelingen Betreffende de Geschiedenis Der Nederlanden* 133 (2018) 57-87.
- Immler, N.L., & S. Scagliola, "Voorbij een nationale geschiedschrijving: De massaexecutie in Rawagede verteld als vervlochten geschiedenis", *Tijdschrift Voor Geschiedenis* 133 (2) (2020) 169-203.
- Kloosterman, B., *Gedenkboek oud-Indiëgangsters gemeente Dalfts en 1945-1950* (1999).
- Limpach, R., *De brandende kampongs van generaal Spoor* (Amsterdam 2016).
- Limpach, R., "Extreem Nederlands militair geweld tijdens de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog 1945-1949: 'Brengrun erover en zo gauw mogelijk naar Holland'", *Militaire Spectator* 185 (10) (2016) 416-429.
- Luttikhuis, B., "Juridisch Afgedwongen Excuses. Rawagedeh, Zuid-Celebes en de Nederlandse Terughoudendheid", *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* 129 4 (2014) 92-105.
- Moor, de, J.A., *Westerling's oorlog* (Leiden 1999).
- Oostindie, G., *Soldaat in Indonesië, 1945-1950: getuigenissen van een oorlog aan de verkeerde kant van de geschiedenis* (Amsterdam 2015).
- Rutgers, W., *Elder jongens in Indië (1945-1950)* (1950).
- Salleveldt, H., *Het woordenboek van Jan Soldaat in Indonesië* (Alphen aan de Rijn 1980).
- Scagliola, S., *Last van de oorlog. De Nederlandse oorlogsmisdaden in Indonesië en hun verwerking* (Amsterdam 2002).
- Schaap, D., "'Dodental Rawagede strookt niet met werkelijkheid': Interview met oud-sergeant Fokke Dijkstra van 3-9 RI", *Checkpoint* 13-8 (2012) 20-22.
- Scholtens, H., *Rawahgedeh, 9 december 1947. Een nieuwe Nederlandse versie?* (Groningen, 2007).
- Schulten, C.M., H.L. Zwitser & J. Hoffenaar, *1 divisie "7 december"* (Amsterdam 1986).
- Speerstra, H., *Op klompen door de dessa: Indiëgangsters vertellen* (Amsterdam 2015).

Sprang, van, A., *Wij werden geroepen: de geschiedenis van de 7 December Divisie, met zweten en zwoegen geschreven door twintigduizend Nederlandse mannen* ('s-Gravenhage 1949).

Telman, D.J., *Tempo Doeloe. Harderbergers en Indië* (1998).

Websites

Anoniem, *Pamflet van Wamel*, <https://www.rawahgedeh-feiten.nl/pamflet-van-wamel/> (laatst geconsulteerd op (14-11-2020).

Edelstein, A., & K. van Coeverden, *De Excessen van Rawagedeh*, <http://in.beeldengeluid.nl/collectie/details/expressie/70749/false/true> (laatst geconsulteerd op 14-11-2020).

Harinck, C.H.C. & J. Verwey, *Wie kwamen, wie zagen, wie schreven? Een analyse van de troepensterkte van het Nederlandse leger in Indonesië in de periode 1945-1950 en wat dit in potentie betekent voor het meemaken van oorlogsgeweld en het optekenen van persoonlijke ervaringen*, KITLV 2015, <https://www.kitlv.nl/wp-content/uploads/2015/10/C.H.C.-Harinck-J.-Verwey-Wie-kwamen-wie-zagen-wie-schreven-voor-de-KITLV-website.pdf> (laatst geconsulteerd op 21-01-2021).

NOS, *Het bijna vergeten bloedbad van Rawagede*, 14 september 2011, <https://nos.nl/video/272748-het-bijna-vergeten-bloedbad-van-rawagede.html> (laatst geconsulteerd op 14 maart 2021)

NPO, *Achter het nieuws*, VARA, 1969, https://www.npostart.nl/interview-joop-hueting/22-10-2015/WO_VPRO_2344733 (laatst geconsulteerd 10-10-2020).

NRC, *Nederland biedt excuses aan voor bloedbad Rawagede*, 5 december 2011, <https://www.nrc.nl/nieuws/2011/12/09/nederland-biedt-excuses-aan-voor-bloedbad-rawagede-a1449805> (laatst geconsulteerd op 14 maart 2021).

Rechtbank 's Gravenhage, *Uitspraak Rawagede*, <https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RBSGR:2011:BS8793&keyword=rawagedeh> (laatst geconsulteerd op 9 oktober 2020).

Trouw, *Rawagede is Nederlandse ereschuld en er zijn er meer*, 26 november 2008, <https://www.trouw.nl/nieuws/rawagede-is-nederlandse-ereschuld-en-er-zijn-er-meer~b019390f/> (laatst geconsulteerd 14 maart 2021).

Universiteit Leiden, *Dutch Colonial Maps*, <https://ubl.webattach.nl/apps/s7?lang=1> (laatst geconsulteerd 22-01-2021).

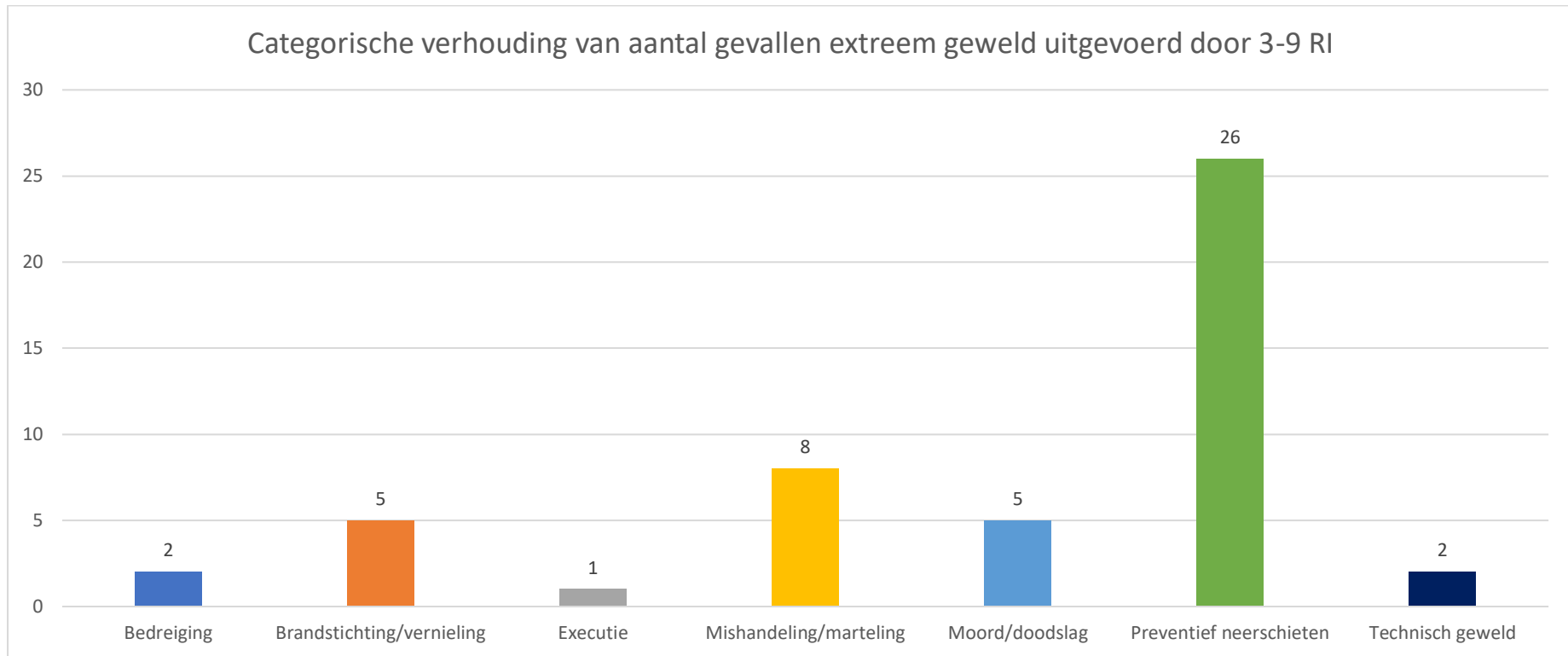
Volkskrant, *Nederlandse excuses voor bloedbad Rawagede aangeboden*, 9 december 2011, <https://www.volkskrant.nl/mensen/nederlandse-excuses-voor-bloedbad-rawagede-aangeboden~b93977c1/> (laatst geconsulteerd 14 maart 2021).

Annex 1: Extreem geweld door 3-9 RI

Nr.	Datum	Type 1 extreem geweld	Toevoeging	Bron
1	13-11-1946	Op vlucht neergeschoten	Na sommatie gevluht, door 8 schoten getroffen	Bijsterveld
2	15-11-1946	Op vlucht neergeschoten	Na sommatie neergeschoten, lijk achtergelaten door ontbreken vervoer	Bijsterveld
3	16-11-1946	Mishandeling/marteling	Iemand wilde niet tevoorschijn komen, klap gegeven	Evers
4	16-11-1946	Op vlucht neergeschoten	Na sommatie neergeschoten, naar schatting 4 gewonden of doden	Bijsterveld
5	25-11-1946	Op vlucht neergeschoten	Na sommatie gevluht, daarna neergeschoten (Rep.)	Bijsterveld
6	29-11-1946	Op vlucht neergeschoten	Na sommatie neergeschoten	Bijsterveld
7	25-12-1946	Op vlucht neergeschoten	Betrapt Rep. die rijst inzamelde bij vluchtpoging neergeschoten	Bijsterveld
8	17-02-1947	Op vlucht neergeschoten	Bij vluchtpoging neergeschoten	Bijsterveld
9	19-03-1947	Verwonding	2 vrouwen en 1 kind verwond door een vervroegd vuurbevel	Dijkstra
10	05-04-1947	Op vlucht neergeschoten	Bij vluchtpoging neergeschoten, Barisan Rakyat kapitein	Bijsterveld
11	21-04-1947	Op vlucht neergeschoten	Bij vluchtpoging neergeschoten, Hisboellah lid	Bijsterveld
12	28-04-1947	Op vlucht neergeschoten	Bij vluchtpoging neergeschoten, Hadji Nawin (Lasykar Rakyat)	Bijsterveld
13	08-05-1947	Bedreiging	Mannen en vrouwen Lasykar Rakyat gegijzeld, gedreigd met brandstichting	Bijsterveld
14	03-08-1947	Verwonding	Reactie op aanval met 2 gewonde KMARs tot gevolg, burger gewond geraakt	Bijsterveld
15	06-08-1947	Moord/doodslag	Inlander in wagon die niet naar buiten wilde komen doodgeschoten.	Dijkstra
16	06-08-1947	Technisch geweld	Mortiervuur op kampong na constatering troepenconcentratie	Bijsterveld
17	11-08-1947	Op vlucht neergeschoten	Een aantal over de kali vluchtende Indonesiërs neergeschoten	Dijkstra
18	23-08-1947	Op vlucht neergeschoten	Na ontvangen aanval, mislukt, bij vluchtpoging neergeschoten	Bijsterveld
19	30-08-1947	Op vlucht neergeschoten	Bij huiszoeking verzetten, bij vluchtpoging neergeschoten	Bijsterveld
20	12-09-1947	Op vlucht neergeschoten	Bij arrestatie verzetten, bij vluchtpoging neergeschoten	Bijsterveld
21	29-09-1947	Op vlucht neergeschoten	Na arrestatie, bij vluchtpoging neergeschoten	Bijsterveld
22	18-10-1947	Moord/doodslag	Dijkstra bevestigt zaklampverhaal Van der Kolff	Dijkstra
23	23-10-1947	Op vlucht neergeschoten	Brandstichtende Indonesiërs na vluchtpoging neergeschoten	Bijsterveld
24	25-10-1947	Op vlucht neergeschoten	Bende van 200 man op de vlucht, 4 neergeschoten	Bijsterveld

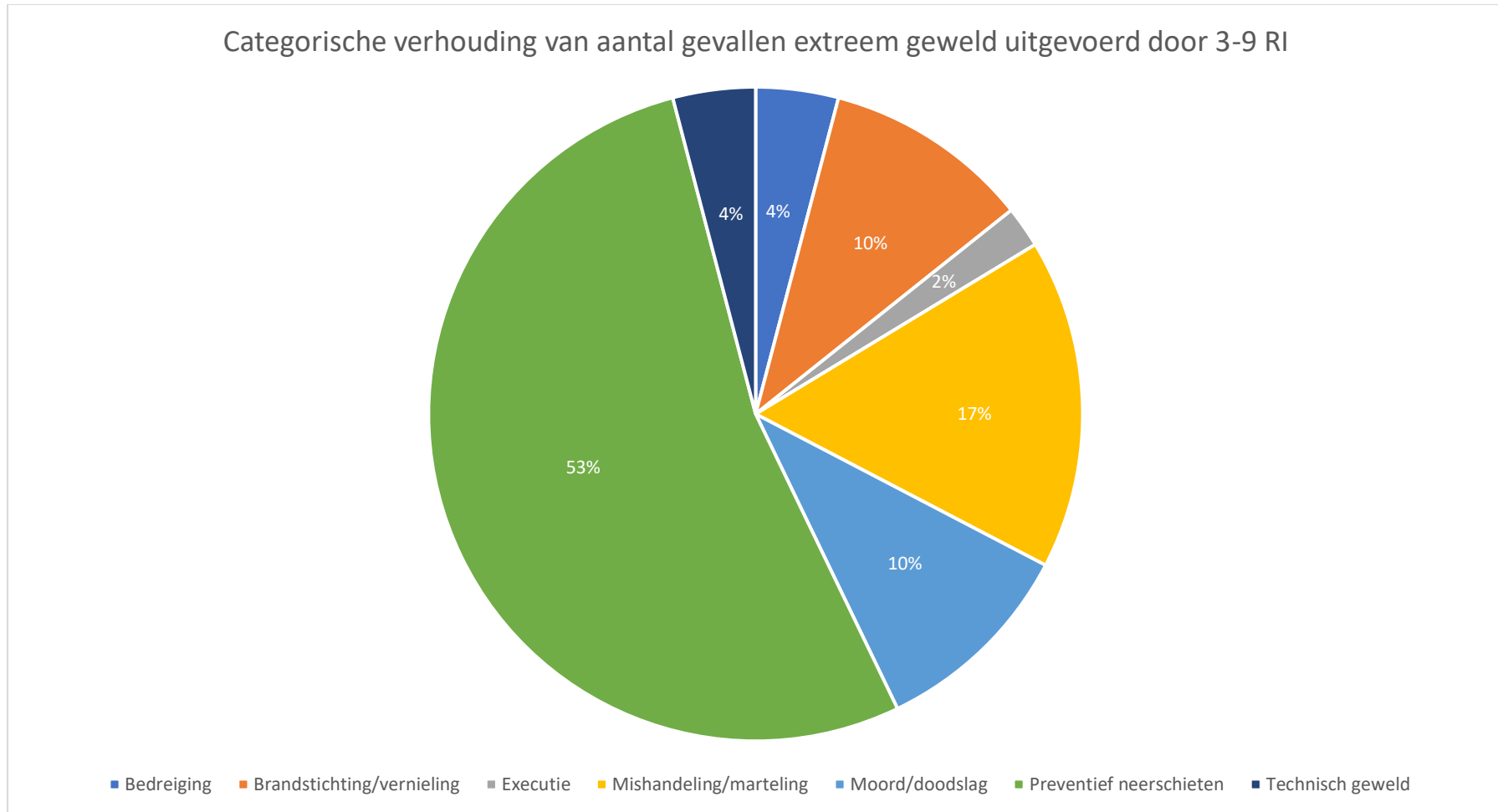
25	27-10-1947	Op vlucht neergeschoten	Bij vluchtpoging bendeleden neergeschoten	Bijsterveld
26	02-11-1947	Brandstichting/vernieling	2 huizen in brand gestoken	Dijkstra
27	07-11-1947	Mishandeling/marteling	Samen met HAMOT's 2 mannen 'afgerammeld'	Dijkstra
28	08-11-1947	Op vlucht neergeschoten	Bende van 100 man vluchtte, met normaal- en mortiervuur bestookt, 40 doden	Bijsterveld
29	08-11-1947	Op vlucht neergeschoten	Twee opgebroken sporen geïdentificeerd, 5 verdachte personen neergeschoten	Bijsterveld
30	08-11-1947	Technisch geweld	Bende van 100 man vluchtte, met normaal- en mortiervuur bestookt, 40 doden	Bijsterveld
31	10-11-1947	Op vlucht neergeschoten	9 groepen van 35 vluchtende personen beschoten na aankomst patr., 75 doden	Bijsterveld
32	18-11-1947	Op vlucht neergeschoten	Kampong bestookt met brengun en mortiervuur	Bijsterveld
33	09-12-1947	Executie	Rawagede	Dijkstra
34	09-12-1947	Moord/doodslag	Rawagede	Dijkstra
35	16-12-1947	Brandstichting/vernieling	Passage uit Limpach	Dijkstra
36	16-12-1947	Moord/doodslag	Passage uit Limpach	Dijkstra
37	26-12-1947	Brandstichting/vernieling	Passage uit Limpach	Dijkstra
38	02-01-1948	Op vlucht neergeschoten	Vluchtende personen neergeschoten	Bijsterveld
39	10-01-1948	Op vlucht neergeschoten	Na arrestatie gen. Abdulah bij vluchtpoging neergeschoten	Bijsterveld
40	22-02-1948	Brandstichting/vernieling	"Kosambi hebben we te pakken gehad en een paar huizen afgebrand"	Dijkstra
41	26-05-1948	Mishandeling/marteling	Indonesiër vastgebonden aan paal zonder eten of drinken	Dijkstra
42	27-05-1948	Mishandeling/marteling	90 man in hokjes van 3x3, vijf Indonesiërs geëlektrocuteerd, bevuilen zichzelf	Dijkstra
43	23-07-1948	Op vlucht neergeschoten	Razzia op feest, vluchtende personen neergeschoten	Bijsterveld
44	24-07-1948	Moord/doodslag	Gevangene gestorven na verhoor dat 'heel wat moeite kostte'	Dijkstra
45	16-08-1948	Mishandeling/marteling	Over gevangene: 'We hebben hem nu zo ver dat hij vraag om een kogel'	Dijkstra
46	25-08-1948	Op vlucht neergeschoten	Vluchtende personen neergeschoten, bleek achteraf Bamboe Roentjing	Bijsterveld
47	31-08-1948	Mishandeling/marteling	Gevangene eerst pak slaag gehad, daarna i.s.m. commando's 'half vermoord'	Dijkstra
48	08-09-1948	Bedreiging	Bij hulp dreigen kampong in brand te steken	Dijkstra
49	03-02-1949	Brandstichting/vernieling	Na bombardement patrouille uitgezonden, markassen aangetroffen en vernietigd	Bijsterveld
50	06-06-1949	Technisch geweld	'USMAN' verdreven door mortiervuur, niet duidelijk of dit in gevechtssituatie is	Bijsterveld

Annex 2: Categorische verhouding van het aantal gevallen extreem geweld uitgevoerd door 3-9 RI

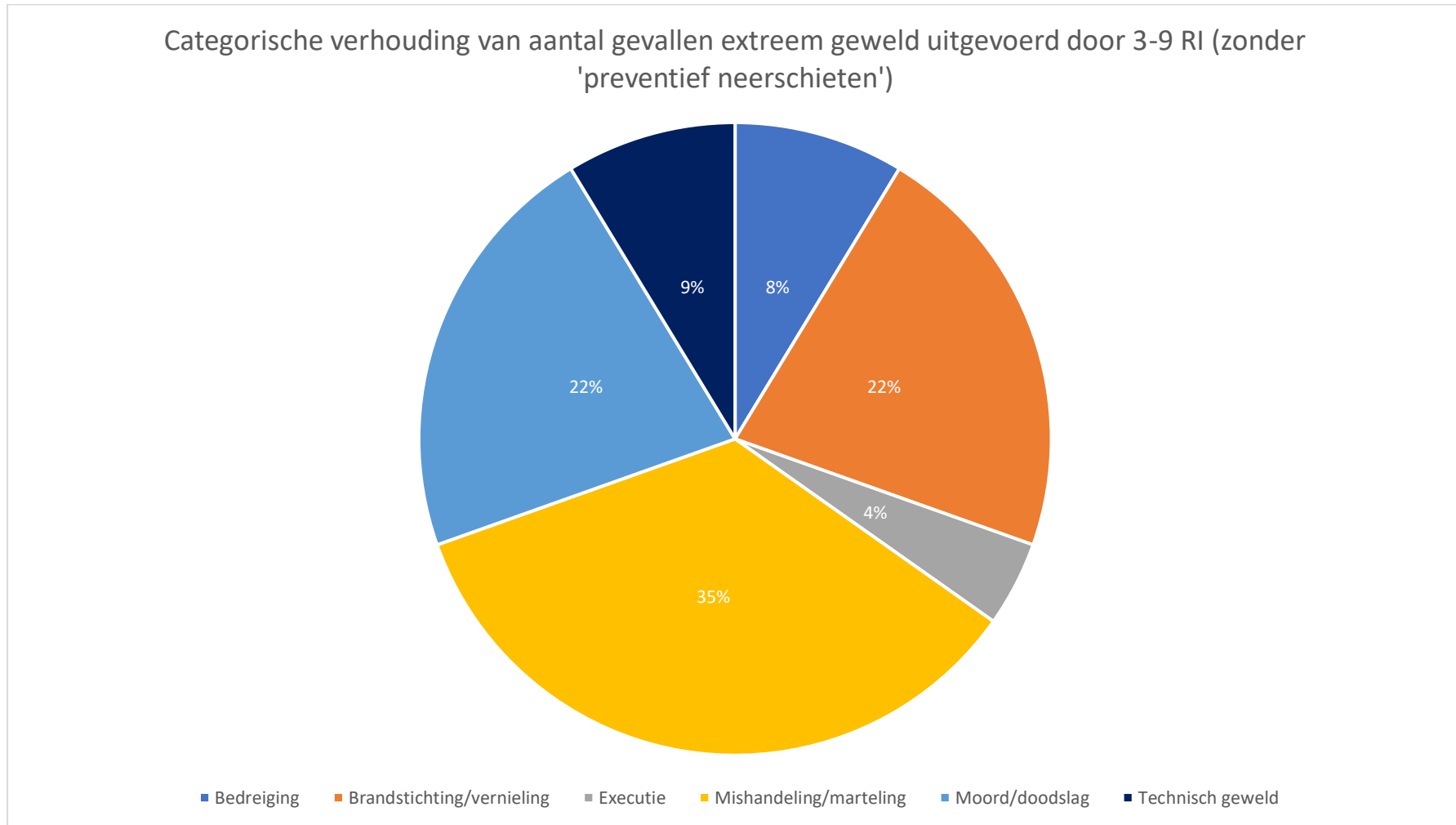

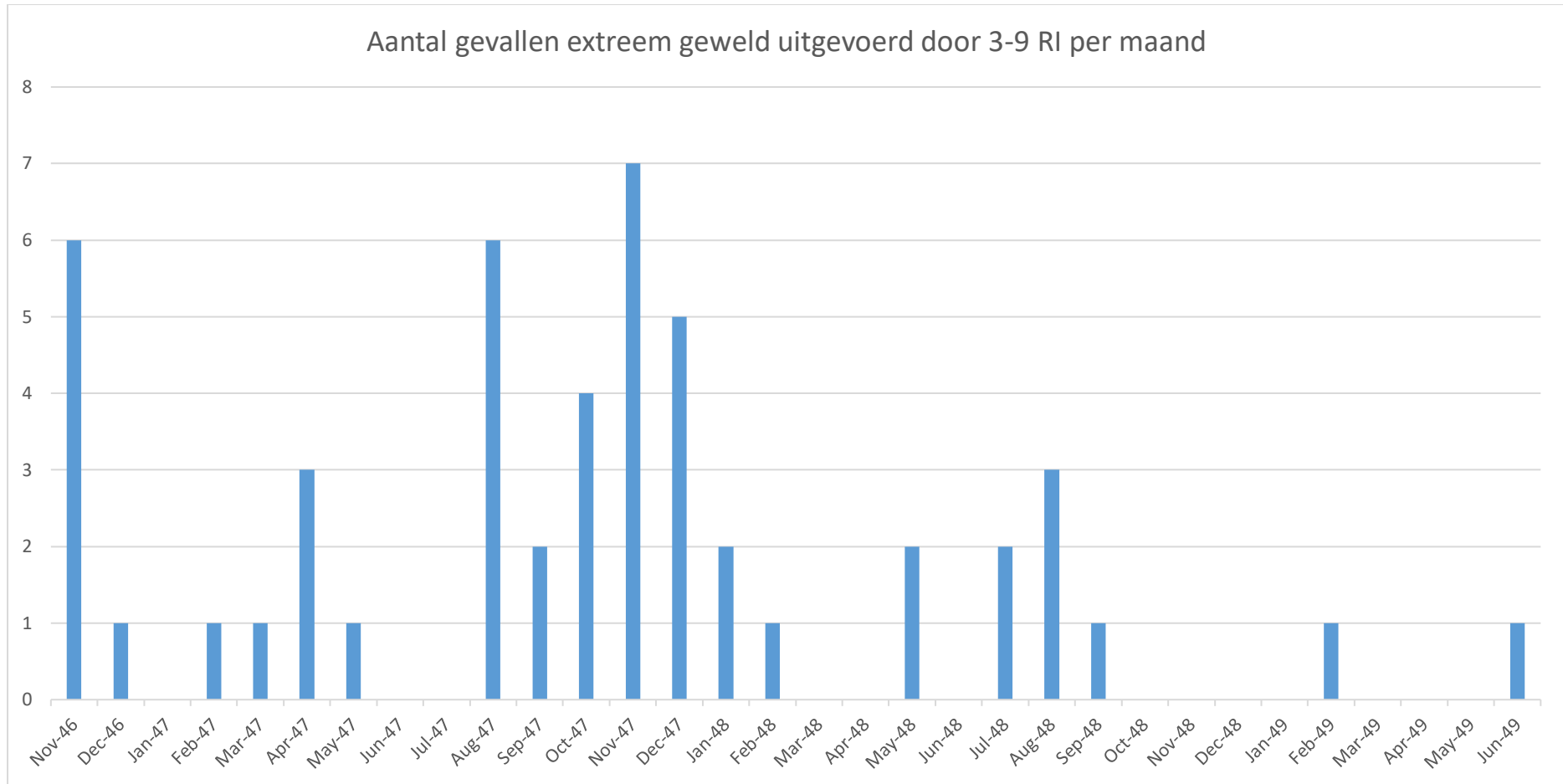
Annex 3: Categorische verhouding van het aantal gevallen extreem geweld uitgevoerd door 3-9 RI

Annex 4: Categorische verhouding van aantal gevallen extreem geweld uitgevoerd door 3-9 RI (zonder 'preventief neerschieten')

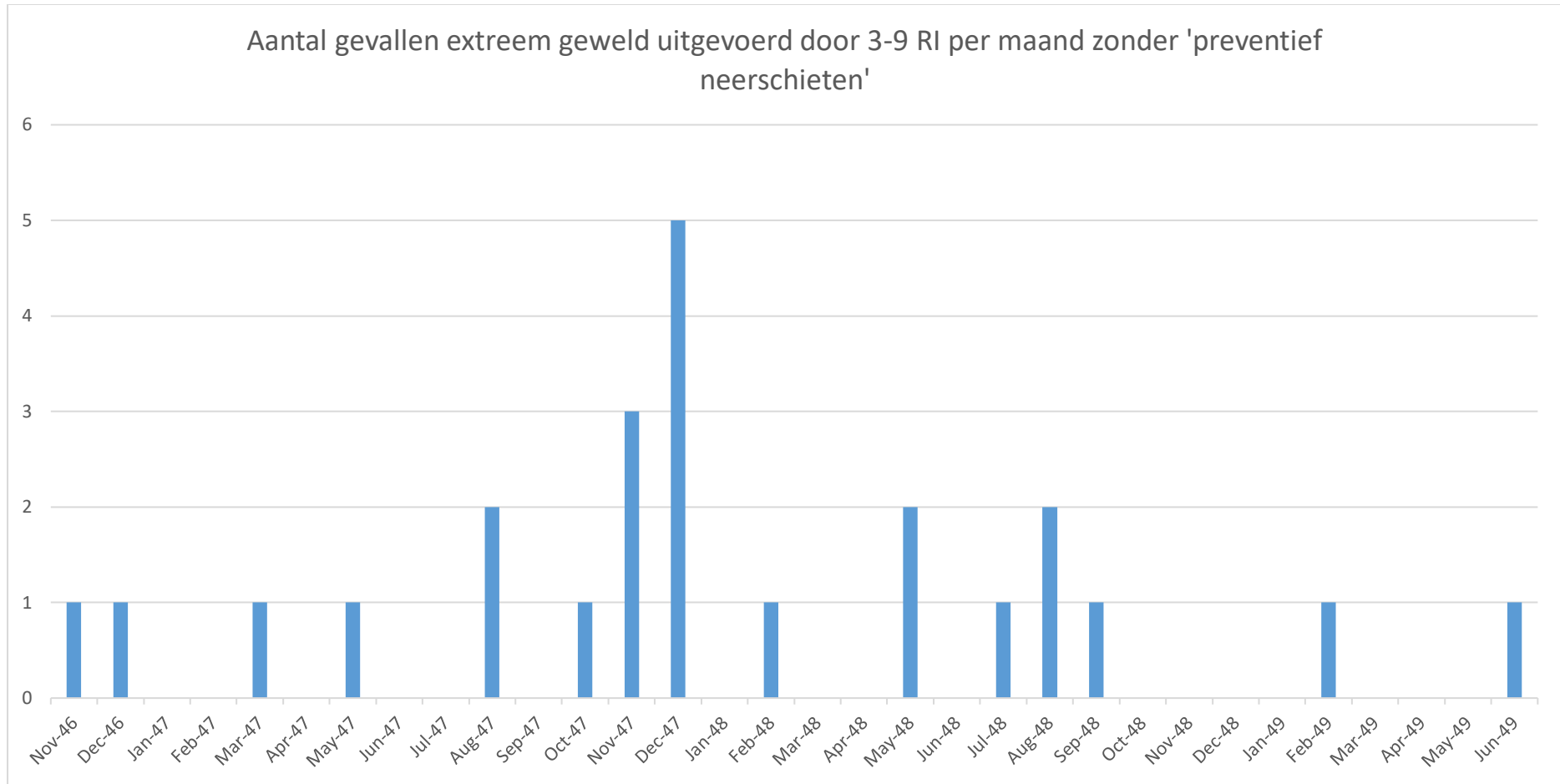

Annex 5: Aantal gevallen extreem geweld uitgevoerd door 3-9 RI per maand*

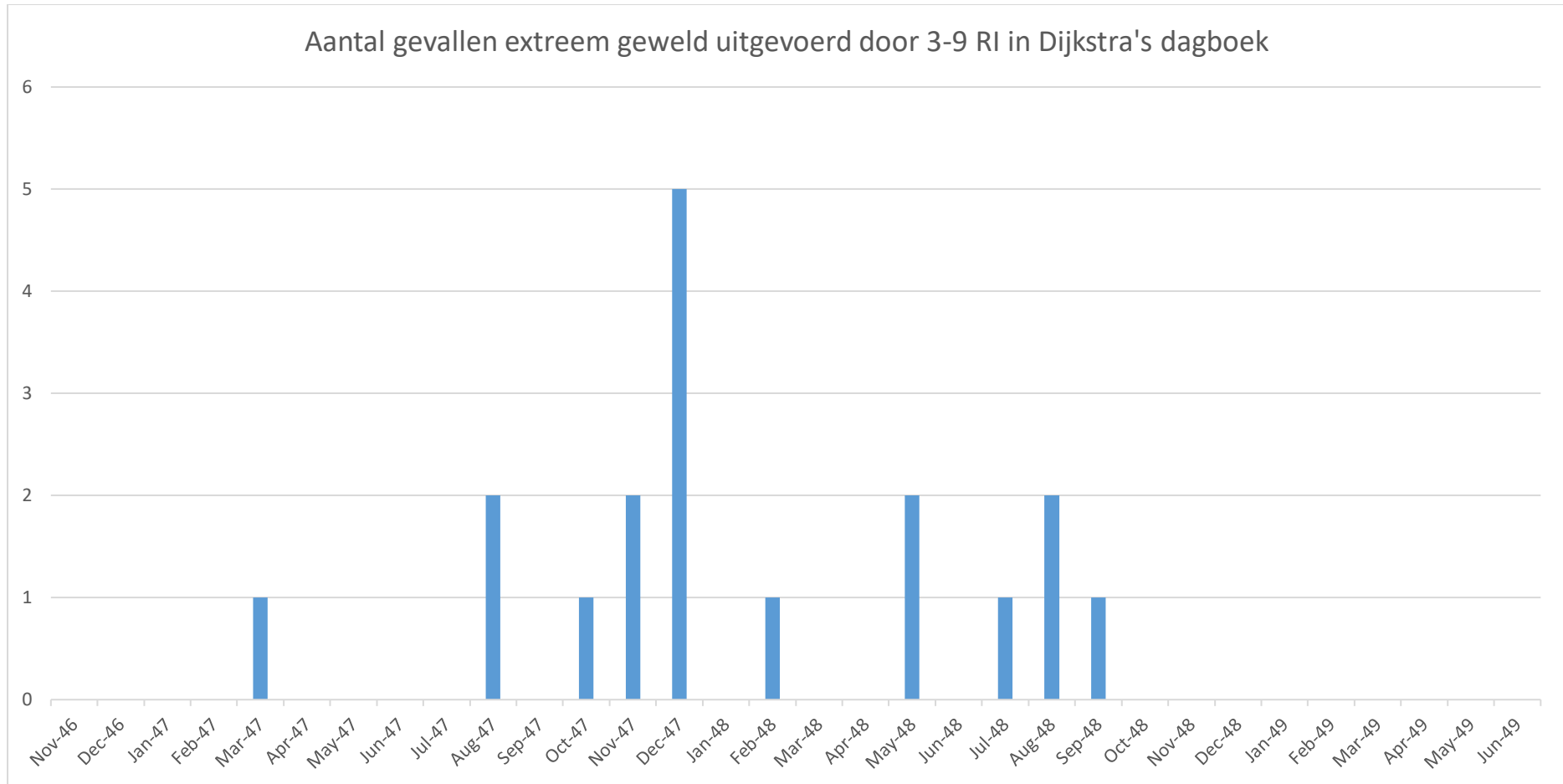

* = Van Bijsterveld beschrijft in het officiële oorlogsdagboek de gehele onderzochte periode, terwijl Dijkstra en Evers in hun persoonlijke dagboeken slechts de periodes september 1946 tot januari 1949 en oktober 1946 en maart 1947 beschrijven. Dit betekent dat dit onderzoek voor de periode vanaf januari 1949 niet beschikt over gegevens uit de persoonlijke dagboeken.

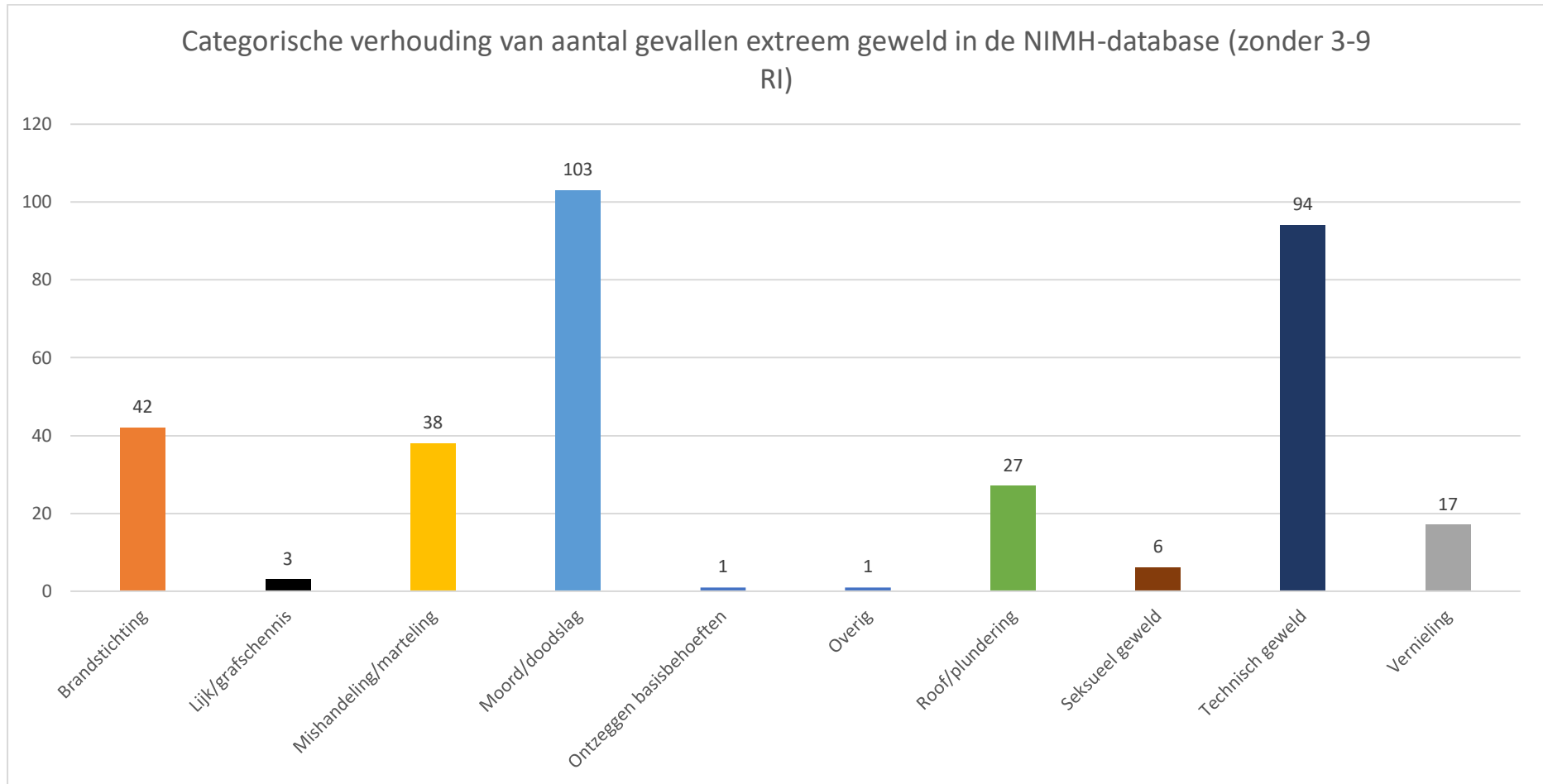
Annex 6: Aantal gevallen extreem geweld uitgevoerd door 3-9 RI per maand zonder 'preventief neerschieten'

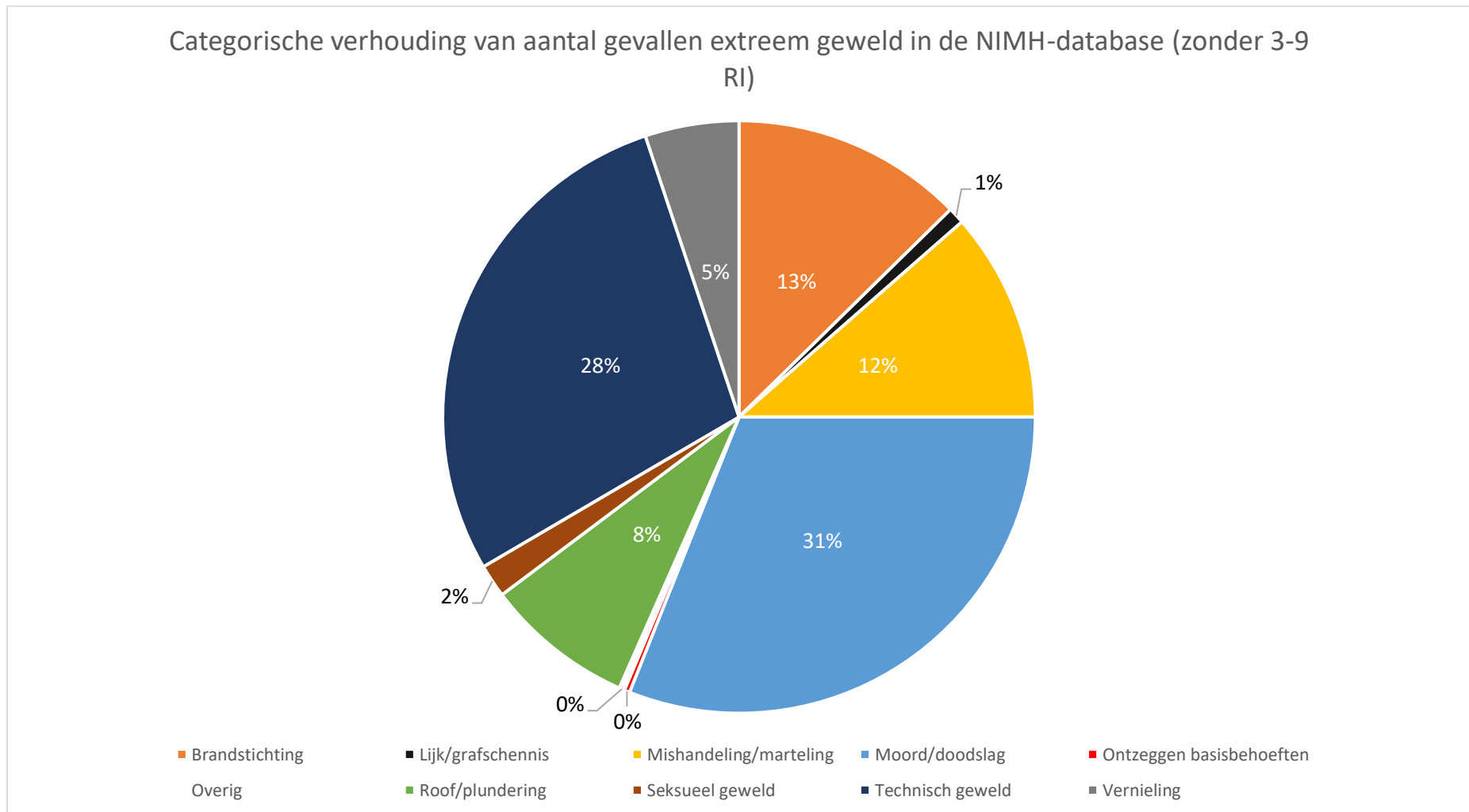
Annex 7: Aantal gevallen extreem geweld uitgevoerd door 3-9 RI in Dijkstra's dagboek

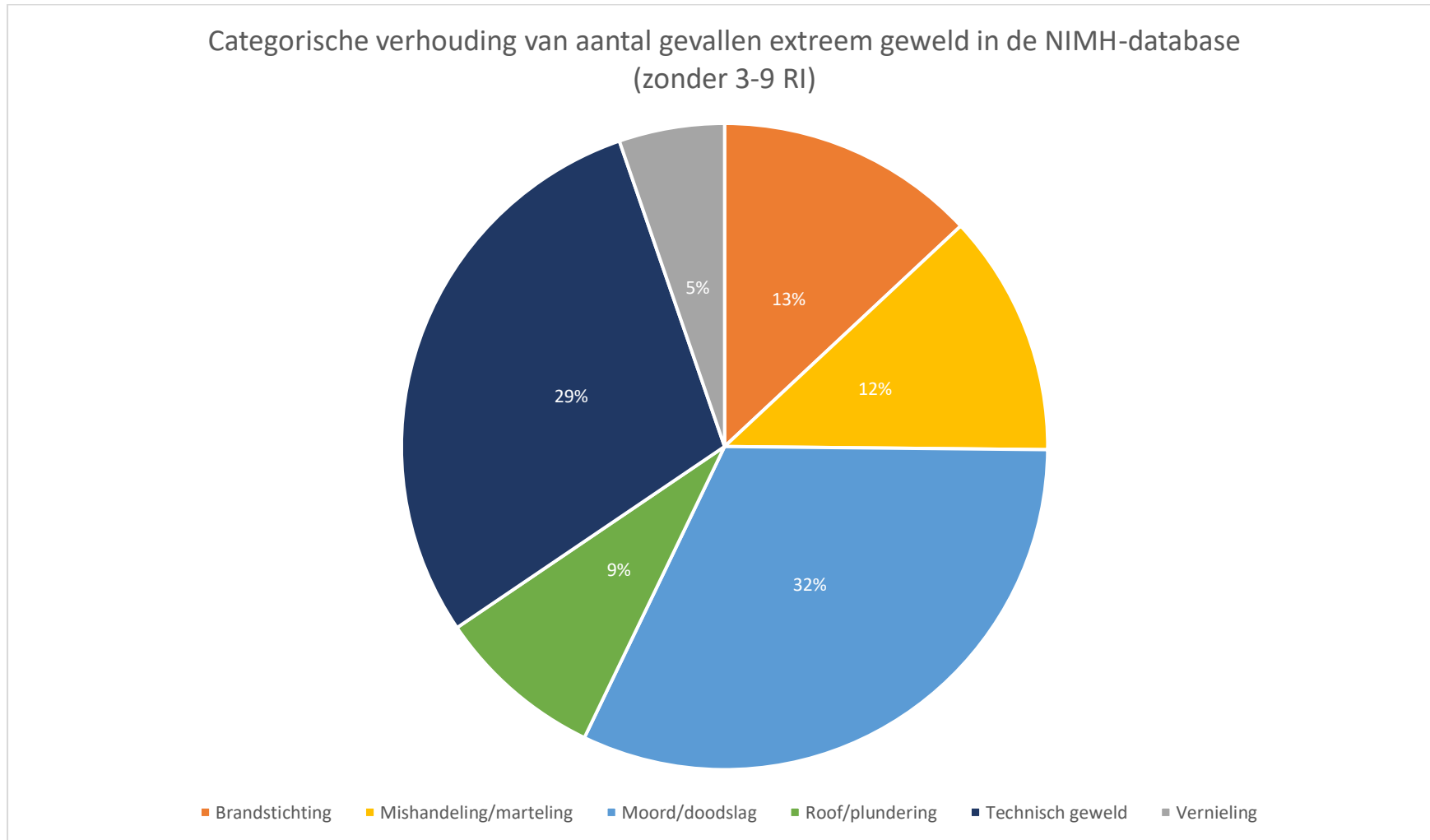
Annex 8: Categorische verhouding van aantal gevallen extreem geweld in de NIMH-database (zonder 3-9 RI)

Annex 9: Categorische verhouding van aantal gevallen extreem geweld in de NIMH-database (zonder 3-9 RI)

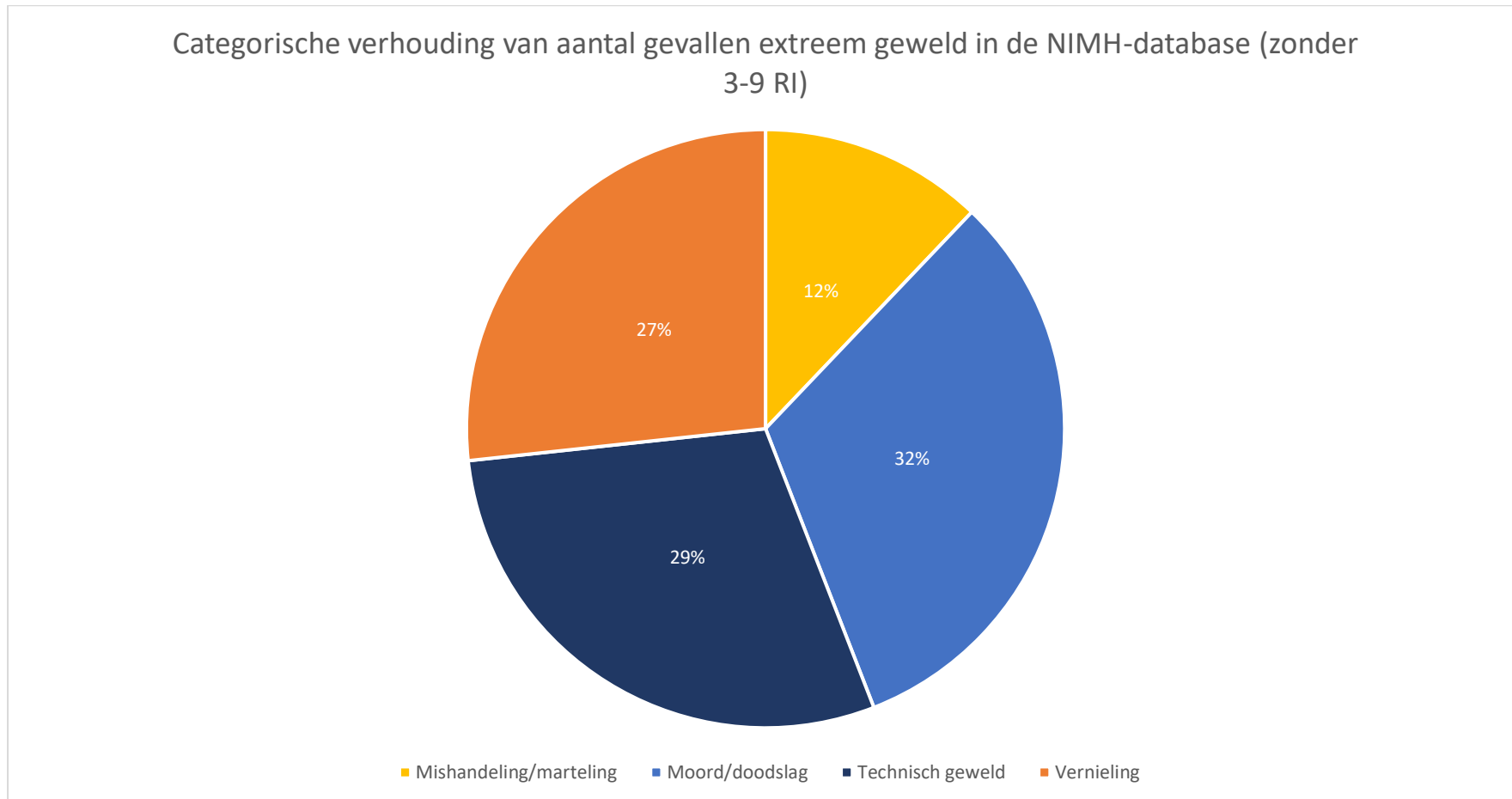

Annex 10: Categorische verhouding van aantal gevallen extreem geweld in de NIMH-database (zonder 3-9 RI)

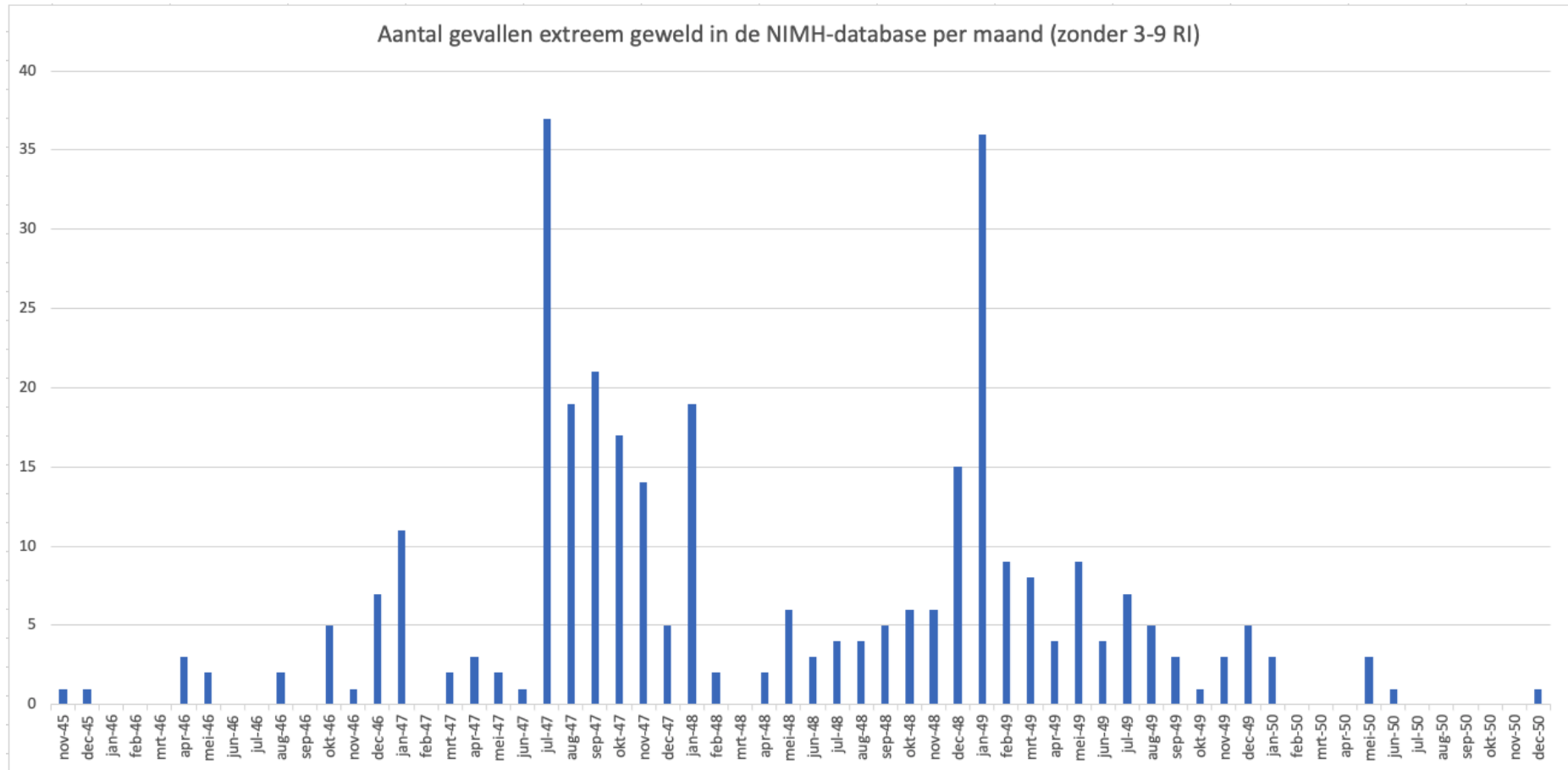

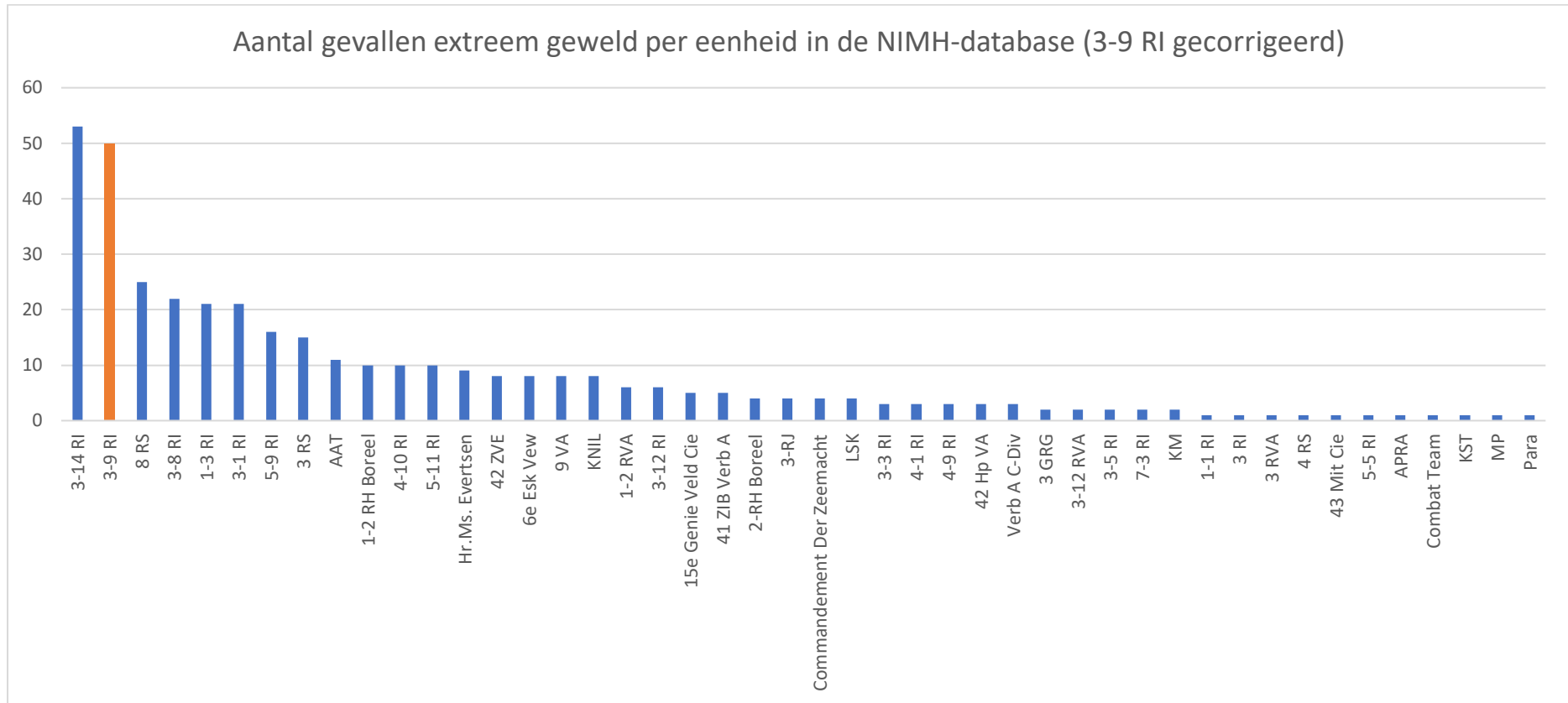
Annex 11: Categorische verhouding van aantal gevallen extreem geweld in de NIMH-database (zonder 3-9 RI)

Annex 12: Aantal gevallen extreem geweld in de NIMH-database per maand (zonder 3-9 RI)

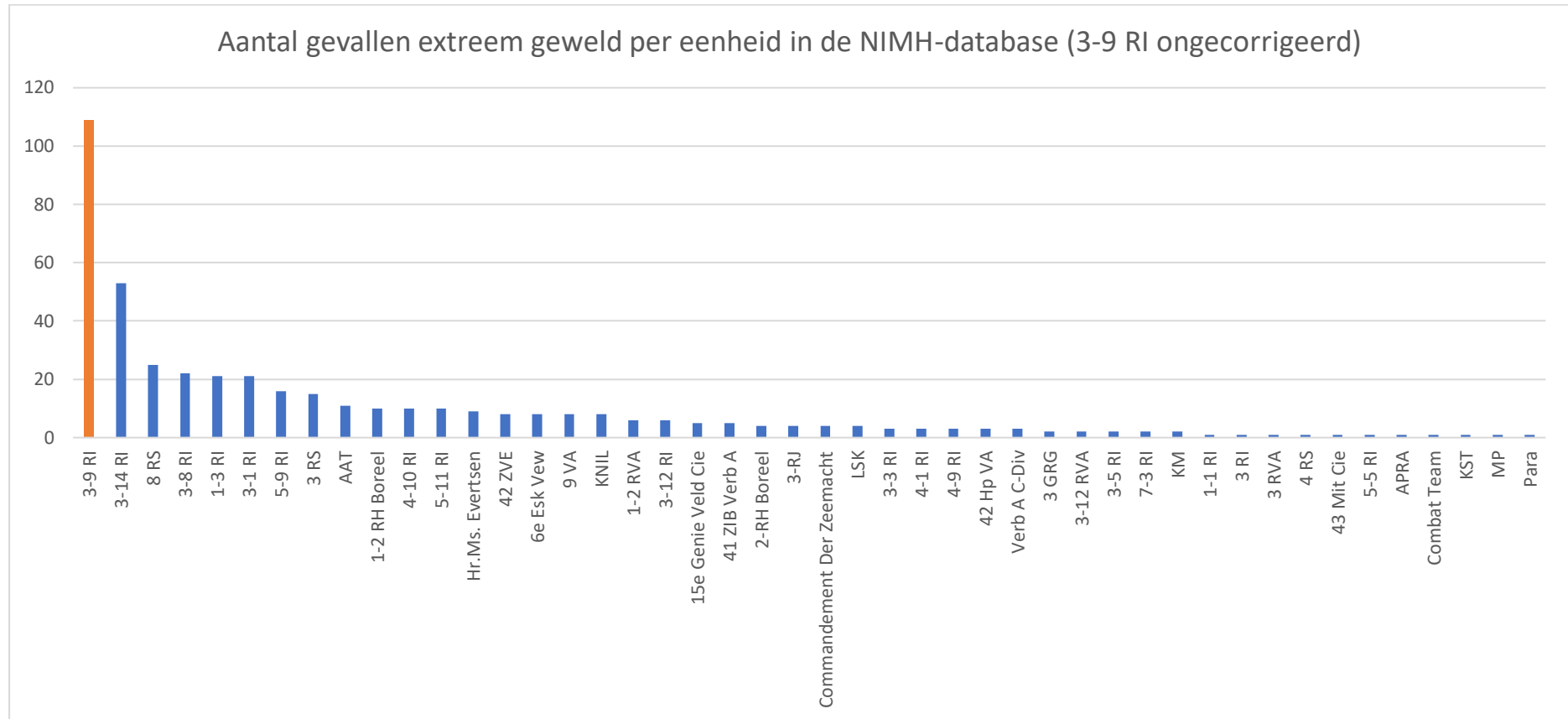

Annex 13: Aantal gevallen extreem geweld per eenheid in de NIMH-database (3-9 RI gecorrigeerd*)

* = De gecorrigeerde grafiek geeft het aantal gevallen van extreem geweld door 3-9 RI weer dat het tweede hoofdstuk heeft gefilterd uit het totale aantal gevallen van extreem geweld door 3-9 RI uit de database.

Annex 14: Aantal gevallen extreem geweld per eenheid in de NIMH-database (3-9 RI ongecorrigeerd*)

* = De ongecorrigeerde grafiek geeft het totale aantal gevallen van extreem geweld door 3-9 RI uit de database weer voordat ze in het tweede hoofdstuk gefilterd zijn.

Annex 15: Aantal gevallen extreem geweld per eenheid in de NIMH-database (alleen gevallen uit Dijkstra's dagboek)

